

(Aralık / December 2023) Sayı 7 | e-ISSN: 2980-2407

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

A Criticism of the Article Titled “Tayr-Cloud Relationship and the Meaning of Surah Elephant” in the Context of Arabic Language, Poetry and Narrations

Dr. Öğr. Üyesi Tunahan ERDOĞAN

<https://orcid.org/0000-0003-3374-6063>

tunahanerdogan1234@hotmail.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi |

<https://ror.org/04xk0dc21>

Dr. Öğr. Üyesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati,
Burdur, Türkiye

Asst. Prof. Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty
of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric,
Burdur, Türkiye

Arş. Gör. Elmas Ruşen BARUT

<https://orcid.org/0000-0002-5370-2458>

elmsbrt42@gmail.com

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi |

<https://ror.org/04xk0dc21>

Arş. Gör., İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati, Burdur,
Türkiye

Res. Asst., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty
of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric,
Burdur, Türkiye

Atıf | Cites As

Erdoğan, Tunahan - Barut, Elmas Ruşen. ““Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri”. *Burdur İlahiyat Dergisi* 7 (Aralık 2023), 29-75.

<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1383062>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received	: 30 Ekim/October 2023
Kabul Tarihi/Accepted	: 8 Aralık/December 2023
Yayın Tarihi/Published	: 28 Aralık/December 2023

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Tunahan ERDOĞAN – Elmas Ruşen BARUT

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Tunahan ERDOĞAN %80 – Elmas Ruşen BARUT %20.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

İTHAF

Bu makale, İsrail’in Gazze’deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail’in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail’in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur. Bu nedenle İsrail savaş ve soykırım suçlarından yargılanmalıdır.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel’s brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel’s attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes. Therefore, Israel has to be tried for war and genocide crimes.

هذه المقالة مهداة إلى أولئك العلماء والطلاب والعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين لقوا حتفهم نتيجة الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومحيمات اللاجئين والمنازل والجامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريد إسرائيل من نفي وتهمجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. و إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تتناقى مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم. ولذلك، ينبغي محاكمة إسرائيل بتهمة جرائم الحرب والإبادة الجماعية.

A Criticism of the Article Titled “Ṭayr-Cloud Relationship and the Meaning of Surah Elephant” in the Context of Arabic Language, Poetry and Narrations

Abstract

This study deals with the criticism of a claim put forward in the article titled “Ṭayr-Cloud Relationship and the Meaning of Surah Elephant” written by Mehmet Apaydın in terms of the Arabic language, poetry, and narrations. According to Apaydın, the word “Ṭayr” in Surah Fīl means “sand, stone, and soil storm” or “cloud” formed as a result of it. According to the author’s claim, the word Ṭayr in the aforementioned surah does not describe the birds throwing stones, but rather the storm, which resulted from a natural event, spreading sand, stone, and soil on Abraha’s army. Therefore, according to the author, the verse informs a natural event, not an extraordinary event. In the article, the author put forward the use of the word “Ṭayr” in the sense of “cloud” in poems dated to the early period, as well as in verses and some narrations, as evidence to prove his claim. As a result of this research, it has been determined that the poems and narrations put forward in the article are not qualified to prove the author’s claim. Poems used as evidence have many problems in terms of Arabic language rules, indicating the meaning meant by the author. These problems can be summarized under the following items: In the poems used as evidence in the related article, sentence elements such as subjects, objects, status, and causal objects were incorrectly identified. The kinds and structure of the words are not taken into account. Adjectives showing that the word Ṭayr is used in the sense of birds are ignored. Object, which is used as a sentence, has been mistranslated. References some pronouns are not taken into account. The words used as definite nouns and indefinite nouns are used outside of their meanings. In the article, it was determined that many rhetoric rules were also neglected. While determining the meaning of the poems and narrations, there are errors caused by the incorrect determination of analogies, which is one of the most important subjects of the science of statement, not being reflected in the translation and not being taken into account. There are interventions to the poem due to the inability to resolve the verbal complexity caused by the problems in the sequence of the sentence elements, and misinterpretations. Since the meanings of some words cannot be determined correctly, mistakes related to lexicology are also noteworthy. There is a substantial number of translation and declension errors in the article. Although some of the wrong translations do not directly affect the correct determination of the meaning of the word Ṭayr, which is the article’s claim, these do not comply with the rigor required in a scientific article. In some examples, it is seen that the meanings that have no equivalent in the text are included in the translation. Some analogies, metaphorical expressions, and stylistic forms, which are used as counter-evidence in Arabic poetry, are also not discussed in the article. In various narrations about the Elephant event, many statements that would refute the article’s claim were not touched on, and an eclectic approach was displayed among the relevant evidence. The points mentioned make it impossible for the word Ṭayr, which is mentioned in all of the poems and narrations, to signify cloud or storm. Although the author explains almost all of these indications with probabilistic expressions, it is contradictory that he presents his thesis as a definite determination instead of a possible meaning or interpretation in the conclusion part. Although the author stated that some expressions in the narrations about the Elephant event may have been added later, he did not present any evidence to prove this claim. Revealing that the word Ṭayr, which is mentioned in the poems and narrations of the ignorant poets, is used not in the sense of sand, stone, and soil storm or cloud, but in the meaning of birds, will also show that the word Ṭayr in Surah Fīl is also used in the meaning of birds. In addition, this will prove that the word Ṭayr was understood as birds by those who witnessed and reported the event from the first period. On the other hand, it should not be overlooked that the author’s claim that the word Ṭayr in Surah Fīl means cloud or storm is a claim that has not been voiced by scholars of tafsīr, hadīth, history, sīrah, and language. Although criticism has been written on Apaydın’s work before, the reason for writing this article is due to the detection of many new evidence and examples that have not been touched upon before in the context of Arabic language, poetry, and narrations. In addition, this study contains many original aspects in terms of preference, interpretation, analysis, criticism, inference, and source on the subject.

Keywords: Tafsīr, Arabic Language and Rhetoric, Hadīth, Surah Al-Fīl, Ṭayr, Bird, Cloud, Abābīl.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

Öz

Bu çalışma, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” başlıklı makalede Fil sûresinde geçen “Ṭayr” kelimesinin “kum-taş-toprak fırtınası” ya da bunun neticesinde oluşan “bulut” anlamına geldiğine yönelik Mehmet Apaydın tarafından dile getirilen iddiaların Arap dili, şiiri ve rivâyetler açısından tenkidini konu edinmektedir. Yazarın iddiasına göre söz konusu sûrede yer alan Ṭayr kelimesi kuşların taş atmasını değil, bir tabiat olayı neticesinde oluşan fırtınanın Ebrehe’nin ordusu üzerine kum-taş-toprak serpiştirmesini tasvir etmektedir. Dolayısıyla yazara göre âyet olağanüstü özellik taşıyan bir hadiseyi değil, bir tabiat olayını haber vermektedir. Makalede “Ṭayr” kelimesinin zannedildiği gibi kuşlar değil, kum fırtınasının oluşturduğu bulut kümesi manasına geldiğini ispat etmek için âyetler ve bazı rivâyetlerin yanı sıra erken döneme tarihlendirilen şiirlerde “bulut” manasında kullanımı delil olarak ileri sürülmüştür. Araştırma sonucunda makalede şahid olarak öne sürülen şiirlerin ve rivâyetlerin yazarın iddiasını ispat bakımından şahid niteliği taşımadığı tespit edilmiştir. Delil olarak kullanılan şiirlerin yazarın kastettiği manaya delaleti Arap dili kuralları açısından çok sayıda sorun taşımaktadır. Bu sorunlar, ilgili makalede delil olarak kullanılan şiirlerde fâil, mef’ûlün bih, hâl, mef’ûlün lieclih gibi cümle öğelerinin yanlış tespit/takdir edilmesi; kelimelerin bâblarının ve binâlarının dikkate alınmaması; Ṭayr kelimesinin kuşlar manasında kullanıldığını gösteren sıfatların görmezden gelinmesi; cümle olarak gelen mef’ûlün bihin hatalı çevirisi; bazı zamirlerin merciinin dikkate alınmaması; ma’rife ve nekra olarak kullanılan kelimelere taşımadıkları anlamlar yüklenmesi gibi başlıklar altında sıralanabilir. Makalede çok sayıda belâgat

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

kuralının da ihmal edildiği tespit edilmiştir. Şiirlerin ve rivâyetlerin anlamı belirlenirken beyân ilminin en önemli konularından biri olan teşbihlerin yanlış tespitinden, çeviriye yansıtılmamasından ve dikkate alınmamasından kaynaklanan hatalar, cümlenin öğelerinin dizilimindeki problemlerin yol açtığı lafzî ta’kîdin çözümlenememesi neticesinde şiire yapılan müdahaleler ve yanlış yorumlamalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bazı kelimelerin anlamlarının doğru tespit edilememesinden dolayı lügat ilmini ilgilendiren yanlışlar da dikkat çekmektedir. Makalede azımsanamayacak sayıda çeviri hatası ve bazı i’râb hataları bulunmaktadır. Hatalı çevirilerin bazıları makalenin iddiası olan Ṭayr kelimesinin anlamının doğru bir şekilde tespitine doğrudan etki etmemesine rağmen bilimsel bir makalede aranan titizliğe gölge düşürmektedir. Bazı örneklerde metinde karşılığı bulunmayan anlamın çeviriye dâhil edildiği görülmektedir. Arap şiirinde yoğun biçimde kullanılan karşıt delil niteliğindeki bazı teşbihler, mecâzî anlatımlar ve üslup biçimleri de makalede ele alınmamıştır. Fil Vakası’ndan bahsedilen çeşitli rivâyetlerde makalenin iddiasını nakzedecek çok sayıda ifadeye de temas edilmemiş, konuyla ilgili deliller arasında seçmeci bir tavır sergilenmiştir. İşaret edilen hususlar, şiirler ve rivâyetlerin tamamında geçen Ṭayr kelimesinin bulut ya da fırtına manasına delaletini imkânsız hale getirmektedir. Yazarın bu delaletlerin neredeyse tamamını ihtimal içeren ifadelerle açıklamasına rağmen sonuç kısmında tezini muhtemel bir anlam ya da te’vîl yerine kesinlik içeren bir tespit olarak sunması çelişki içermektedir. Yazar Fil Vakası’ndan bahseden rivâyetlerde yer alan bazı ifadelerin müdrec olabileceğini dile getirmesine rağmen bu iddiasını ispat edecek delil ortaya koymamıştır. Câhiliyye şâirlerinin şiirlerinde ve rivâyetlerde geçen Ṭayr kelimesinin kum fırtınası ya da bulut manasında değil, kuşlar manasında kullanıldığının ortaya konulması aynı zamanda Fil sûresindeki Ṭayr kelimesinin de kuşlar manasında kullanıldığını ve ilk dönemden itibaren olaya şahitlik edenler ve aktaranlar tarafından kuşlar manasında anlaşıldığını gösterecektir. Diğer taraftan yazarın Fil sûresindeki Ṭayr kelimesinin bulut ya da fırtına manasına geldiği iddiasının bugüne kadar tefsir, hadis, tarih, siyer ve dil âlimleri tarafından dile getirilmeyen bir iddia olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Apaydın’ın çalışması üzerine daha önce bir eleştiri kaleme alınmış olmasına rağmen bu makalenin yazılma gerekçesi Arap dili, şiiri ve rivâyetler bağlamında daha önce temas edilmeyen çok sayıda yeni delil ve örnek tespit edilmesinden dolayıdır. Ayrıca bu çalışma konuya dair tercih, yorum, analiz, eleştiri, istidlal ve kaynak bakımından çok sayıda özgün yön ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Arap Dili ve Belâgatı, Hadis, Fil Sûresi, Ṭayr, Kuş, Bulut, Ebâbil.

Giriş

Kur’ân’ın 105. sûresi olan Fil sûresinde “Aşhâbü’l-Fil”in bozguna uğratılışı anlatılmaktadır. Tefsir, hadis, tarih ve siyer kaynaklarındaki genel kabule göre Yemen hükümdarı Ebrehe’nin Ka’be’yi yıkmak için hazırladığı orduyu ifade eden “Aşhâbü’l-Fil”, Allah’ın gönderdiği “Ṭayr-ı Ebâbil” tarafından atılan “siccîlden taşlarla” helak edilmiştir. Kur’ân’da detayına yer verilmeyen bu hadiseye tanıklık eden bazı Câhiliyye şâirlerinin şiirleri ile sahâbe ve tâbiûndan nakledilen kimi rivâyetlerde birtakım ayrıntılar yer almaktadır. Hadiseden bahseden şiirler ve rivâyetlerin tamamında Ṭayr ifadesi ilk dönemlerden itibaren hangi cinsten olduğu kesin olarak bilinmese de bazı özelliklerine dair bilgiler verilen “kuşlar” şeklinde anlaşılmıştır.

Modern dönemde ise Fil sûresinde yer alan Ṭayr ifadesinin “kuşlar” dışında başka anlamlara geldiğine yönelik birtakım yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Hamîdüddin Ferâhî’nin (ö. 1349/1930) yorumuna göre sûrede bahsedilen taşları atan kuşlar değil, Ebrehe’nin ordusuna karşılık veren Mekkeliler ve Hac ibadeti için buraya gelen diğer Arap kabileleridir. Kuşlar ise sadece cesetleri yemek için gelmişlerdir.¹

Mehmet Apaydın tarafından kaleme alınan “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” başlıklı makalede ise Fil sûresindeki Ṭayr ifadesi ile “kuşlar”ın değil, deniz tarafından çıkan bir kum-taş-toprak fırtınası neticesinde ortaya çıkan “bulut”un kastedildiği iddia edilmiştir. İddianın doğruluğunu ispatlamak için konuyla ilgili Kur’ân’da bulunan ifadeler, özellikle olaya tanıklık etmiş Câhiliyye ve bu döneme yakın şâirlerin şiirleri, sahâbeye ait bazı rivâyetler ve anlatımlar delil olarak kullanılmıştır. Yazar, farklılıklar içerdiği ve belli bir dönemden sonra Ṭayr ifadesinin “kuşlar” anlamına sabitlendiği

¹ ‘Abdülhamîd b. ‘Abdülkerîm Hamîdüddîn Ferâhî, *Tefsîru nizâmi’l-Ḳur’ân ve te’vilu’l-Furkân bi’l-Furkân* (Azamgarh: Dâiratu’l-Hamîdiye, 2008), 447-452.

gerekçesiyle hicrî II. asır ve sonrasına ait anlatımları doğrudan kaynak olarak kullanmayacağını ifade etmiştir.²

Apaydın’ın sözü edilen çalışması üzerine Hikmet Akdemir tarafından “‘Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler” başlıklı bir eleştiri makalesi kaleme alınmıştır. Akdemir çalışmasında Apaydın’ın öne sürdüğü delillerin iddiasını ispatlamaktan uzak olduğu sonucuna ulaşmıştır.³ Bu çalışma Akdemir’in ulaştığı sonucu tespit, teyit ve tekrar etmekle birlikte yeni deliller, örnekler, tercihler, yorumlar, analizler, eleştiriler, istidlaller ve kaynaklar bakımından çok sayıda özgün yön ihtiva etmektedir.

Bu çalışmada Apaydın’ın “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” başlıklı makalesinde delil olarak kullandığı şiirler ve rivâyetlerde yer alan Ṭayr ifadelerinin “kum-taş-toprak fırtınası” ya da bunun sonucunda oluşan “bulut kümesi” manasına gelmesinin mümkün olup olmadığı araştırılmıştır. Yazar tarafından delil olarak kabul edildiği ve kullanıldığı için makalede yer verilen şiirler ile rivâyetlerin sübûtu konusuna değinilmemiş, öne sürülen delillerin yazarın iddia ettiği manaya delâletinin doğru olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla sözü edilen şiirler ve rivâyetler Arap dili grameri açısından incelenmiş, yazarın iddiaları lügat, sarf, nahiv ve belâgat ilimleri perspektifinden değerlendirilmiş, delil olarak kullanılan şiirlerde geçen Ṭayr ifadesinin diğer Câhiliyye şâirlerinin şiirlerinde hangi manada kullanıldığı araştırılmıştır. Şiirlerde ve rivâyetlerde Ṭayr kelimesinin “kuşlar” manasında mı yoksa “kum-taş-toprak fırtınası” ya da bunun oluşturduğu “bulut” manasında mı kullanıldığını ortaya koyacak unsurların izi sürülmüştür. Şiirlerin ve rivâyetlerin eleştirisinde iddianın takibini kolaylaştırmak için yazarın sıralaması ve başlıkları takip edilmiş, yazarın makalesinde yer vermediği bizim eklediğimiz şiirlerde de mümkün mertebeye Câhiliyye şiirleri önce verilmiştir.

1. ‘Abdülmuṭṭalib’e (ö. 577) Nispet Edilen Şiirler

1.1. Birinci Şiir

فَرَدَّهُمُ اللَّهُ عَن هَدْمِهِ وَأَعْيَاهُمُ الْفِيلُ لَا يَتَقَدَّمُ
بَطْنِ أَبِي بَلِيلٍ تَرْمِيهِمْ كَأَنَّ مَنَاقِيرَهَا الْعِنْدُ
تَبَسُّ الْحِجَارَةَ فِي هَامِيهِمْ كَرَمِي ذَوِي الْكُتُبِ مَنْ تُرْجَمُ

‘Abdülmuṭṭalib’e nispet edilen ilk şiirin çevirisi Apaydın’ın makalesinde şu şekilde verilmiştir:

“Allah onların (Kâbe’yi) yıkmalarını engelledi... Fil adım atmayarak onları uyardı”

“Kırmızı gagaları olan Ṭayr-ı Ebâbil’in attığı taşlar onların boyunlarında dağılıyordu. Tıpkı Ehl-i Kitap’tan recmedilen kimseler gibi...”⁴

Şiirin ikinci cümlesi olan وَأَعْيَاهُمُ الْفِيلُ لَا يَتَقَدَّمُ cümlesinin anlamı makalede “Fil adım atmayarak onları uyardı” şeklinde verilerek أعيا fiili “uyardı” manasında tercüme edilmiştir. Oysa أعيا fiili “yormak, bıktırmak, bezdirmek, takatini kesmek, çaresiz bırakmak” anlamlarına gelmektedir.⁵ Dolayısıyla

² Mehmet Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2021), 485.

³ Hikmet Akdemir, “‘Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022), 844-884.

⁴ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 487.

⁵ أعيا وضمغ عن: ‘Ālemü’l-Kütüb, 1403/1983), 2/354; وماشيتهم تعباً: Bk. Ebu’l-Kâsım ‘Alî b. Ca’fer İbnü’l-Kattâ’ es-Sıkkîlî, *Kitâbü’l-Ef’âl* (b.y.: el-Muḥaşşas, thk. Ḥalîl İbrâhîm Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1417/1996), 1/313; إذا عجز عنه: Bk. Muḥammed b. Aḥmed el-Ezherî, “‘ayy” *Tehzîbü’l-luġa*,

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

cümlelerin doğru çevirisi “Fil adım atmayarak onları yordu/aciz bıraktı/canlarından bezdirdi/çaresiz bıraktı” şeklinde olmalıdır. Bu çeviri hatasının makalenin amacına ve yazarın iddiasına bir zararı olmamakla birlikte ileride temas edileceği gibi makalede Arapça kelimelerin sözlük anlamı, çeviri, gramer, belâgat kuralları gibi konularda yeteri kadar titiz davranılmadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Makalede verilen tercümeyle göre şiirin ikinci beytinde yer alan *كَأَنَّ مَنَاقِيرَهَا الْعُنْدُمُ* cümlesinin yazar tarafından *كَأَنَّ مَنَاقِيرَهَا الْعُنْدُمُ* şeklinde okunduğu anlaşılmaktadır. Birinci okumaya göre cümle teşbih harfi olan *كَأَنَّ* ile başlayan bir isim cümlesi iken yazarın tercih ettiği ikinci okumaya göre nâkıs fiil olan *كَأَنَّ* ile başlayan bir cümle olmakta ve cümle Ṭayr kelimesinin sıfatı olarak kabul edilmektedir. Sözü edilen cümlede Ṭayrın gagalarından bahsedilmekte ve bunlar ‘andeme benzetilmektedir. Cümlelerin teşbih cümlesi olarak okunması daha doğru gözükmemektedir. Nâkıs fiil olarak okunması durumunda ismi konumunda bulunan *مَنَاقِيرَهَا* kelimesi cemi teksir olduğu için başındaki fiilin de *كَأَنَّ* şeklinde müfred müennes formda olması daha uygun olurdu.⁶ İşaret edilen okuma biçiminin çeviriye yansımaları ise şu şekildedir:

Cümle *كَأَنَّ مَنَاقِيرَهَا الْعُنْدُمُ* şeklinde okunduğu zaman anlam “Onların gagaları adeta ‘andem gibidir.” şeklinde olur. Bu durumda Ṭayrın gagaları Yemen bölgesinde yetişen demü’l-ehaveyn, hazem, e’rahîb, demü’l-‘ankâ’ ya da eyda‘ ez-zencefriyye de denilen,⁷ kesildiği zaman içinden kana benzer bir sıvı akan, gövdesi uzun, nadir bir çeşit ağaca benzetilmiş olur. Şiirdeki Ṭayrın kuşlar manasında olduğu kabul edilirse sözü edilen ağaç ile kuşların gagası arasındaki benzerlik ilişkisi/vech-i şebeh iki türlü düşünülebilir: Birincisi, nasıl ki ağacın içinden akan sıvı kan rengindeyse, gagalarıyla attıkları taşlarla çok sayıda askeri öldürdükleri için kuşların gagalarından da adeta sözü edilen ağaçtan akan sıvı gibi kan aktığı ya da gagalarının kan rengini aldığı kastedilmiş olabilir. Nitekim başka bazı şiirlerde ‘andem kelimesi buna benzer anlamlarda müşebbehün bih olarak kullanılmıştır.⁸ İkinci ihtimal ise sözü edilen ağacın gövdesi uzun olduğu için ‘andem kelimesiyle kuşların gagalarının uzunluğu kastedilmiş olabilir. Bu durumda teşbihteki benzerlik yönü uzunluk olmuş olur. Her iki durumda da hem طَيْرٌ hem de kuşların gagaları manasındaki *مَنَاقِيرَهَا* kelimesi hakiki anlamda kullanılmış olmaktadır. Hakiki anlamında kullanılan *مَنَاقِيرَهَا* kelimesi teşbih harfi olan *كَأَنَّ* vasıtasıyla ‘andeme benzetilmiş olmaktadır.

thk. Muḥammed İvaz Mu‘rib (Beyrut: Dâru İḥyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 2001), 3/164, 165; أَعْيَا : كل من مشى حتى أعيأ إن كان من التعب ، وإن كان من انقطاع الحيلة والنحر من الأمر يقول: (عيبت) مخففا (تعب) الثاء والعين والباء كلمة واحدة، وهو الإعياء حتى يقال: تعب تعبًا ، Bk. Dervîş-Muḥammed el-Mısrî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 143; تعب تعبًا ، Bk. Ebu’l-Huseyn Aḥmed İbn Fâris el-Ḳazvîni, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luġa*, thk. ‘Abdüsselâm Muḥammed Hârûn (b.y.: Dâru’l-Fıkr, 1399/1979), 1/384; وَأَنْعَبُهُ غَيْرُهُ ، وَأَنْعَبُهُ غَيْرُهُ ، Bk. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, “tvb”, *eş-Şihâh*, thk. Aḥmed ‘Abdülġafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâÿîn, 1407/1987), 1/96; تعب الرجل يععب تعبا إذا أعيأ من مشى أو عمل والرجل تعب وأتعبه غيره ، Bk. Ebû Bekr Muḥammed İbn Düreyd, “t‘ab”, *Cemheretü’l-luġa*, thk. Remzî Münîr el-Ba‘lebekkî (Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâÿîn, 1987), 1/255; والذء الغضال: الذي أعيأ الأطباء علاجه ، Bk. Ezherî, “‘azl”, 1/302.

⁶ Yazarın makalesine eleştiri olarak kaleme alınan Hikmet Akdemir’in makalesinde de bu duruma işaret edilmiştir. Bk. Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 861.

⁷ Ezherî, “andem”, 3/227; Me‘âni, “andem” (Erişim 6 Mayıs 2023); Wikipedia, “andem” (Erişim 6 Mayıs 2023); Wikipedia, “demü’l-eḥaveyn” (Erişim 6 Mayıs 2023).

⁸ Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 861.

Cümle yazarın tercih ettiği كَانَ مَنَاقِيرَهَا الْعَنْدَمَ şeklinde okunduğu zaman ise yazara göre iki ihtimal söz konusudur: Birinci ihtimale göre şiirdeki Ṭayr kasırğa manasına gelmektedir ve kasırğa sırasında oluşan hortumlar, kuşların gagasına benzetilmiş olmaktadır. Bu durumda hem طَيْرٌ kelimesi hem de مَنَاقِيرَهَا kelimesi hakiki anlamlarında değil, “kasırgaların hortumları” şeklinde mecâzî anlamda kullanılmakta, üstüne bir de teşbîh yapılarak bunlar tekrar kuşların gagalarına benzetilmiş olmaktadır. Oysa yazarın tercih ettiği okunuş biçiminde dahi benzetme مَنَاقِيرَهَا kelimesi ile الْعَنْدَمَ kelimesi arasında yapılmaktadır. Yani benzetme aslında yazara göre hortumlar manasına gelen مَنَاقِيرَهَا kelimesi ile yine yazara göre kırmızı manasına gelen الْعَنْدَمَ arasında yapılmaktadır. Bu durumda ise hortumların kırmızı renkte olması gerekmektedir. Nitekim yazar çeviride “kırmızı gagaları [yani hortumları] olan” diyerek buna işaret etmiştir. Hâlbuki bizzat yazarın makalesinde yer verdiği fırtına fotoğraflarında⁹ görüldüğü gibi kum fırtınasının rengi kırmızı değil; gri, kahverengi ya da siyaha yakın bir renkte olmaktadır. Dolayısıyla yazarın tercih ettiği okunuş biçimine ve yine yazarın tercih ettiği mecâzî manaya ve ardından yaptığı teşbîhe göre, müşebbeh (kasırganın hortumları) ile müşebbehün bih (kuşların gagaları) arasındaki vech-i şebeh (kırmızılık) birbiri ile uyumsuz olmakta, netice itibarıyla ortada geçerli bir teşbîh bulunmamaktadır. Üstelik bu şekilde bir teşbîhin gerçekleşebilmesi için müşebbehün bihin yani kuşların gagasının kırmızılığının önceden bilinen belirgin bir özellik olması gerekmektedir. Zira teşbîhte asıl olan, vech-i şebehin müşebbehün bihte daha üstün nitelikte olmasıdır. Oysa kuşların gagalarının kırmızı renkte olduğuna dair önceden bilinen yerleşik bir bilgi bulunmamaktadır. Burada kırmızılık vasfı ile bilinen asıl şey ise ‘andem tabir edilen nesnedir. Dahası çok sayıda rivâyette gagaları bir tarafa kuşların kendisinin bilinmediği, bu olayın ne öncesinde ne de sonrasında bir daha görülmediği ifade edilmektedir.¹⁰ Bu yüzden şâirin bilinmeyen bir şeyi teşbîhteki asıl, güçlü ve önceden bilinen unsur olan müşebbehün bih yaptığını söylemek isabetli değildir. Sonuç olarak yazarın bir ihtimal dâhilinde olarak belirttiği tercihe göre belâgat ilminin alt dalı olan beyân ilminin teşbîh ile ilgili kuralları ihlâl ve ihmal edilmiştir. Bundan dolayı hem teşbîhin hem de delil olarak kullandığı şiirin yazarın iddia ettiği manaya delaleti doğru gözükmemektedir.

Yazar ‘Abdülmütṭalib’e nispet edilen yukarıdaki şiirde طَيْرٌ kelimesinin kuşlar anlamında değil, kasırğa anlamında kullanıldığını ispat etmek için delil olarak ‘Osmân b. el-Muğîre b. el-Aḥnes’e ait bir rivâyete (وَوَجَّحَتْ عَلَيْهِمْ طَيْرٌ مِّنَ الْبَحْرِ لَهَا خِرَاطِيمٌ، كَأَنَّهَا الْبَلْسُ شَبِيهَةٌ بِالْوَطَاطِ حُمْرٌ وَسُودٌ) başvurmuştur. Yazara göre ‘Osmân’ın rivâyetinde yer alan طَيْرٌ fırtına/kasırğa anlamında kullanılmaktadır ve fırtına sırasında oluşan bu hortumlar kuşların hortumlarına benzetilmiştir. Ancak bu rivâyette geçen طَيْرٌ kelimesi tıpkı ‘Abdülmütṭalib’in şiirindeki طَيْرٌ kelimesi gibi kuşlar manasında kullanılmıştır. Kanaatimize göre burada yazarın hatası (bâ ve lâmin dammesiyle) الْبَلْسُ kelimesinin anlamını doğru takdir edememesinden kaynaklanmaktadır. Yazar bu kelimenin mercimek (البلس: العَدَسُ)¹¹ anlamına geldiğini, kuşların mercimeğe

⁹ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 508.

¹⁰ Ebû Bekir el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1984), 1/123; Ebu'l-‘Abbâs Aḥmed b. ‘Alî el-Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*, thk. Muḥammed ‘Abdülhamîd en-Nümeysi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999), 4/82-83; Ebu'l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/631.

¹¹ Hâilî b. Aḥmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Maḥzûmî – İbrâhîm es-Sâmerrâî (b.y.: Dâru ve Mekettebü'l-Hilâl, ts.), 7/344; İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, 3/187; Ezherî, “‘ads”, 2/42; Ebu'l-Feyz Muḥammed el-Murteżâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*,

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

benzetilmesinin ise anlamsız olduğunu düşünmüş olmalıdır.¹² Oysa البُلْسُ kelimesi, çobanların giydiği ve Türkçede kepenek ya da keçe tabir edilen, hayvan tüylerinden yapılmış kalın elbise demek olan البلاس kelimesinin çoğulu olarak da kullanılmaktadır (البلاس: ثَوْبٌ مِنَ الشَّعْرِ غَلِيظٍ).¹³ Çobanların soğuk havadan ve rüzgârdan korunmak için üzerlerine aldıkları tek parçadan oluşan bu elbisenin baş kısmı genellikle üçgen şeklinde olup giyildiği zaman tıpkı yarasayı andırmaktadır. Bahsi geçen rivâyette yer alan البُلْسُ kelimesi ile bu mananın kastedildiği kabul edilirse, deniz tarafından çıkan kuşlar söz konusu rivâyette bu elbiseye benzetilmiş olmaktadır. Nitekim rivâyetin hemen devamında sözü edilen elbisenin de tıpkı yarasalara benzediği ifade edilmektedir (شَبِيهَةٌ بِالْوَطَاةِ). Bu durumda rivâyetteki لَهَا خِرَاطِيمٌ ifadesinin/sıfatının neden zikredildiği şeklinde bir soru akla gelebilir. Buna göre söz konusu ifade bahsi geçen kuşların yarasadan farklı olarak hortumlarının yani gagalarının bulunduğunu belirtmek için zikredilmiştir. Çünkü Hikmet Akdemir’in de eleştiri makalesinde belirttiği gibi خِرَاطِيمٌ kelimesi kuşlar için kullanıldığında hortumlar değil gagalar manasına gelebilir.¹⁴ Bir diğer ihtimal olarak kuşların havada uçarken hortum şeklinde görüntü oluşturduğu kastedilmiş olabilir. Sonuç olarak yazarın ‘Osmân b. el-Muğîre b. el-Ahnes’in rivâyetini ‘Abdülmüttalib’in şiirindeki طَيْرٌ kelimesinin kasırğa manasında, مَنَاقِيرُهَا kelimesinin de fırtına sırasında oluşan hortumlar manasında kullanıldığına delil olarak ileri sürmesi metni tersten okumayı gerektiren son derece hatalı bir yorumdur. Bu okuma sonucunda fırtınadaki hortumların kuşların gagalarına benzetilmesi ise uzak ve zorlama bir teşbîhtir. Yukarıda açıkladığımız sebepten dolayı bu tür bir teşbih, vech-i şebahi makul ve makbul olmayan bir teşbîhtir.

Burada yazarın طَيْرٌ kelimesini kasırğa manasında yorumlamasını çürüten ve birincisine Hikmet Akdemir’in de isabetle işaret ettiği¹⁵ başka üç husus daha bulunmaktadır:

1- Fil Vakası’nı anlatan rivâyetlerden birinde فَرَمْتُهُمْ إِلَى مَسَاكِينِهَا، فَرَمْتُهُمْ فَقَالَ شَمْرٌ: مَا يُعْجِبُكُمْ مِنْ طَيْرٍ حَمَّالٍ جَنَّبَهَا اللَّيْلُ إِلَى مَسَاكِينِهَا، فَرَمْتُهُمْ بِحِجَارَةٍ مُدْخَرَةٍ كَأَلْبَنَادِقِ جَنَّبَهَا اللَّيْلُ إِلَى مَسَاكِينِهَا cümlesinde kuşların gece vakti olunca yuvalarına geri döndükleri ifade edilmektedir. Kasırgaların ya da fırtınaların geceleyin yuvalarına dönmesi ise söz konusu değildir.

2- Tayr kelimesinin birinci sıfatı olan حَمَّالٌ kelimesi ise الحَامِلُ kelimesinin çoğulu olup bilinmeyen, tanınmayan şöhret sahibi olmayan anlamına gelmektedir (الحَمْلِيُّ السَّاقِطُ الَّذِي لَا نَبَاهَةَ لَهُ).¹⁷ Tayr kelimesinin fırtına ya da kasırğa manasına geldiğinin kabul edilmesi durumunda bu rivâyete göre fırtına ya da kasırganın bu insanlar tarafından bilinmeyen ve tanınmayan bir doğa olayı olması gerekmektedir.

thk. ‘Alî Şîrî (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1424/2004), 8/208; Ebu’l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, “bls”, *Lisânü’l-‘Arab*, thk. ‘Abdullâh ‘Alî el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), 1/343; a.mlf., “ads”, 4/2836.

¹² Nitekim konuyla ilgili kendisiyle yaptığımız bir tartışmada yazar bize “Kuşların mercimek gibi olduğunu söylemenin ne anlamı var?” sorusunu yöneltmiştir.

¹³ ‘Abdülfettâh es-Sa‘îdî – Huseyn Yûsuf Mûsâ, *el-İfşâh fi fikhi’l-luğa* (Kum: Mektebü’l-İ‘lâmü’l-İslâmî, 1410/1989), 1/578; İbrâhîm Enîs vd., “belâs”, *el-Mu‘cemü’l-vasîf* (Kahire: Mektebetü’s-Sûrûkî’d-Düveliyye, 1425/2004), 1/69.

¹⁴ Akdemir, “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 862.

¹⁵ Akdemir, “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 862-863.

¹⁶ Ebu Nuaym el-İşfahânî, *Delâilü’n-nübüvve*, thk. Muhammed Ravvâs Kal‘acî – ‘Abdülberr ‘Abbâs (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 1406/1986), 1/144; Makrîzî, *İmtâ‘u’l-esmâ‘*, 4/70.

¹⁷ Cevherî, “hml”, 4/1690; İbrâhîm Enîs vd., “hml”, 1/257; İbn Manzûr, “hml”, 2/1268.

Hâlbuki kum fırtınası çölde yaşayan herkes tarafından bilinen bir doğa olayı iken, sözü edilen kuşlar ise bilinmemektedir.

3- Aynı rivâyetin devamında yer alan başka bir ifadeye göre de orduda bulunan Kindeli iki kardeşten biri taş hadisesinden önce onlardan ayrılmış, diğer kardeş ise hadiseyi görünce onun peşinden gitmiştir. Kardeşine tam hadiseden bahsederken söz konusu kuşlardan bazılarını görmüş ve “İşte bu kuşlar da onlardan!” demiştir. Ardından kuşlar, taşı ona atmış ve ölmüştür.¹⁸

Şiir hakkında yazarın belirttiği ikinci ihtimale göre ise yazar “bu ifadelerin ‘Abdülmuṭṭalib’in şiirinin orijinalinde yer almayıp, rivâyet sırasında ifadelerin değiştirilmesi veya düzenlenmesiyle ortaya çıkmış olduğunu” dile getirmektedir.¹⁹ Yazar bu ihtimali ispatlayacak herhangi bir delil ortaya koymamakta, salt bir ihtimalden söz etmektedir. Bu iddianın doğru kabul edilmesi yazarın kendi tezini ispat için kullandığı şiirin sübûtunu sorunlu hale getirmektedir.²⁰

‘Osmân b. el-Muğîre b. el-Aḥnes’in rivâyetindeki الْبَلْسُ kelimesinin Hikmet Akdemir’in de değindiği başka bir anlamı daha bulunmaktadır: Buna göre elif-nûn ziyadesiyle الْبَلْسَان şeklinde de kullanılan bu kelime sığırık kuşu (الرُّزُورُ) manasına da gelmektedir.²¹ Nitekim İbn ‘Abbâs’tan (ö. 68/687-88) aktarılan bir rivâyette (وَأَرْسَلَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ طَيْرًا مِّنَ الْبَحْرِ أَمْثَالَ الْخَطَّاطِيْفِ وَالْبَلْسَانَ) sözü edilen kuşlar الْبَلْسَانَ a benzetilmektedir. ‘Âbbâd b. Mûsâ da İbn ‘Âbbâs’ın rivâyetinde yer alan kelimenin sığırık kuşları manasına geldiği tahmininde bulunmuştur (أَطْنَتْهَا الرُّزَايِرُ).²² Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Fîl sûresinde geçen Ṭayrın benzetildiği şeyin sığırık kuşları olduğu söylenebilir. Ayrıca kuşların bir başka kuş cinsine benzetilmesi daha anlamlı olabilir. الْبَلْسُ kelimesinin sığırık kuşları manasına geldiğinin kabul edilmesi durumunda neden Ṭayrın hortumlarının/gagalarının bulunduğu bahsedildiği sorusu akla gelebilir. Çünkü her iki kuş cinsinin de zaten gagaları bulunmaktadır. Akdemir’e göre bu cümlede muzâfun ileyhin hazfî söz konusudur. Hazfedilen muzâfın takdiriyle cümle şu şekilde olur: “كَأَنَّهَا أَي كَأَنَّ / خِرَاطِيمَ الطَّيْرِ كَخِرَاطِيمِ الْبَلْسِ / Sanki o kuşların gagaları sığırık kuşlarının gagaları gibidir.”²³ Bu şekilde bir anlamlandırma ve takdir ihtimal dâhilinde olmakla birlikte sığırık kuşlarının yarasalara fazla benzememesi, sözü edilen teşbîhteki الْبَلْسُ kelimesinin sığırık kuşları manasına geldiği yorumunu bize göre nispeten zayıflatmaktadır. Kanaatimizce الْبَلْسُ kelimesinin anlamının sığırık kuşları yerine çoban elbisesi olarak anlaşılması ve tercüme edilmesi daha doğru gözükmektedir. Her iki durumda da yazarın, ‘Osmân b. el-Muğîre rivâyetindeki Ṭayr kelimesini ‘Abdülmuṭṭalib’in şiirindeki Ṭayrın da kasırga manasında kullandığına delil olarak göstermesi isabetli değildir.

¹⁸ وَكَانَ فِيهِمْ أَخْوَانٌ مِّنْ كِنْدَةَ، أَمَا أَحَدُهُمَا، فَفَارَقَ الْقَوْمَ قَبْلَ ذَلِكَ، وَأَمَا الْآخَرُ، فَلَحِقَ بِأَجِيهِ حِينَ رَأَى مَا رَأَى، فَبَيَّنَمَا هُوَ يُحَدِّثُ عَنْهَا إِذْ رَأَى طَيْرًا مِّثْلَهَا قَالَ: كَانَ هَذَا مِثْلَهَا، فَنَدَا مِنْهُ الطَّيْرُ، وَكَانَ فِيهِمْ أَخْوَانٌ مِّنْ كِنْدَةَ، أَمَا أَحَدُهُمَا، فَفَارَقَ الْقَوْمَ قَبْلَ ذَلِكَ، وَأَمَا الْآخَرُ، فَلَحِقَ بِأَجِيهِ حِينَ رَأَى مَا رَأَى، فَبَيَّنَمَا هُوَ يُحَدِّثُ عَنْهَا إِذْ رَأَى طَيْرًا مِّثْلَهَا قَالَ: كَانَ هَذَا مِثْلَهَا، فَنَدَا مِنْهُ الطَّيْرُ، فَتَمَّتْ Bk. İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/144; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 4/70-71.

¹⁹ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 488.

²⁰ Yazarın makalesine eleştiri olarak Hikmet Akdemir tarafından kaleme alınan makalede de bu husus belirtilmiştir. Bk. Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 863.

²¹ Cemâlüddin Muḥammed Ṭâhir b. ‘Alî el-Fettenî, *Mecma'u'l-bihâri'l-envâr fî garâibi't-tenzîl ve leṭâifi'l-ahbâr* (Haydarâbâd: Maṭba'atü Meclisi Dâireti'l-Maârifî'l-'Osmâniyye, 1387/1967), 1/212.

²² Ebu'l-Velîd Muḥammed el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, thk. Rüşdî Şâlih Melḥas (Beyrut: Dâru'l-Endelüs li'n-Neşr, ts.) 1/146; Mecdüddin İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fî garîbi'l-ḥadis ve'l-eser*, thk. Ṭâhir Aḥmed ez-Zâvî – Maḥmûd Muḥammed et-Ṭanâhî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, 1399/1979), 1/152. الْبَلْسَانُ Bk. İbn Manzûr, “bls”, 1/343.

²³ Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 862.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

Şiirin sonraki beyitlerini teşkil eden *تبس الحجارة في هامهم* cümleleri “Kırmızı gagaları olan Ṭayr-ı Ebâbil’in attığı taşlar onların boyunlarında dağılıyordu.”²⁴ şeklinde çevrilmiştir. Şiirde *تَبَسُ الْحِجَارَةَ فِي هَامِهِمْ* cümlesindeki *تَبَسُ* fiil, *المِحْجَارَةَ* mef’ûlün bih konumunda olmasına rağmen yazar tarafından makalede müteaddî/geçişli fiil olan *تبس*, dönüşlü fiil/mutâva‘at olarak, mef’ûl konumundaki kelime de bu fiilin fâili konumuna getirilerek tercüme edilmiştir. Bu cümle aynı zamanda bir önceki beyitte bulunan *تَرْمِيهِمْ* cümlesinin açıklaması ya da vurgusu konumundadır. Önceki cümlede yer alan *تَرْمِي* fiili etken/ma‘lûm yapıda olduğundan *تَبَسُ* fiilinin de etken yapıda okunması daha uygundur. Cümle bir önceki *تَرْمِيهِمْ* cümlesinin açıklaması ya da vurgusu olarak bu cümleyle de ilintili olduğu için “...taşlar onların boyunlarında dağılıyordu.” şeklinde dönüşlü fiil ve müstakil cümle çevirisi hem doğru değildir hem de şiirde istenilen anlamı vermekten uzaktır. Dolayısıyla beytin doğru çevirisi “...Onların kafalarına taşlar atan/fırlatan Ṭayr-ı ebâbil ile...” şeklinde olmalıdır. Tercümede “...dağılıyordu” şeklinde dönüşlülük anlamının tercih edilmesi muhtemelen *بَسَّ* kelimesinin, yazar tarafından *فَتَنَّهُ* yani “taşı parçaladı/ufaladı/küçük parçalara ayırdı”²⁵ manasında düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Şu halde *تَبَسُ* fiilinin de meçhul/edilgen yapıda okunması gerekir ki bu da dönüşlülük anlamı vermemektedir. Çünkü Arapçada dönüşlülük anlamı infi‘âl, ifti‘âl ve tefa‘lül gibi bâblarda söz konusu olmaktadır. *تَبَسُ* fiili ise sülâsî mücerredir. Burada fiilin anlamının “taşların onların boyunlarında dağılması” şeklinde verilmesi şiirde kastedilen anlamı yansıtmamaktadır. Buna karşın “Ṭayrın onların kafalarına taşlar atması” şeklindeki tercüme ise kastedilen manayı tam olarak karşılamaktadır. Nitekim aynı beytin bir sonraki cümlesinde *كَرْمِي ذَوِي الْكُنْبِ مَنْ تُرْجِمُ* denilerek kuşların taş atması tıpkı Ehl-i Kitâb’ın recmedilen kimseye taş atmasına benzetilmiştir. Bu yüzden bir önceki cümlelerin, “atmak” manasıyla uyumlu olarak tercüme edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla *تَبَسُ* fiilinin anlamlarından *طَرَدَهُ* yani “atmak”²⁶ anlamının tercih edilmesi hem belâgat hem de bütünlük açısından daha uygun olacaktır.

تبس fiili *تَبَسُ الْحِجَارَةَ فِي هَامِهِمْ* cümlesinin okunuşuyla ilgili bir ihtimal daha bulunmaktadır. Buna göre *تبس* fiili *بَسَّ الْحِجَارَةَ* yani parçalamak, ufalamak, küçük parçalara ayırmak manasına gelir ve *المِحْجَارَةَ* kelimesi fâil, *تَبَسُ* ise mef’ûlün bih olur. Bu durumda çeviri “Taşlar onların kafalarını parçalıyordu/yarıyordu” şeklinde olur. Fakat bu durumda yukarıda da belirttiğimiz gibi şiirin devamındaki müşebbehün bih olan *كَرْمِي ذَوِي الْكُنْبِ مَنْ تُرْجِمُ* cümlesi ile uyumu bozulmuş olur. Bu yüzden *تَبَسُ* fiilinin atmak manasının tercih edilmesi kanaatimizce daha tutarlıdır.

²⁴ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 487.

²⁵ Bk. Ahmed Muhtâr Ömer, “bss”, *Mu‘cemü’l-luğati’l-‘Arabiyye el-muâsıra* (Kahire: Âlemü’l-Kütüb, 1429/2008), 1/203; Ayrıca bk. [5] {الواقعة: 5} {وَبَسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا} Bk. İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luğa*, 1/181; Bk. Kâzî Ebu’l-Fazl ‘Iyâz b. Mûsâ b. ‘Iyâz el-Yaḥşûbî, “bss”, *Meşâriku’l-envâr ‘alâ şihâhi’l-âsâr* (Tunis: el-Mektebetü’l-‘Atika, 1333/1912), 1/100; İbn Manzûr, “bss”, 1/280; Bk. Ebû Süleymân Hamd b. Muḥammed b. İbrâhîm b. Ḥattâb el-Ḥattâbî, *Garîbü’l-ḥadîs*, thk. ‘Abdülkerîm İbrâhîm el-‘Azbâvî (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1402/1982), 1/261.

²⁶ Ebu’l-Ḥasen ‘Alî b. İsmâîl ed-Darîr İbn Sîde, *el-Muḥkem ve’l-muḥîtu’l-a‘zam*, thk. ‘Abdülḥamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1421/2000), 8/427; Zebîdî, *Tâci’l-‘arûs*, 8/207; İbn Manzûr, “bss”, 1/282; *أَحَدُهُمَا السُّوقُ* Bk. İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luğa*, 1/181.

Ayrıca makalede ikinci beytin ilk kelimesinin başında bulunan harf-i cerrin (ب) müteallakı olan ءُ fiiliyle irtibatı çeviriye yansıtılmamıştır. Bu irtibat dikkate alındığında çeviri “Allah onların Ka’be’yi yıkmalarına kendilerine (taş) atan Ṭayr-ı ebâbil ile engel oldu” şeklinde olmalıdır.

Görüldüğü gibi Ṭayr kelimesinin kum-taş-toprak fırtınası ya da kasırga manasına geldiğini ispat etmek için yazarın delil olarak öne sürdüğü ‘Abdülmuṭṭalib’e nispet edilen ilk şiirin, yazarın kastettiği anlama delaletinin sorunlu, hatta imkânsız olduğunu gösteren çok sayıda unsur bulunmaktadır. Bu sorunlar, yazarın rivâyette geçen bazı kelimelerin anlamlarını doğru tespit edememesi ve bunun sonucunda hatalı teşbîhlere yönelmesi, kendi görüşünü nakzeden rivâyetleri ve bu rivâyetlerde yer alan ifadeleri görmezden gelmesi gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Aynı şiirde her ne kadar yazarın tezine ve makalesinin amacına zarar vermese de başka çeviri hataları, harf-i cerrin bağlı olduğu fiil/müteallak ile irtibatının kurulmaması, yanlış okuma, sadece bir tane i‘râb vechine odaklanma gibi diğer bazı hata ve eksiklikler de bulunmaktadır. Bahsedilen okuma ve çeviri hatalarından bazıları makalenin amacı ve sonucuna etki etmemektedir. Fakat sözü edilen hatalar okumada ve çeviride titiz davranılmadığını göstermektedir. Nitekim ileride temas edilecek olan benzer bazı hususlar makalenin sonucuna etki edecek hatalar barındırmaktadır.

1.2. İkinci Şiir

Makalede ‘Abdülmuṭṭalib’e nispet edilen ikinci şiir şudur:

وَكَانَ ذُو الْعَرْشِ بِنَا رَحِيمَا أَيْدِنَا وَأَهْلَكَ الظُّلُومَا
بِالطَّيْرِ تَرْمِيهِمْ جُثُومَا بِمُرْسَلَاتٍ سُوِّمَتْ تَسْوِمَا
قَذَفَ الْيَهُودَ الْعَاهِرَ الْمَرْجُومَا فَأَصْبَحُوا وَفِيْلَهُمْ رَيِّمَا

Bu şiir yazar tarafından şu şekilde tercüme edilmiştir:

“Arşın sahibi bize acıdı... Bizi destekledi ve zalimi helak etti”

“Onlara avuç dolusu taş atan bulutla... Atılanlar hedeflerine isabet ediyordu”

“Yahudilerin zina edeni taşıdıkları gibi... filleri tefessüh etmiş olarak sabahladılar”²⁷

Şiirin makalede verilen çevirisine ve yazarın yorumuna bakıldığında جُثُومَا kelimesinin cümle içerisindeki konumlandırılması ve anlamlandırılması bakımından birkaç farklı ihtimal ortaya çıkmaktadır:

Birinci ihtimale göre şiirde yer alan جُثُومَا kelimesi yazar tarafından makalede çeviriye “avuç dolusu taş” manasında تَرْمِي fiilinin ikinci mef’ûlün bihi olarak yansıtılmıştır. Bu durumda هم zamiri birinci, بِمُرْسَلَاتٍ kelimesi de ب harf-i cerri ile üçüncü mef’ûlün bih olur. Nitekim yazar, İbn Mes’ûd’dan nakledilen مرسلات kelimesinin rüzgâr manasına geldiğini ifade eden bir haberden hareketle şiirdeki مرسلات kelimesi ile de rüzgâr manasının kastedilebileceğini ifade etmektedir. Bu ihtimal dikkate alındığında beytin anlamı “Onlara rüzgârlarla/rüzgârlar sâyesinde avuç dolusu taş atan bulutla...” şeklinde olur. Fakat sözü edilen ihtimalin geçersizliğini gösteren gramatik hususlar bulunmaktadır. Çünkü bu ihtimale göre رَمَى fiilinin harf-i cersiz iki mef’ûlün bih alan bir fiil olması gerekmektedir. Ancak bu fiil, hem makaleye konu olan Fîl sûresinde hem de yazarın delil olarak kullandığı şiirlerde yalnızca tek mef’ûl

²⁷ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 488.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

almakta, ikinci mef'ûlünü ise ب harf-i cerri ile almaktadır. Sözü edilen ihtimalde ise mef'ûl sayısı üç çıkmaktadır. Dolayısıyla جُثُومًا kelimesinin “avuç dolusu taş” manasında ترمي fiilinin ikinci mef'ûlün bihi olarak çevrilmesi doğru değildir. Kaldı ki جُثُومًا kelimesinin “avuç dolusu taş” şeklinde bir anlamı da bulunmamaktadır. Netice itibarıyla şiirdeki جُثُومًا kelimesinin “avuç dolusu taş” manasında ترمي fiilinin ikinci mef'ûlün bihi olarak tercümesi hatalıdır. Şiirde “avuç dolusu” manasına gelebilecek herhangi bir kelime bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle yazar çevirisine, şiirin kendisinde karşılığı bulunmayan bir anlam dâhil etmiştir.

İkinci ihtimale göre çeviride جُثُومًا kelimesi yazar tarafından “avuç dolusu” manasında taş(lar)ın sıfatı olarak, مرسلات kelimesi ise “atılan şeyler/taşlar” manasında ترمي fiilinin ikinci mef'ûlün bihi olarak kullanılmıştır. Fakat şiirin bu şekilde çevirisi de doğru değildir. Çünkü yukarıda izah edildiği gibi hem جُثُومًا kelimesinin “avuç dolusu” şeklinde bir anlamı bulunmamaktadır hem de Arapça gramer açısından bu kelimenin kendisinden sonra gelen مرسلات kelimesinin sıfatı olabilmesi mümkün değildir. Şiirin çevirisinin yazar tarafından bu şekilde düşünüldüğü kabul edilirse, bu durumda sözü edilen beyitte rüzgâr manasına gelen herhangi bir ifade kalmamaktadır. Dolayısıyla yazarın “الطير ile rüzgârın birlikte taş-toprak saçtığı açıkça ifade edilmektedir.”²⁸ şeklindeki açıklaması mesnetsiz kalmaktadır.

Şiirin çevirisinde dikkat çeken bir başka hata ترمي fiilinin ikinci mef'ûlün bihinin yani atılan şeyin ne olduğunu bildiren مرسلات kelimesinin fiil ile olan irtibatının çeviriye yansıtılmayarak bu kelimenin de içinde bulunduğu cümlelerin müstakil bir cümle şeklinde çevrilmesidir. Hâlbuki yazar makalenin devamında, aynı üslubu taşıyan başka bir şiirde yer alan ترمي fiilinin ikinci mef'ûlün bihini söz konusu irtibatı dikkate alarak doğru şekilde tercüme etmiştir.²⁹ مرسلات kelimesinin ترمي fiili ile olan irtibatının çeviriye yansıtılmaması ya da yanlış yansıtılması ise makalenin amacı ve konusu bakımından şu şekilde bir hataya sebep olmaktadır:

Yazar “Şiirdeki “بِالطَّيْرِ تَرْمِيهِمْ جُثُومًا ... بِمُرْسَلَاتٍ سُومَتْ تَسْوِمًا” ifadeleri “الطير” ile rüzgârın birlikte taş-toprak saçtığı açıkça ifade edilmektedir.”³⁰ demektedir. Ancak sözü edilen beyitlerde atma fiilini gerçekleştiren rüzgâr değil, sadece “الطير”dır. Çünkü şiirde atmak manasına gelen ترمي fiilinin fâili müstetir/gizli özne هي zamiridir ve bu zamir الطير kelimesine dönmektedir. Sözü edilen beyitlerde rüzgârın atma eylemini gerçekleştirdiğine dair herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Yazar ise “الطير” ile rüzgârın birlikte taş-toprak saçtığı açıkça ifade edilmektedir.” diyerek şiir metninde bulunmayan bir anlamı şiire yüklemektedir. Esasen şiirde doğrudan rüzgâr anlamını ifade eden herhangi bir kelime bulunmamaktadır. Yazar şiirde geçen مرسلات kelimesi ile rüzgâr anlamını kastetmenin ihtimal dairesinde bulunduğu İbn Mes'ûd'dan nakledilen bir haberden hareketle³¹ işaret etmektedir. Yazarın muhtemel

²⁸ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 488.

²⁹ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 489.

³⁰ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 488.

³¹ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 488.

anlam olarak işaret ettiği bu anlamın kabul edilmesi durumunda الطير’in attığı şeylerin taşlar değil, rüzgârlar olması gerekir. Bu durumda da الطير rüzgâr atmış/saçmış olur fakat bu defa da taş-toprak atmış/saçmış olmaz. Oysa yazar الطير ile rüzgârın birlikte taş-toprak saçtığını ifade etmektedir. Ayrıca Akdemir’in, yazarın makalesine eleştiri olarak kaleme aldığı çalışmasında da işaret ettiği üzere başka bir bağlamda rüzgâr manasına da gelebileceği ifade edilen kelimenin bu şiirde de aynı manada kullanıldığının söylenmesi doğru değildir.³²

Bize göre şiirdeki بمرسلات kelimesi ترمي fiilinin ikinci mef’ûlün bihi olup الطير tarafından atılan şeyleri yani taşları ifade etmektedir. Nitekim hem Fîl sûresinde hem de makalede kullanılan diğer şiirlerde ترمي fiilinin ikinci mef’ûlü ب harf-i cerri ile kullanılmıştır. Devamındaki سومت تسوما cümlesi ise atılan bu taşların işaretli olduğunu yani adeta güdümlü füze gibi kime isabet edeceğine dair üzerlerinde bir alamet bulunduğunu bildirmektedir. Yazar da bu anlama “onları birebir hedef almak” ifadeleri ile isabetli şekilde işaret etmiştir. Dolayısıyla Mürselât sûresinin ilk âyeti hakkında İbn Mes’ûd’dan nakledilen haberden hareketle şiirdeki بمرسلات kelimesi ile de rüzgârların kastedildiğini söylemek uzak bir yorumdur. Şiirde بمرسلات kelimesinin “rüzgâr” anlamında değil, “taşlar” anlamında kullanıldığını gösteren önemli bir delil de bir sonraki beyittir. Bu beyitte الطير’in taş atması tıpkı Yahûdîlerin zinadan dolayı recm edilen kimseye taş atmasına benzetilmiştir. بمرسلات kelimesinin rüzgâr anlamında kullanıldığı düşünülürse o zaman beyitteki teşbîh anlamsız kalacaktır.

Şiirdeki جنوما kelimesinin cümle içindeki konumuna gelince bununla ilgili iki ihtimal bulunmaktadır. Birincisi, kelimenin ترمي fiilinin mef’ûlün lehi/lieclihi olmasıdır. Buna göre kelime kuşların (taş) atma sebebini açıklamak için getirilmiştir. Bu takdirde جنوما kelimesi جئم fiilinin mastarı olup جئم الحيوان والإنسان: لزم مكانه فلم يترخ أو لصق بالأرض أو وقع على صدره gibi hayvan ya da insanın kımldamayıp yerinde durması veya yere yapışması/çökmesi/kapaklanması/yüzüstü düşmesi/yere yığılması anlamlarına gelmektedir.³³ Bu takdirde şiirin anlamı şu şekilde olur:

*Arşın sahibi bize merhametli davrandı
Bize yardım etti ve zâlim(ler)i helâk etti
Onları yere sermek için atan kuşlarla
Hedefe tam isabet eden alâmetli taşları
Tıpkı Yahûdîlerin zinâ edip de recmedilen kimseye (taş) attıkları gibi
Derken onlar filleriyle birlikte lime lime oldular*

İkinci ihtimal ise جنوما kelimesinin ترمي fiilinin fâilinin ya da mef’ûlün bihinin durumunu beyan eden hâl konumunda olmasıdır. Eğer kelimenin ترمي fiilinin fâili olan هي zamirinden hâl olduğu kabul edilirse, bu durumda جئم الحيوان والإنسان: لزم مكانه فلم يترخ gibi kullanımında olduğu gibi “Üstlerinde/tepelinde durarak/üstlerine gelerek atan kuşlarla...” ya da نَصَبَ غَرَضًا ورماه وفي الحديث: أنه صلى الله عليه وسلم نهي عن المصنورة

³² Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 864.

³³ Cevherî, “csm”, 5/1882; Ezherî, “csm”, 11/20; İbn Manzûr, “csm”, 1/545, “İbd”, 5/3984; İbrâhîm Enis vd., “csm”, 1/107; Aḥmed Muhtâr Ömer, “csm”, 1/345.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

والمُجْتَمِعَة و kullanımında olduğu gibi “Kasıtlı/bilinçli biçimde onları hedeflemek suretiyle atan kuşlarla...”³⁴ manalarına gelir.

جنوما kelimesinin ترمي fiilinin mef'ûlün bihi olan هم zamirinden hâl olduğu da kabul edilebilir. Bu durumda جنوما kelimesi atma fiilinin gerçekleştirilmesi sırasında onların/ordunun ne halde olduklarını açıklamaktadır. Bu durumda yine لَصِقَ بِالْأَرْضِ: لَصِقَ الْحَيَوَانُ وَالْإِنْسَانُ: لَصِقَ بِالْأَرْضِ kullanımında olduğu gibi “Onlara yere yığılmış vaziyetteyken atan...” anlamına gelir. Nitekim bu kelime ile aynı kökten türeyen ve yine جَائِمٌ kelimesinin çoğulu olan جَائِمِينَ kelimesi Hûd sûresi 67. âyette de bu anlamda kullanılmıştır.³⁵

Yaptığımız gramatik açıklamalara göre şiirin çevirisi şu şekilde olmalıdır:

*Arşın sahibi bize merhametli davrandı
Bize yardım edip zâlim(ler)i helâk etti
Kuşlarla... Onlara yere yığılmış vaziyetteyken atan
Alametli taşları*

Fakat bu ihtimalde ordunun üzerlerine taş atılmadan önce yere yığılması söz konusu olacağı için جنوما kelimesinin ترمي fiilinin fâilinin hâlini beyan ettiğinin düşünülmesi daha doğru bir tercih olacaktır.

Sonuç olarak yukarıdaki şiirin tercümesinde mef'ûlün li eclihi ya da hâl konumunda düşünülmesi mümkün olan kelimenin mef'ûlün bihi ya da sıfat olarak yanlış takdir edilmesi ve anlamlandırılması şeklinde iki hata bulunmaktadır. Bu hatalardan dolayı aslında şiir metninde bulunmayan rüzgâr anlamı yazar tarafından çeviriye dâhil edilmiş ve şiirde الطير ile rüzgârın birlikte taş-toprak saçtığına açıkça ifade edildiği belirtilerek bir başka yanıla düşülmüştür. Hâlbuki yazarın delil olarak kullandığı şiirde rüzgâr anlamına gelen hiçbir ifade bulunmamaktadır. Eğer بمرسلات kelimesinin rüzgâr anlamına geldiği kabul edilirse bu durumda taş anlamına gelen bir ifade kalmamaktadır.

Bütün bunlara ilave olarak şiirde geçen جنوما kelimesi ile ilgili bir başka hususa daha dikkat çekmekte fayda vardır: Söz konusu kelimenin ism-i fâil formu جَائِمٌ kelimesinin çoğulu olan جَوَائِمٌ kelimesi, içerisinde kargagiller, sığırcıkgiller, ibibikgiller, toygargiller gibi çeşitli familyalar barındıran bir kuş sınıfı için de kullanılmaktadır.³⁶ Bu da söz konusu şiirde geçen Tayr kelimesi ile kuşların kastedildiğine dolaylı bir delil olarak düşünülebilir. Ayrıca kelimenin bu manası, bahsi geçen şiirdeki anlatıma göre hadisede tek bir kuş cinsi yerine farklı familyalardan kuşların bulunduğu şeklinde bir yoruma kapı aralayabilir.

³⁴ Ezherî, “csm”, 11/20; İbn Manzûr, “csm”, 1/545, İbrâhîm Enîs vd., “csm”, 1/107. Hadisin benzer lafızlarla rivâyetleri için bk. Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. İsmâîl el-Buḥârî, *el-Câmi‘u’s-şâhih*, nşr. Muḥammed Fuâd ‘Abdülbâkî (Riyad: Dâru’s-Selâm, 1419/1998), “ez-Zebâih ve’s-şayd”, 25 (No. 5513); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muḥammed Kâmil Karabelli (b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-‘Âlemiyye, 1430/2009), “Eşribe”, 15 (No. 3719); Ebû İsâ Muḥammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. İbrâhîm Uṭve Avd (Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Muşafâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), “Et‘ime”, 23 (No. 1825).

³⁵ وَأَخَذَ الْبَيْنَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَاصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَائِمِينَ “O zulmedenlere gelince, onları [Allah katından cezalandırıcı] bir sayha yakalayiverdi de kendi evlerinde cansız olarak yere yığılıp kaldılar.” Bk. Muḥammed Esed Meali (7 Mayıs 2023), Hûd 11/67.

³⁶ جَوَائِمٌ [جمع]: مف جائم: (حن) رتبة من الطير فيها فصائل عديدة كالغرابية والزرزورية والمهددية والقبرية Bk. Aḥmed Muḥtâr Ömer, “csm”, 1/346.

Şiirin tercümesinde göze çarpan bir başka hata ise mef'ûlün meah konumunda olan **وَفِيْلَهُمْ** kelimesinin çeviriye bu konumuyla yansıtılmamasıdır. Buna göre çeviri “Onlar filleriyle birlikte lime lime oldular” şeklinde olmalıdır.

1.3. Üçüncü Şiir

‘Abdülmuttalib’e nispet edilen üçüncü şiir şudur:³⁷

هو الذي إذ ركبوا الجليلا	صَبَّ عَلَى أُبْرَهَةَ السَّجِيلا
والطَّيْرُ مِنْ فَوْقِهِمْ مُثُولا	فَأَمْطَرَهُمْ مَطْرًا وَبِيلا
فَوَقَعُوا صَعْرَ الرُّؤُوسِ مِيلا	كَالزَّرْعِ يُلْفَى رَأْسُهُ مَاكُوَلا

Yazar, şiirde Ebrehe’nin ve bineklerine binmiş adamlarının üstüne Allah’ın **السَّجِيلِ** gönderdiğini, **طير**’ın bunu şiddetli bir yağmur gibi onların üzerine boşalttığını, kafalarından ve boyunlarından isabet alarak başı yenmiş ekin gibi kaldıklarının anlatıldığını söylemektedir. Şiirin başka kaynaklarda yer alan ziyadelik ve noksanlık içeren farklı rivâyetleri bulunduğunu ifade eden yazar, sözü edilen farklılıkları şiirin aslının bulunduğu, fakat bazı ifadelerinin değiştirilmiş olabileceği şeklinde yorumlamaktadır. Bu yüzden yazara göre bazı ifadelerde anakronizme düşülmüş olma ihtimali bulunmaktadır.³⁸

Gerek makalede verilen gerekse farklı kaynaklarda bulunan rivâyetler incelendiğinde şiirdeki **طير** kelimesi ile kuşların kastedildiğine delil olan bazı ifadeler görülmektedir. Bunlardan birincisi, kuşların ordunun üstünde bulunduğunu anlatan **مِنْ فَوْقِهِمْ** ifadesidir. **طير** kelimesinin kum fırtınası manasına geldiği düşünülürse, kum fırtınası ordunun üstünden değil, karşısından gelmekte ve orduyu çepeçevre kuşatmaktadır. Buna karşın kuşlar tam olarak onların üzerlerine gelmektedir. İkincisi, **مُثُوَلا** ifadesidir. Bu kelime birkaç farklı anlamda kullanılmaktadır: Sözlüklerde kelimeye “dikilmek” manası verilmektedir.³⁹ Şiirde kelimenin bu manada kullanıldığı kabul edilirse kuşların ordunun üstüne gelince durduğu ve taşları attığı anlaşılmaktadır. Kelime ezdâddan olup tam tersi bir manaya da gelmektedir. Buna göre kuşların onların üzerlerinden geçerek tıpkı şiddetli bir yağmur gibi taşları bıraktıkları ifade edilmektedir.⁴⁰ **مُثُوَلا** kelimesinin diğer bir anlamı “yere yapışmak” demektir.⁴¹ Buna göre kuşların ordunun üzerindeyken adeta yere yapışırçasına uçup onlara yaklaşınca taşları attıkları kastedilmiş olmaktadır. Bir başka manası ise “izlemek ve peşinden gitmek” demektir.⁴² Bu mana esas alınırsa kuşların onları izlediği ve peşlerinden gittiği ifade edilmektedir. Nitekim bazı anlatılarda bu da yer

³⁷ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 489.

³⁸ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 489.

³⁹ **ومن مثل قائماً: انتصب مثولاً، ورأبته مائلاً بين يديه** Bk. Cevherî, “msl”, 5/1816; **ومثل بين يديه مثولاً، أي انتصب قائماً** ez-Zemaşşerî, “msl”, *Esâsü’l-belâga*, thk. Muḥammed Bâsil ‘Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘Ilmiyye, 1419/1998), 2/193; **قام مُنْتَصِبًا: وَمَثَلُ الشَّيْءِ يُثَلُّ مَثُوَلا وَمَثَلٌ: قَامَ مُنْتَصِبًا** Bk. İbn Manzûr, “msl”, 6/4135.

⁴⁰ **ومثل يميل إذا زال عن موضعه** Bk. İbn Düreyd, “msl”, 1/432; İbn Sîde, *el-Muḥkem*, 10/162; İbn Manzûr, “msl”, 6/4135.

⁴¹ **لطي بالأرض** Bk. Ebû Bekr Muḥammed b. Ömer İbnü’l-Kûṭıyye, *Kitâbü’l-Ef’âl*, thk. ‘Alî Fûde (Kahire: Mektebetü’l-Ḥancî, 1413/1993), 1/150.

⁴² **وقد مثل مثولاً. وامتنل أمره أي اختداه** Bk. Cevherî, “msl”, 5/1816; İbn Manzûr, “msl”, 6/4135.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

almaktadır.⁴³ فَأَمَطَرَهُمْ مَطَرًا وَيَبِلًا ifadesi ile kuşların attıkları taşlar yazarın da belirttiği gibi şiddetli ve iri taneleri olan yağmura benzetilmiştir.

Şiirin başka bir varyantında ise وَالطَّيْرُ صفا فَوْقَهُمْ جُلُولا ifadeleri yer almaktadır. Buradaki صفا kelimesi kuşların kanatlarını hareket ettirmeden havada süzülmesi manasına gelmektedir.⁴⁴ Şiirin sözü edilen varyantı dikkate alındığında الطير ifadesinin kuşlara delaleti açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Devamındaki جُلُولا kelimesi ise kuşların büyük gruplar halinde geldiğini ifade etmektedir.⁴⁵ Yazar sülâsi olan جُلُولا kelimesinin anlamını tef‘îl babından مَأَلَّهَا أَعْرَزَهَا الشكلinde vererek طير’in onların üzerine dolu dolu سجيل serptiğini söylemektedir. Hâlbuki kelime şiirde tef‘îl bâbından değil, sülâsi mücerred olarak kullanılmaktadır. Kaldı ki şiirde سجيل serpmeye eyleminin fâili طير değil, Allah olarak zikredilmiştir. جُلُولا kelimesi ise طير’in durumunu haber vermektedir. Sonuç olarak yazarın hem kelimenin anlamını yanlış takdir ettiği hem de طير ile ilişkisini doğru tespit edemediği anlaşılmaktadır.

1.4. Dördüncü Şiir

Makalede ‘Abdülmüttalib’e nispet edilen dördüncü şiir şudur:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْأَجَلِ الْأَعْظَمِ أَيَّدَنَا الْيَوْمَ زُخُوفَ الْأَشْرَمِ
بِالنَّصْرِ وَالرِّيحِ وَطَيْرِ حُومِ تَرْمِيهِمْ بِالْجَنْدَلِ الْمُسَوِّمِ

‘Abdülmüttalib’e nispet edilen bu şiirde yazara göre şâir Allah’ın yardımının الْجَنْدَل yani taş atan rüzgâr ve طير ile gerçekleştiğini ifade etmektedir. Yine yazara göre “Bu şiirde de “طير”, rüzgârla beraber fonksiyon icra eden bir olgu olarak tarif edilmekte ve bu ikilinin olayın müsebbibi olduğu bildirilmektedir.”⁴⁶

Yukarıdaki şiir gramatik açıdan tahlil edildiğinde النَّصْر kelimesinin ب harf-i cerri ile أَيَّدَ fiiline bağlandığı görülmektedir. Bu kelimedden sonra gelen الرِّيح ve طير kelimeleri de atıf harfi olan و vasıtasıyla yine أَيَّدَ fiiline bağlanmıştır. Bu durum ‘Abdülmüttalib’e göre Allah’ın teyidinin üç şeyle gerçekleştiğini göstermektedir: النَّصْر ، الرِّيح ve طير. Şiirde taş atıldığını bildiren بِالْجَنْدَل ifadesi ise haberî bir cümle olduğu için önceki cümlede geçen nekra bir kelimenin sıfatı olması gerekmektedir. Beyitte nekra olan tek kelime ise طير kelimesidir. Dolayısıyla ترميهم بالجندل طير kelimesinin sıfatıdır ve fiilin öznesi de bu kelimeye dönen هي zamiridir. Yani burada taş atma hadisesini gerçekleştiren/olayın müsebbibi iki şey değil, tek şeydir ki o da طير kelimesidir. O halde eğer yazarın fonksiyon ve olaydan net olmayan biçimde kastettiği taş atmak ise bunu gerçekleştiren, yazarın ifade ettiği gibi طير ve rüzgâr ikilisi değil, tek şeydir

⁴³ مَتَّبَعِي بِعَصَابِ طَيْرٍ، مَتَّبَعِي بِعَصَابِ إِذَا مَا غَرَزَا بِالْمُحِيشِ خَلَقَ فَوْقَهُمْ عَصَابِ طَيْرٍ، مَتَّبَعِي بِعَصَابِ ez-Zübyânî, *Divânü en-Nâbîga ez-Zübyânî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 42.

⁴⁴ Hâilî b. Aḥmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 7/88; İbn Düreyd, “şff”, 1/142; Ezherî, “şff”, 12/83; Akdemir, “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 877.

⁴⁵ İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, 3/371; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 14/112; Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, “cl”, *el-Ķâmûsü'l-muḥîṭ*, nşr. Muhammed Nuaym el-'Arkasûsi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005), 978.

⁴⁶ Apaydın, “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’”, 489.

ki o da طير kelimesidir. النصر ، الريح ve طير ise fiilinin gerçekleşmesine yardımcı olmuşlardır. Burada طير ve الريح şeklinde iki ayrı olgu vardır fakat sonuç olarak taş atma hadisesi hakkında yazarın iddiasının aksine tek fâil bulunmaktadır. Nitekim yazarın da zaman zaman nakillerine başvurduğu İbn Mes‘ûd’dan aktarıldığına göre rüzgâr hadisesi kuşlar taşları attıktan sonra gerçekleşmiş ve rüzgâr, taşların etkisini artıran bir fonksiyon icra etmiştir.⁴⁷ Ayrıca eğer bu şiirde طير kelimesi yazarın iddia ettiği gibi fırtına anlamına gelseydi, şâirin rüzgâr anlamına gelen الريح kelimesinden sonra tekrar aynı anlama gelen başka bir kelimeyi zikretmesi anlamlı olmazdı.

Burada yazarın ihmal ettiği fakat üzerinde durulması gereken önemli bir husus ise طير kelimesinin hemen önünde حوم kelimesinin zikredilmiş olmasıdır. Bu kelime tef‘îl bâbından kullanıldığı zaman kuşun havada halkalar yaparak uçuşması, kanatlarını hareket ettirmeden açıp yukarıdan aşağı doğru süzülmesi anlamlarını ifade eder (حَوْمُ الطَّائِرِ: حَامٌ، حَلَقٌ فِي الْهَوَاءِ، يَسْطُ جَنَاحَيْهِ دُونَ تَحْرِيكِهِمَا مِنْ مُرْتَفِعٍ إِلَى مُنْخَفِضٍ).⁴⁸ Sülâsî olarak kullanıldığında ise bir şeyin etrafında dönmek ve dolaşmak manasına gelir (يَحْوِمُ حَوْلَ الْعِمَارَةِ: يَدُورُ بِهَا) (حَامٌ الطَّائِرُ عَلَى الْبَيْتِ: دَارٌ، حَوْمٌ).⁴⁹ İsim olarak kullanılırsa sayılamayacak kadar çok ve büyük miktarda deve sürüsü anlamını ifade eder (الْحَوْمُ: الْقَطِيعُ الصَّخْمِ مِنَ الْإِبِلِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُحَدَّدَ عَدْدُهُ).⁵⁰ Görüldüğü gibi kelimenin anlamı kuşların hareketlerini ve hayvanların durumlarını belirtmektedir.

حوم kelimesi cümlede طير kelimesinin birinci sıfatı konumundadır. Dolayısıyla yazarın delil olarak kullandığı bu şiirde hadisenin müsebbibi olarak Ṭayr ve rüzgâr ikilisini göstermesi gramatik açıdan isabetli değildir. Yani taşı harekete geçiren/atan asıl fâil gramatik açıdan طير’dır ve bu طير yukarıda belirtildiği gibi حوم sıfatına sahiptir. Şiirden sözü edilen olay sırasında bir olgu olarak rüzgârın varlığı anlaşılmakta fakat söz konusu rüzgârın taş attığına/fırlattığına dair yazarın kendi kanaati dışında hiçbir delil bulunmamaktadır. طير’ın sıfatı olan حوم kelimesi ise şiirde طير ile kastedilenin kuşlar olduğunu ortaya koymaktadır. Arap şiirinde sözü edilen kelime ve türevleriyle birlikte طير kelimesinden kuş anlamı kastedildiğine çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Örneğin, Câhiliyye şâiri Zülisba‘ el-Advânî’nin (ö. 600 [?]) şu şiirinde bunu görmek mümkündür:⁵¹

فَأَصْحُوا كَطَهْرِ الْعُودِ جُبَّ سَنَامِهِ حَوْمٌ عَلَيْهِ الطَّيْرُ أَخَذَتْ بَارِكَا

*Tipki hörgücü yok olmuş devenin sırtı gibi oldular
Beli kırılmış, dizleri üstüne çökmüş, üstünde kuşlar dolaşıyor*

Ḥassân b. Sâbit’in (ö. 60/680 [?]) aşağıdaki şiirinde de bu kelime kullanılmaktadır:⁵²

⁴⁷ حَوْمُ الطَّائِرِ بِالْحِجَارَةِ، نَعَتْ اللَّهُ رِيحًا فَصَرَبَتْ الْحِجَارَةَ فَرَادَتْهَا شِدَّةً Bk. Muḥammed b. Aḥmed el-Ḳurṭubî, *el-Câmi‘ li aḥkâmi‘l-Ḳur‘ân*, thk. Hişâm Semîr el-Buḥârî (Riyad: Dâru ‘Âlemi‘l-Kütüb, 1423/2003), 20/199.

⁴⁸ İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, 2/329; Aḥmed Muḥtâr Ömer, “ḥvm”, 1/590. Ayrıca حَوْمٌ: إِذَا تَحَرَّكَ فِي طَيْرَانِهِ، أَوْ طَارَ فَلَمْ يَحْرُكْ جَنَاحَيْهِ كَطَيْرَانِ الْحِدَا وَالرَّحْمِ؛ Bk. Zebîdî, *Tâcî‘l-‘arûs*, 16/255.

⁴⁹ حَامَتْ الطَّيْرُ عَلَى الشَّيْءِ يَعْني اسْتَدَارَتْ Bk. İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, 2/329.

⁵⁰ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbü‘l-‘Ayn*, 3/314; Cevherî, “ḥvm”, 5/1908; Ezherî, “ḥvm”, 5/179; İbrâhîm Enîs vd., “ḥvm”, 1/210.

⁵¹ Ebu‘l-Ferec ‘Alî b. el-Ḥuseyn el-İşfahânî, *el-Eġânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi‘t-Türâsî‘l-‘Arabî, 1415/1994), 3/73.

⁵² Ḥassân b. Sâbit b. el-Münzir el-Ḥazrecî, *Divânü Ḥassân b. Sâbit*, şrh. ‘Abd E. ‘Alî el-Mühennâ (b.y.: Dâru‘l-Kütübî‘l-‘İlmiyye, ts.), 135.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

فَهُمْ صَرَغَى تَحْوَمُ الطَّيْرُ فِيهِمْ

Onlar yere yıkılmış, aralarında kuşlar dolaşiyor

Bir başka örnek Ebû Tâlib’e (ö. 620) nispet edilen şu şiidir:⁵³

وَلَمْ تُبْصِرُوا الْأَحْيَاءَ مِنْكُمْ مَلَا حِمًّا تَحْوَمُ عَلَيْهَا الطَّيْرُ بَعْدَ مَلَا حِمِّ

İçinizden hayatta olanlar savaşları görmedi

Savaşlardan sonra üzerinde kuşların dolandığı

‘Abdülmuttâlib’in yukarıdaki şiiri ile uyumlu çok açık başka bir kullanım Cerîr’in (ö. 110/728[?]) şiirinde yer almaktadır. Bu şiirde birliklerin çıkardığı bayraklar havada dönerek uçuşan kuşlara benzetilmiştir.⁵⁴

وَإِذَا الْكِنَانِيبُ أَعْلَمَتْ رَايَاتَهَا وَكَأَنَّ عِتَاقَ طَيْرٍ حَوَمٌ

Ansızın bayraklarını çıkararak birlikler ortaya çıktı

Bayraklar tıpkı süzülerek uçan yırtıcı kuşlar gibidir

İbn Ebî Hâşîne’nin (ö. 457/1065) şu şiirinde de aynı sıfat kuşlar için kullanılmaktadır.⁵⁵

إِنْ يَصْدُقُوا فَسَيْفٌ مَنْ تَرَكَتُهُمْ صَرَغَى كَهَزِّهِمُ النُّسُورِ الْحَوَمُ

Madem doğru söylüyorlar o halde benim arkamda bıraktıklarımın kılıçları (neden) yere serilmiş vaziyette, dolanıp duran yırtıcı kuşlar onları silkeliyor?

Görüldüğü gibi hem Câhiliyye hem de sonraki dönem şiirlerinde *تحوم* fiili ve *حوم* sıfatı kuşlar için kullanılmaktadır. Bu kullanımlar, ‘Abdülmuttâlib’e nispet edilen yukarıdaki şiirde de söz konusu kelimenin kuşları nitelenecek için kullanıldığını ortaya koymaktadır.

2. ‘Amr b. el-Vahîd b. Kilâb’a Nispet Edilen Şiir

‘Amr b. el-Vahîd b. Kilâb’ın söz konusu şiiri, Fil Ordusu’na kılavuzluk ederek ihanet ettiğini düşündüğü Nüfeyl b. Hâbîb’i yermek için söylediği aktarılmaktadır. Şiir, Apaydın tarafından ise eserin el yazmasına ulaştığı söylenen Abdurrahmân b. Yahyâ’nın müdahalesine uyularak oldukça farklı bir biçime büründürülmüştür. Yazar, her ne kadar şiirin nakil sırasında tahrife uğramış olabileceğine ya da tahkik esnasında doğru zapt edilmemiş olabileceğine işaret etse de iki farklı okuyuş neticesinde “onların üzerine küme küme “طير” gönderildiği şeklinde anlaşılması gerekir.” demektedir.⁵⁶ Şiirin İbn Hâbîb’in *el-Münemmağ* isimli eserindeki versiyonu şu şekildedir:⁵⁷

سَطَا اللَّهُ بِالْحَبِشَانِ وَالْقَبِيلِ سَطْوَةً أَرَى كُلَّ قَلْبٍ وَاهِبًا فَهُوَ حَائِفٌ

⁵³ Ebû Tâlib ‘Abdümenâf b. ‘Abdilmuttâlib, *Dîvânü Ebî Tâlib*, thk. Muhammed et-Tüncî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1414/1994), 84.

⁵⁴ Cerîr b. ‘Atıyye b. el-Hâtafâ et-Temîmî, *Dîvânü Cerîr bi şerhi Muḥammed b. Ḥabîb*, thk. Nu‘mân Muḥammed Emîn Ṭâhâ (Kahire: Dâru’l-Maârif, ts.), 1/71.

⁵⁵ İbn Ebî Hâşîne, *Dîvânü İbn Ebî Hâşîne*, thk. Muhammed Es‘ad Ṭalas (Beyrut: Dâru Şâdir, 1419/1999), 244.

⁵⁶ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 490-491.

⁵⁷ Ebû Ca‘fer Muḥammed İbn Ḥabîb el-Hâşîmî, *el-Münemmağ fi aḥbâri Kureyş*, nşr. Hurşîd Aḥmed Fârîk (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1405/1985), 77.

وَيَوْمَ ذُبابِ السَّيْفِ كَانَ نَذِيرُهُ
وَيَوْمَ عَلَى جَنْبِ الْمَعْمَسِ كَاسِفٌ
أَمِيرُهُمْ رَجُلٌ مِنَ الطَّيْرِ لَمْ يَكُنْ
نَقَّافًا لَهَا بَيْنَ الْحِجَارَةِ وَآكِفٌ
كَأَنَّ شَايِبَ السَّمَاءِ هَوِيَّةٌ
وَقَدْ أَشْعَلَتْ بِالْجَلْبِينِ النَّقَّافِ

Yazarın belirttiğine göre şiirdeki ifadeleri eser el yazmasına ulaşan Abdurrahmân b. Yaḥyâ tarafından muhakkikten farklı olarak ... أميرهم رَجُلٌ مِنَ الطَّيْرِ لَمْ يَكُنْ ... şeklinde zapt edilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi yazar her ne kadar nakil ya da tahkik kaynaklı muhtemel hatalara işaret emiş olsa da şiir hakkındaki yorumlarını Abdurrahmân b. Yaḥyâ'nın müdahalesine uğrayan metin üzerine bina etmiştir. Buna göre أميرهم رَجُلٌ مِنَ الطَّيْرِ cümlesi “onların karşısına taşlardan teşekkül etmiş bir Ṭayr Grubu çıktığını”,⁵⁸ لَمْ يَكُنْ نَقَّافًا cümlesi “kılıç müdahalesi bile olmadan onların önlerinin kesildiğini” anlatmaktadır. Yazar bu anlamları رَجُلٌ kelimesinin الطائفة من الشيء anlamına geldiğini, نَقَّافًا kelimesinin de ضاربه بالسيف على الرأس anlamına geldiğini delil göstererek tercih etmektedir. Hâlbuki şiirin yukarıdaki aslından değiştirilmesi Abdurrahmân b. Yaḥyâ tarafından şiire yapılan bir müdahaledir ve cümlenin öğelerinin doğru tespit edilmesi bu şekilde bir müdahaleye gerek bırakmamaktadır.

Kanaatimizce yazar tarafından şiirde yer alan أميرهم رَجُلٌ kelimesinin أميرهم رَجُلٌ şeklinde, رَجُلٌ kelimesinin رَجُلٌ şeklinde, نَقَّافًا kelimesinin نَقَّافًا şeklinde okunması yanlıştır. Çünkü bu beyitte şâir ordunun komutanının halini tasvir etmektedir. (رَجُلٌ نَقَّافٌ: ذو تدبير للأمر) demektir.⁵⁹ Beytin sonunda yer alan واكف kelimesi وقصر عنه ونقصوا kullanımı gibi “görevini yapmaktan/orduya komuta etmekten âciz”⁶⁰ manasında رَجُلٌ kelimesinin sıfatı olup vezinden dolayı sona alınmıştır.

Buna göre aşağıdaki şekilde tercüme edilebilecek olan ilk metin daha tutarlı görünmektedir:

*Onların emîri Ṭayrdan dolayı âciz bir adamdı
Taşların arasında savaşı iyi idare edemiyordu*

Sonuç olarak şiir metninin değiştirilmesinden, cümlenin öğelerinin ve kelimelerin anlamlarının yanlış tespit edilmesinden dolayı yazarın “Her iki durumda da ifadenin bu anlama geldiği ve bunun da onların üzerine küme küme “طير” gönderildiği şeklinde anlaşılması gerekir.” ifadeleri doğru değildir. Burada tasvir edilen, emîrin Ṭayrdan dolayı ve atılan taşlar arasında orduyu yönetmekten aciz kalmasıdır. Makalesinin birkaç yerinde işaret ettiği tashîf ve tahrife bu değişikliklerden dolayı yazarın kendisi düşmüş görünmektedir. Özellikle yazarın “onların karşısına taşlardan teşekkül etmiş bir Ṭayr Grubu çıktığı” ifadeleri hiçbir anlam içermemektedir. Cümlenin öğelerinin asıl yerlerinden değiştirilmesi söz konusu olduğu için bu şiir belâgat ilminde nazımdaki bozukluktan dolayı gerçekleşen

⁵⁸ Yazar bu anlamı رَجُلٌ kelimesinin الطائفة من الشيء anlamına geldiğini delil göstererek tercih etmektedir. Bk. Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 490.

⁵⁹ Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, 12/511; İbrâhîm Enîs vd., “nkf”, 2/948; Fîrûzâbâdî, “nkf”, 858.

⁶⁰ Ezherî, “kşr”, 8/278; وكفوا عن علمهم أي قصرُوا عنه ونقصُوا Bk. İbn Manzûr, “vkf”, 6/4908, “kşr”, 5/3646.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

lafzî ta‘kîde⁶¹ örnek olarak gösterilebilir. Sözü edilen ta‘kîdin tespit edilememesi, Abdurrahmân b. Yahyâ ve yazar tarafından şiirin metnine müdahale edilmesine ve yanlış çıkarımlar yapılmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı yazarın makalesinde, şiir ve anlatımların Fîl Sûresi’ndeki olaylara karşılık gelen ifadelerini tespit ettiği tabloda⁶² أمير لهم رجل من الطير ifadesinin olayın müsebbibi olarak gösterilmesi de doğru değildir.

Şiirin yazarın iddiası için mesned teşkil eden kısmında ise (وَعَارَضَهُمْ فَوْجٌ مِنَ الرِّيحِ قَاصِفٌ) Ṭayrdan ayrı şiddetli bir rüzgârdan/fırtınadan bahsedilmektedir. Burada sözü edilen rüzgâr ve fırtına Ṭayrdan tamamen ayrı bir olgu olarak zikredilmektedir. Eğer önceki beyitlerde geçen Ṭayr ile kastedilen fırtına olsaydı, burada hem fırtınanın hem de oluşturduğu etkinin ayrıca zikredilmesine gerek kalmazdı.

3. Nüfeyl b. Ḥabîb’e Nispet Edilen Şiirler

3.1. Birinci Şiir

Fil Ordusu’na kılavuzluk ettiği için kendisini kınayan ‘Amr b. el- Vaḥîd b. Kîlâb’a cevap olarak Nüfeyl b. Ḥabîb şu şiiri inşâd etmiştir:

قَلْنَا الْمُعَمَّسَ يَوْمًا ثُمَّ لَيْلَتَهُ	فِي عَالِجِ كَنْوَجِ النَّيْبِ وَالْبَقَرِ
حَتَّى رَأَيْنَا شُعَاءَ الشَّمْسِ تَسْتُرُهُ	طَيْرٌ كَرَجَلِ جَرَادٍ طَارَ مُنْتَشِرٌ
يَزْمِينَنَا مُقْبِلَاتٍ ثُمَّ مُدْبِرَةً	بِحَاصِبٍ مِنْ سَوَادِ الْأَفْقِ كَالْمَطَرِ
وَأَشْعِلَ الْحَبِشُ لَا تَلْوِي عَلَى أَحَدٍ	وَعَارَضَتْنَا زُخُوفَ الرِّيحِ عَنْ يُسْرِ
كَيْبًا لَأَذْقَانَنَا وَالرِّيحُ تُدْبِرُنَا	لَا نَنْقِي الشَّرَّ مِنْ رِيحٍ وَلَا حَجَرٍ

Yazarın makalesinde iddiasına delil olarak kullandığı bu şiirde dikkat çeken hususlar şunlardır:

Yazara göre şiirin قَلْنَا الْمُعَمَّسَ يَوْمًا ثُمَّ لَيْلَتَهُ فِي عَالِجِ كَنْوَجِ النَّيْبِ وَالْبَقَرِ beytinde bir önceki gün ve gecede fırtınanın gelişi tasvir edilmektedir.⁶³ Yazar ikinci beyti ise “Sabah olunca güneşin ışıklarını örten çekirge sürüsü gibi yayılmış bir “طير” gördük.” şeklinde çevirmiştir. Beytin çevirisinde mef‘ûlün bihin yanlış tespit edilmesinden kaynaklanan bir hata göze çarpmaktadır. Yazar رأينا fiilinin mef‘ûlünü çeviride طير olarak karşılayarak görülen şeyin طير olduğunu ifade etmiştir. Beyitte ise fiilin mef‘ûlün bihi شعاء الشمس تستره طير cümlesidir. Şu halde doğru çeviri “Öyle ki tıpkı (etrafa) yayılarak uçuşan bir çekirge sürüsü(nün örttüğü) gibi kuşların güneşin ışığını örttüğünü gördük.” şeklinde olmalıdır. Şiirde çekirge sürüsünün güneşin ışığını engellemesi ile Ṭayrın güneşin ışığını engellemesi arasında benzetme kurulmuş olmasına rağmen bu benzetme yazar tarafından çeviriye yansıtılmamıştır. Aynı beyitte müşebbehün bih olarak zikredilen وعارَضَتْنَا زُخُوفَ الرِّيحِ عَنْ يُسْرِ cümlesi “çekirge sürüsü gibi yayılmış...” şeklinde tercüme edilmiştir. Cümlelerin doğru çevirisi “(etrafa) yayılarak uçuşan çekirge sürüsü(nün örttüğü) gibi...” olmalıdır. Bu açıklamalara göre şiirdeki Ṭayr ifadesiyle şâirin kastettiği şey bulut ya da fırtına değil, kuşlar olmalıdır. Çünkü teşbîhte

⁶¹ Bk. Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahreddîn Ömer el-Herevî et-Teftâzânî, *Muhtaşaru’l-me‘âni* (Kum: Dâru’l-Fikr, 1411/1991), 18; والتعقيد أن لا يكون الكلام ظاهر الدلالة على المراد به وله سببان أحدهما ما يرجع إلى اللفظ وهو يختل نظم الكلام ولا يدري السامع كيف يتوصل منه إلى معناه Bk. Ebu’l-Meâlî Celâlüddîn el-Ḥafîb el-Ḳazvîni, *el-İzâḥ fi ‘ulûmi’l-belâga* (Beirut: Dâru İhyâi’l-Ulûm, 1418/1998), 9-10.

⁶² Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 507.

⁶³ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 492.

asıl olan, vech-i şebihin müşebbehün bihte kemâl seviyede bulunmasıdır.⁶⁴ Şayet kuşlarla kastedilen bulut ya da fırtına olsaydı, bunların güneşin ışığını engellemesinin çekirge sürüsünün güneşin ışığını engellemesine benzetilmesinin anlamı kalmazdı. Çünkü güneş ışığına engel olmada asıl olan zaten buluttur. Asıl ve kâmil olanın fer’î ve nâkıs olana benzetilmesinde ise bir fayda yoktur. Buna karşın bölgede insanlar tarafından hiç görülmediği biçimde⁶⁵ ilk defa kuşların güneşin ışığını engellemesinin, daha sık biçimde görülen çekirge sürüsünün güneş ışığına mani olmasına benzetilmesinde belâgat ve beyân açısından herhangi bir problem bulunmamaktadır.

Yazar, şiirde meydana gelen bütün olayların sebebi olarak rüzgâr ve toz-taş-toprak fırtınasını göstermektedir.⁶⁶ Hâlbuki şiirde taş atılması hadisesinin fâili olarak yine sadece Ṭayr zikredilmektedir. Zira şiirde يرمين fiilinin fâili Ṭayr kelimesine dönen muttasıl zamir nûnû’n-nisvedir (ن). Dolayısıyla Ṭayrın attığı taşlardan bahsedilmektedir. Şiirde rüzgâr da yer almakta fakat taş atan Ṭayrdan başka bir olgunun yani çene/yüz üstü yere kapaklanmanın ve kayarak yere düşmenin sebebi olarak zikredilmektedir. Sonuç olarak şiirde Ṭayr ve rüzgâr iki ayrı olgu olarak ve iki ayrı hadisenin sebebi olarak gösterilmektedir.

3.2. İkinci Şiir

حَمِدْتُ اللَّهَ إِذْ أَبْصَرْتُ طَيْرًا وَسَفَى حِجَارَةً تُسْفِي عَلَيْنَا
وَأَمْطَرْنَا بِلَأ مَاءٍ وَلَكِنْ عَذَابَ نَقِيمَةٍ أُرْدِفُنْ حِينَا
فَكُلُّ النَّاسِ يَسْتَلُّ عَنْ نُفَيْلٍ كَأَنَّ عَلَيْنَا لِلْحَبِشَانِ دِينَا

Nüfeyl’e nispet edilen şiirin yazarın da belirttiği gibi çeşitli kaynaklarda farklı versiyonları bulunmaktadır. Yazar şiirin ilk beytinin çevirisini ““طير”ı görünce Allah’a hamd ettim. Peşinden üzerimize taş yağmaya başladı.” şeklinde vermiştir. Bu çeviri üzerine yazar şu yorumu yapmaktadır: “Eğer “طير”ın Nüfeyl’in zihninde “kuşlar” anlamına geldiği kabul edilirse bu durumda onun kuşları görmesiyle Allah’a hamd etmesi arasında nasıl bir bağ kurduğunu açıklaması icap ederdi.”⁶⁷ Yazarın bu yorumu bize göre isabetsizdir. Çünkü şiirin devamı olan حَمِدْتُ اللَّهَ إِذْ أَبْصَرْتُ طَيْرًا kısmı atıf harfi olan و ile Ṭayr üzerine atfedilmiştir. طيرا kelimesi أبصرت fiilinin mef’ûlün bihi olduğuna göre bu kısmın da atf yoluyla mef’ûlün bih olarak tercüme edilmesi gerekirdi. Bu durumda doğru çeviri şu şekilde olmalıdır: “Ṭayrı ve taşların üzerimize atılışını görünce Allah’a hamd ettim.” Nitekim yazar ilgili kısmın son tarafında çeviriyi söz konusu atfı dikkate alarak vermiş, fakat burada da kendi anlayışına uygun olarak “üzerimize yağın taş serpintisini gördüğümde” şeklinde bir çeviri yapmıştır. Ancak burada “وَحَصْبِ حِجَارَةٍ تُلْقَى عَلَيْنَا” şeklindeki ifade “taş serpintisi” değil, “üzerimize atılan taşlar” şeklindedir. Bahsedilen hadise rastgele bir taş serpintisini değil, bir fâil tarafından bilinçli ve kasıtlı şekilde taş atılmasıdır. Bir önceki cümledeki Ṭayr ifadesinden ise söz konusu fâilin Ṭayr yani “kuşlar” olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi şiirin çevirisi metnine uygun yapıldığı zaman yazarın sorduğu soru anlamsız kalmaktadır. Çünkü Nüfeyl, atılan taşların orduya zarar vereceğini ve Beyt’ini yıkmak için gelen bu orduya Allah tarafından bir intikam aracı olarak gönderildiğini (ولكن عذاب نقيمة أردفن حينا) anlamıştır. Daha sonra inşâd ettiği bu şiirde

⁶⁴ كان المشبه به أسلم من الزيادة والنقصان كان أقرب إلى الكمال أو كان يكون Bk. Teftâzânî, *Muhtaşaru’l-me’ânî*, 239; يكون كمال المشبه به أو قوامه في وجه الشبهه المشبه به أسلم من الزيادة والنقصان كان أقرب إلى الكمال أو كان يكون Bk. Kazvîni, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâga*, 248.

⁶⁵ Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve*, 1/123; Makrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’*, 4/82-83; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/631.

⁶⁶ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 492.

⁶⁷ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 493.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

de kuşları ve ordunun üzerine taş atıldığını görünce Allah’a o anda hamd ettiğini belirterek aslında kendisini ihanetle suçlayanlara da cevap vermiş olmaktadır.

Bu şiirde dikkat çeken başka bir husus ise yazarın وسفي حجارة تسفي علينا ifadesini “Peşinden üzerimize taş yağmaya başladı.” şeklinde çevirmiş olmasıdır. Ancak burada atfin و harfi ile gerçekleştiği görülmektedir. و harfi ise ma’tûfun ‘aleyh ile ma’tûfun fiilde birlikteliğini (cem‘iyyet) göstermekle birlikte hangisinin daha önce fiili gerçekleştirdiği konusunda bir ipucu vermez. Peşi sıra gerçekleşme manası atif harflerinden ف ile verilir. Dolayısıyla yazarın Arap dilinde önemli bir husus olan harflerin anlamları konusunda da titiz davranmadığı görülmektedir.

4. Ebu’ş-Şalt’a veya Oğlu Umeyye’ye Nispet Edilen Şiir

Ebu’ş-Şalt’a veya oğlu Umeyye’ye nispet edilen şiir şudur:⁶⁸

ظَلَّ يَجْبُو كَأَنَّهُ مَعْقُورُ	حُبْسِ الْفَيْلِ بِالْمُعَمَّسِ حَتَّى
مِنْ صَخْرٍ كَبِيبٍ مَحْدُورُ	لَا زِمًا حَلَقَةَ الْجِرَانِ كَمَا قَطِرُ
مَلَاوِيثُ فِي الْحُرُوبِ صُفُورُ	حَوْلَهُ مِنْ مُلُوكٍ كِنْدَةَ أَبْطَالُ
كُلُّهُمْ عَظْمٌ سَاقِهِ مَكْسُورُ	خَلْفُوهُ ثُمَّ ابْدَعُوا جَمِيعًا
إِلَّا دِينَ الْحَيِّفَةِ بُورُ	كُلُّ دِينَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ عِنْدَ اللَّهِ

Bu şiirde yazar Tayr ifadesinin yer almamasını ve kuşlardan kaynaklanan bir cezalandırmadan bahsedilmemiş olmasını Fil Vakası’ndaki cezalandırma şeklinin olağan dışı bir şey olmadığına dolaylı delil kabul etmektedir. Hâlbuki şiirde bahsedilmemiş olması cezanın kuşlardan kaynaklanmadığını göstermez. Kaldı ki bu şekilde bir okuma yazarın kendi aleyhine de delil olabilir. Çünkü bu şiirde fırtınadan kaynaklı bir cezalandırmadan da bahsedilmemiştir. Şâirin bilinen bir hadiseyi zikretmeye gerek duymamış olması, başka bir ifadeyle lafzen temas etmemiş fakat zihinlerdeki bilinirliğine işaretlerle terk etmiş olması da mümkündür. Diğer taraftan yazarın alıntılardığı diğer şiirlerde sıklıkla bahsettiği şiirin değiştirilmiş olması (tashîf) ya da nakil sırasında bozulmuş olması (tahrif) gibi ihtimalleri burada hiç gündeme getirmediği görülmektedir. Nitekim başka kaynaklarda şiirin bu ihtimali gündeme getirecek farklı versiyonları bulunmaktadır. Şiirin Mes‘ûdî’nin *Mürüccü’z-zehab*’indeki bir varyantı şöyledir:⁶⁹

ظَلَّ يَجْبُو كَأَنَّهُ مَعْقُورُ	عَلِبَ الْفَيْلِ بِالْمُعَمَّسِ حَتَّى
مَلَاوِيثُ فِي الْحُرُوبِ صُفُورُ	حَوْلَهُ مِنْ شَبَابٍ كِنْدَةَ فِتْيَانُ
صَخْرٌ مِنْ جَانِبِ مَحْدُورُ	وَاصِبًا خَلْفَهُ الْجِرَارُ كَمَا قَطِرُ

Bu şiirde filin etrafında Kindeli yiğit genç savaşçıların bulunduğu (حوله من شباب كندة فتیان), bunların savaşlarda kendilerine sığınılan ve önderlik eden kimseler olduğundan⁷⁰ (ملاويث في الحروب)

⁶⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddîn ‘Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, thk. Muştafâ es-Sekâ vd. (Kahire: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Muştafâ el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955), 1/60.

⁶⁹ ‘Alî b. el-Huseyn el-Mes‘ûdî, *Mürüccü’z-zehab*, thk. Es‘ad Dâğır (Kum: Dâru’l-Hicret, 1409/1988), 2/230.

⁷⁰ الكسائي: يقال للقوم الأشراف: إنهم لملاويث، أي يُطاف بهم ويُلاث، الواحد مُلاث، والجمع مُلاويث. وقال: كانوا ملاويث فاحتاج الصديق لهم والملاويث والملاويث: السبيد الشريف لأمر يلاث. “Iss”, 1/292; Bk. Cevherî, “Iss”, 1/292; وقال: كانوا ملاويث فاحتاج الصديق لهم

bahsedilmektedir. Devamında ise yine filin etrafında⁷¹ kuşların bulunduğu ve arkalarından taşlar/ateşte pişirilmiş çömlek parçaları⁷² bıraktıkları (صقور واضعاً خلفه الجرار) ifade edilmektedir. Nitekim bir sonraki cümlede bu durum kayaların eğimli taraflarından taşların dökülmesine benzetilmiştir (كما قَطُرُ صخرٌ من جانب محدود). Elbette bu ifadelerin şiire sonradan eklenmiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Fakat bu gibi ihtimaller yazarın delil olarak kullandığı bütün şiirlerde de mevcuttur ve yazar bunu çok da dikkate almamaktadır. Ayrıca sözü edilen ifadelerin sonradan eklendiğini ispat edebilecek deliller de bulunmamaktadır. Şu halde beytin çevirisi “Filin etrafında savaşlarda önderlik eden/kendilerine sığılan Kindeli yiğit/bahadır genç savaşçılar ve arkalarında taşlar bırakarak uçan kuşlar vardı.” şeklinde olur. Sonuç olarak Mes’ûdî’nin naklettiği versiyonu dikkate alındığında Ebu’s-Salt’a veya oğlu Umeyye’ye nispet edilen yukarıdaki şiirde yazarın kuşlardan söz edilmemiş olmasını iddiası için dolaylı bir delil olarak öne sürmesi geçersiz hale gelmektedir. Tam tersine bu versiyonda üstelik bulut ya da fırtına manasına gelmesi imkânsız olan başka bir lafızla yani صقور/şahinler ifadesiyle açıkça kuşlardan ve onların taş atmalarından bahsedilmektedir. Bu takdirde ise doğrudan kuşlara atf yapılmış olmakta ve yazarın kuşlardan bahsedilmediği iddiası tamamen mesnetsiz kalmış olmaktadır. Sahih olması durumunda bu şiir aslında yazarın iddiasını bir bütün olarak boşa çıkarmaktadır. Bununla birlikte şiirin başka versiyonlarında الجرار واضعاً خلفه الجرار ifadelerinin yer almadığını belirtmemiz gerekmektedir. Bu kısmın sahih kabul edilmemesi halinde beyit, Kindeli savaşçıları tasvir etmeye devam etmekte ve onların savaşlarda adeta yırtıcı kuşların avlarına saldırdıkları gibi düşmanlarına saldırdıklarını betimlemektedir.

5. Ebû Kays b. el-Eslet’e (ö. 1/623) Nispet Edilen Şiir

Ebû Kays b. el-Eslet’e nispet edilen şiir şöyledir:

فَلَمَّا أَتَاكُمْ نَصْرٌ ذِي الْعَرْشِ رَدَّهْمُ جُنُودَ الْمَلِيكِ بَيْنَ سَافٍ وَحَاصِبٍ

Yazar bu başlık altında yer verdiği şiir hakkında teziyle ilgili bir yorum yapmamış, yalnızca şiirde neler anlatıldığından ve farklı varyantlarından bahsetmekle yetinmiştir. فلما أتاكم نصر ذي العرش ردهم جنود فلما أتاكم نصر ذي العرش ردهم جنود beyitlerinde ise “onların taş-toprak serpintilerine maruz kaldıkları ve bunun üzerine geri döndükleri anlatılmaktadır.”⁷³ demiştir. Şiirin ifadelerine bakıldığında onları geri döndüren şeyin “Allah’ın askerleri” olduğu (جنود المللك), bu askerlerin toprak saçma (بين ساف) ve taş atma (وحاصب) niteliklerine sahip bir rüzgâr/fırtına içerisinde söz konusu eylemi gerçekleştirdiklerinin ifade edildiği görülmektedir. Her ne kadar حاصب kelimesi toprak ve küçük taşlar taşıyan şiddetli rüzgâr⁷⁴ anlamına gelse de burada bu anlamın kastedilmesinin mümkün olmadığı öne sürülebilir. Çünkü bir önceki kelime olan ساف kelimesi de aynı anlamı ifade etmektedir.⁷⁵ İki kelimenin de aynı anlamda kullanılmasının bir

یه ويُعصَّب أي تُفرَن بِه الأمور ويُعقَد، وجمعه مَلاوت. الكسائي: يُقَالُ لِلْقَوْمِ الْأَشْرَافِ إِذْ هُمْ مَلاوتُ أي يَطَافُ بِهِنَّ وَيَلَاطُ؛ وَقَالَ: هَلَّا بَكَتِ مَلاوتًا ... مِنْ آلِ عَبْدِ مَنَافٍ؟ وَمَلاوتٌ أَيْضًا: Bk. İbn Manzûr, “Ivğ”, 5/4094.

⁷¹ Bu mana صقور kelimesinin mukaddem haber olan حَوْلَهُ nün muahhar mübtedâsı olarak düşünülmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.

⁷² الجرة من الخزف، الواحدة: جرة، والجمع: جرّ. Bk. Ezherî, “cr”, 10/254. Bk. Cevherî, “crr”, 2/611; الجرة من الخرف، والجمع جرّ وجرارٌ.

⁷³ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 494.

⁷⁴ الریح الشديدة تحمل التراب والحصباء. Bk. Halîl b. Aḫmed, *Kitâbü’l-’Ayn*, 3/124; İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-luğa*, 2/71; Cevherî, “ḥşb”, 1/112; İbn Manzûr, “ḥşb”, 2/893.

⁷⁵ السافي: قال اللّيث: الریح تسفي التراب سفاً. Bk. Ezherî, “sfy”, 13/64; السافي: قال اللّيث: الریح تسفي التراب سفاً. Bk. Halîl b. Aḫmed, *Kitâbü’l-’Ayn*, 7/310; السافي: الریح تسفي التراب سفاً. Bk. İbn Manzûr, “sfy”, 3/2035.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

manası olmayacağına göre şiirdeki *حاصب* kelimesinin rüzgârdan farklı bir anlamda kullanıldığı düşünülebilir. Nitekim aynı kelime Nüfeyl’in şiirinde de Tayr ile ilişkilendirilmişti (*يُرْمِينَنَا مُقْبَلَاتٍ ثُمَّ مُدْبِرَةٌ*) (*بِحَاصِبٍ*). Ayrıca *حَصَبَ* fiili taş atmak manasını da ifade etmektedir.⁷⁶ Diğer şiirler ve anlatılarla birlikte bütüncül düşünüldüğünde şiirde *حاصب* kelimesi ile kastedilenin taş atan kuşlar olduğunu söylemek de mümkündür. Daha da önemlisi *ساف* ve *حاصب* kelimeleri ile aynı anlamın kastedilmesini zorlaştıran bir husus daha bulunmaktadır ki o da *جنود المليك* veya başka versiyonlarda *جنود الإله* ifadesinin çoğul olarak getirilmesidir. İki kelimenin aynı manaya geldiği kabul edilirse şiirde çoğul kelimeyi karşılayacak herhangi bir şey kalmamaktadır.⁷⁷ Yazarın makalesinde şiirdeki *رَى* fiilinin fâili olan *جنود* kelimesini görmezden geldiği ve onları geri döndüren şeyin ne olduğuna temas etmediği görülmektedir. *جنود* kelimesi ile kuşların kastedildiği kabul edildiğinde, kelimenin çoğul formunun manası tam olarak karşılanmış olmaktadır.

Diğer taraftan şiirdeki *حاصب* kelimesinin toprak ve küçük taşlar taşıyan şiddetli rüzgâr manasında kullanıldığı kabul edilse bile *ساف* kelimesi de aynı manayı ifade ettiği için hemen öncesinde geçen *جنود المليك* ifadesindeki çoğul anlamın karşılanabilmesi için bu defa *ساف* kelimesinin başka bir anlamda kullanılmış olması gerekmektedir. Bu kelimenin uçan kuşlar için de kullanıldığı dikkate alındığında⁷⁸ şiirde kuşlar manasında kullanıldığı söylenebilir.

Şiirle ilgili bize göre daha kuvvetli olan ihtimal ise diğer şiirlerde ve rivâyetlerde de görüldüğü gibi iki ayrı olgunun zikredilmiş olmasıdır. Buna göre *حاصب* kelimesi ile taşları harekete geçiren rüzgâr, *ساف* kelimesi ile de toprağı harekete geçiren rüzgâr kastedilmiş olur. Bu durumda orduyu geri döndüren şey *رَى* fiilinin fâili olan çoğul formdaki *جنود* kelimesi yani “Allah’ın askerleri” olmuş olur. Bu takdirde *جنود* kelimesi ile kastedilen şey şiddetli bir taş, toprak fırtınasının arasında çok sayıda kuşlar olmuş olur. Her hâlükârda tıpkı diğer birçok şiir ve rivâyette olduğu gibi Ebû Kıays b. el-Eslet’e nispet edilen şiirde de Fil Vakası’nda birbirinden ayrı iki olgu olarak kuşlar ve rüzgârın mevcudiyeti söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla yazarın bütün şiirlerde ve rivâyetlerde kuşları ya da bu manada yorumlanabilecek ifadeleri görmezden gelerek olayın sebebini sadece rüzgâr/fırtına ya da toz bulutuna hamletmesi doğru değildir.

6. Umeyye b. Ebu’s-Şalt’a (ö. 8/630 [?]) veya Ebû Kıays Şayfi b. el-Eslet’e Nispet Edilen Şiir

فَأَرْسَلَ مِنْ قَوْفِهِمْ حَاصِبًا فَلَقَّهُمْ مِثْلَ لَفِّ الْقَرَمِ

Yazar bu şiirde yer alan *حاصب* kelimesi ile kum-taş-toprak fırtınası kastedildiğini, *يَلْقُهُمْ مِثْلَ لَفِّ الْقَرَمِ* ifadesiyle de bu fırtınanın fil ordusunu kucaklarcasına içerisine aldığını şâirin edebi bir dille ifade

⁷⁶ *وَحَصَبَتِ الرَّجُلَ أَي رَمَيْتَهُ بِالْحَصْبَاءِ* Bk. Cevherî, “hşb”, 1/112; *وَالْحَصْبُ رَمِيكَ بِالْحَصْبَاءِ* Bk. Hâil b. Aḥmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 3/123; Ezherî, “hvm”, 4/152; İbn Manzûr, “hşb”, 2/893.

⁷⁷ ‘Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu‘allimî el-Yemânî, *Risâle fi’l-ta’kib ‘alâ tefsîri şûreti’l-Fil*, thk. Muhammed Ecmel el-İslâhî (Mekke: Dâru ‘Âlemi’l-Fevâid, ts.), 46-47.

⁷⁸ *سَفَا الطَّائِرُ سَفْوًا طَارَ سَرِيعًا* Bk. İbn Sîde, *el-Muḥaşşas*, 2/329; *وَكَذَلِكَ الطَّائِرُ إِذَا طَارَ إِذَا أَسْرَعَ فِي طَيْرَانِهِ* Bk. İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luġa*, 3/80.

ettiğini söylemektedir. İddiası ile ilgili yazar, şiirdeki *حاصب* kelimesinin Fil sûresindeki Ṭayr ile aynı fonksiyonu icra ettiği ve aynı olgunun kastedildiğini ileri sürmektedir.⁷⁹

حاصب kelimesi yazarın da belirttiği gibi toprak taşıyan rüzgâr ve etrafa saçılan dolu ve kar manalarına gelmektedir. Bununla birlikte *حاصب* toprağı harekete geçiren rüzgâr konumunda olan her şey için de kullanılmaktadır. Örneğin A‘şâ’nın (ö. 7/629 [?]) *الدبي مثل رجل حاصب لنا ميسراسا* orduyu nitelemek için kullanılmıştır.⁸⁰ Bu şiirdeki kullanıma uygun olarak çok sayıda piyade asker bir araya geldiğinde buna da *حاصب* denmektedir.⁸¹ Kelimenin taş atmak manasına gelen *حصب* fiilinin ism-i fâili olduğu dikkate alındığında şiirde fırtına ya da başka bir nesnenin ismi olarak değil, sıfat olarak kullanılmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu takdirde anlam “Üstlerinden taş atan (kuşlar) gönderdi şeklinde olur. Buna göre diğer şiirlerde ve rivâyetlerde olduğu gibi *حاصب* kuşların sıfatını anlatmış olur. Ayrıca şâirin söz konusu beyitlerde kuşları taş parçalarını harekete geçiren fırtınaya benzeterek kuşlardan *حاصب* kelimesi ile bahsettiği şeklinde de yorumlanabilir.

7. İbn Kays er-Ruqayyât’a (ö. 75/694) Nispet Edilen Şiir

İbn Kays er-Ruqayyât’a nispet edilen şiir şudur:⁸²

كَادَهُ الْأَشْرَمُ الَّذِي جَاءَ بِالْفَيْلِ قَوْلٌ وَجَيْشُهُ مَهْرُومٌ
وَاسْتَهَلَّتْ عَلَيْهِمُ الطَّيْرُ بِالْجُنْدَلِ حَتَّى كَانَهُ مَرْجُومٌ

Yazar şiirde Fil Ordusu’nun üzerine Ṭayrın şiddetle boşaldığını ve onları recmedilmiş gibi bir hale soktuğunun anlatıldığını söylemektedir. Yazar *استهلت* fiilinin yağmur için kullanıldığında *هَلَّ وَاشْتَدَّ انْصِبَانُهُ* “yağış, artarak ve ses çıkararak şiddetlendi” manasına geldiğinden hareketle bu şiirde fiilin *طير* ve *الجندل* ifadesiyle birleşerek şiddetli bir kum-taş-toprak fırtınasının tarif edildiğini ileri sürmektedir. Yazara göre şiirdeki Ṭayr bir kum-taş-toprak bulutudur.⁸³

Şiirde *استهلت* fiilinin fâili olarak *الطير* zikredilmekte ve fiil *ب* harf-i cerri ile müte‘addî yapılarak *الطير*’ın yağdırdığı/attığı nesnenin *الجندل* yani taş olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla yazarın “Fil Ordusu’nun üzerine Ṭayrın şiddetle boşaldığını” söylemesi metne uygun görünmemektedir. Çünkü Ṭayr “boşalan” değil, boşaltan/yağdıran/fırlatan olarak zikredilmektedir. Şiirde üzerinde durulması gereken ikinci husus *الجندل* kelimesinin anlamıdır. Bu kelimeye incelediğimiz sözlüklerin tamamında kum-toprak değil, taş manası verilmiştir.⁸⁴ Dolayısıyla yazarın kelimeye kum ve toprak manasını ilhak etmesi mesnetsiz kalmaktadır. Nitekim yazarın da belirttiği gibi şiirin devamında yer alan teşbîhte *حَتَّى كَانَهُ مَرْجُومٌ* denilerek *الطير*’ın taş atması neticesinde ordunun sanki (gerçekten) recmedildiği belirtilmiştir. Recm sırasında atılan şey ise kum ve toprak değil, taştır. Şu halde şiirin devamında yer alan teşbîh dikkate

⁷⁹ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 495.

⁸⁰ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, 3/124.

⁸¹ *حاصب* فإذا كانوا عدداً كثيراً من الرجال فهم حاصب Bk. Ebû Mansûr ‘Abdülmelik b. Muḥammed b. İsmâil es-Se‘âlibî, *Fıkhü’l-luġa ve surrü’l-‘Arabiyye*, thk. ‘Abdürezzâk el-Mehdî (b.y.: İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1422/2002), 155.

⁸² Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 495.

⁸³ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 496.

⁸⁴ الحجارة، ومنه سمى الرجل، والجندل، Bk. Cevherî, “cdl”, 4/1654; İbn Manzûr, “cdl”, 1/699.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

alındığında atılan şeylerin taş olduğu açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Yazarın burada da zihninde kurguladığı anlamı ortaya koyabilmek için teşbîhi dikkate almadığı görülmektedir. Şiirde kuşlar buluta, taşlar yağmura benzetilmiş; kuşların taş atması neticesinde helâk edilen ordu, adeta insanlar tarafından atılan taşlar sonucunda recm cezasına çarptırılan kimselere benzetilmiştir.

8. el-Muğîre b. ‘Abdullâh’a Nispet Edilen Şiir

el-Muğîre b. ‘Abdullâh’a nispet edilen şiir şudur:⁸⁵

أَنْتَ حَبَسْتَ الْفِيلَ بِالْمَغَمِّسِ أَهْلَكْتَ أَبَا يَكْسُومَ وَالْمَعْلَسِ
كَرَدْتَهُمْ وَأَنْتَ غَيْرُ مُكَرَّدَسِ تَدْعَسُهُمْ وَأَنْتَ غَيْرُ مُدْعَسِ

Yazar bu şiirde⁸⁶ Fil Ordusu’nun helakinden bahsedilmiş olmasına rağmen kuşlarla ilgili herhangi bir ifadeye yer verilmediğini dile getirmiş, somut ve kesin bir iddiada bulunmaksızın kuşlardan bahsedilmemesini dolaylı olarak kendi tezini destekleyen bir unsur olarak sunmuştur.⁸⁷ Bu şiir yazarın iddiasına doğrudan ya da dolaylı delil olamaz. Çünkü şiirde ordunun geri döndürülüşünden bahsedilmesine rağmen hadisenin nasıl gerçekleştiğine dair detaylar verilmemiş, kısa ve öz biçimde olayın sadece başlangıcından ve sonucundan bahsedilmiştir. Bu durumu hadisenin içinde kuşların bulunmadığına hamletmek yerine hafızalardaki bilinirliğinden dolayı şâirin detayları zikretmeye ihtiyaç duymaması şeklinde yorumlamak da mümkündür.

9.Ṭayr Kelimesinin Bulut Anlamında Geçtiği Diğer Şiirler

9.1. İmru’u’l-Ḳays’a (ö. 540 civarı) nispet edilen şiir:

Yazar her ne kadar Fil Vakası ile ilgili olmasa da Câhiliyye Dönemi’ne ya da hicrî ilk asra tarihlendirilebilen bazı şiirlerde de Ṭayr kelimesinin “bulut/bulutsu küme” manasında kullanıldığını iddia etmektedir. İmru’u’l-Ḳays’a nispet edilen aşağıdaki şiiri buna örnek olarak sunmaktadır.⁸⁸

تَرَاهُمْ إِلَى الدَّاعِي سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ أَبَابِيلٌ طِيرٌ تَحْتِ دَجْنٍ مُسَحَّرٍ

Yazara göre bu şiirdeki دجن ifadesi sözlüklerde “koyu, ancak yağmur yağdırmayan bulut” ve “yağmurlu bulut” şeklinde tarif edilmiştir. Şiirdeki طير أبابيل ibaresi ise “taş-toprak kümesi” yerine “buluttan yere doğru inmekte olan yağmur damlalarının oluşturduğu kümeler” için kullanılmıştır.⁸⁹ Yazarın burada Ṭayr kelimesinin manası hakkında makalenin başından beri iddia ettiği görüşünden vaz geçtiği görülmektedir. Zira buraya kadar Ṭayr kelimesinin kum-toz-taş fırtınası manasına geldiğini ileri süren yazar burada ise yağmur damlalarının oluşturduğu kümeler manasında kullanıldığını iddia etmektedir. Yazar bu tercihinin sebebi hakkında herhangi bir delil göstermemektedir. Tercihinin sebebinin beytin ikinci mısrasında bulut manasına gelen bir kelimenin (دجن) açıkça zikredilmesinden kaynaklandığı, bu yüzden de Ṭayr kelimesine başka bir anlam vermek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak yazarın delil olarak öne sürdüğü bu şiirdeki طير أبابيل ifadesi tartışmasız biçimde “kuş sürüleri” manasına gelmektedir. İmru’u’l-Ḳays burada sözünü ettiği kişilerin çok süratli biçimde kendilerine

⁸⁵ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 496.

⁸⁶ Ebû ‘Abdullâh Muhammed İbn İshâk el-Ḳureşî, *Sîretü İbn İshâk (es-Siyer ve’l-Megâzî)*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1398/1978), 64.

⁸⁷ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 496.

⁸⁸ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 496.

⁸⁹ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 496.

çağırın kişiye doğru koştuklarını söylemekte, onların bu hallerini de yoğun bulutların altından kaçışan kuş sürülerine benzetmektedir. Bu benzetme Arap şiirinde yoğun biçimde kullanılan bir benzetmedir. Kuşların doludan ya da şiddetli yağmurdan kurtulmak için süratli biçimde kaçışmaları çok sayıda şâir tarafından müşebbehün bih olarak kullanılmıştır. Örneğin yazarın da makalesinde iddiasına delil olarak şiirlerine başvurduğu şâirlerden en-Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 18/605) bir şiirinde atların doludizgin koşmalarını kuşların dolu yağışından kurtulmak için kaçışmalarına benzetmektedir:⁹⁰

وَالْحَيْلُ تَمْرُغُ غَرَبًا فِي أَعْتَبِهَا كَالطَّيْرِ تَنْجُو مِنَ الشُّؤْبِوبِ ذَوِي الرَّبْدِ

*Gemi aزیya alıp dörtnala batıya koşan atlar
Tıpkı dolulu yağmurdan kaçan kuşlar gibi*

Şayet yazar İmru’u’l-Ḳays’ın şiirindeki Ṭayrın “buluttan yere doğru inmekte olan yağmur damlalarının oluşturduğu kümeler” manasına geldiği iddiasında ısrarcı ise en-Nâbiğa’nın şiirindeki Ṭayrın da aynı manaya geldiğini savunmak zorundadır. Hâlbuki en-Nâbiğa’nın şiirinde kuşların yoğun dolu ve yağmur yağışından kaçmaları tasvir edilmektedir. Ṭayrın yazarın iddiasına göre ise yağmur damlalarının oluşturduğu kümeler manasına geldiği kabul edilirse, bu yağmur kümelerinin yoğun yağmur ve dolu yağışından kaçması gerekmektedir. Bu ise son derece anlamsızdır. Yazarın Arap şiirindeki benzetmeleri yeterince incelemeyen bu kanıya vardığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak yazarın İmru’u’l-Ḳays’ın şiirindeki طير أبيل ifadesini kendi iddiasının da dışına çıkararak delilsiz biçimde “yağmur kümesi” şeklinde anlamlandırması doğru değildir. Bu ifade diğer şiirlerin de açık biçimde gösterdiği gibi kuş sürüleri manasında kullanılmıştır. Yazarın önceki şiirlerde olduğu gibi kendi iddiasının doğruluğunu göstermek için kelimelere şiirde kastedilmeyen yeni anlamlar yüklediği görülmektedir.

9.2. eş-Şenferâ’nın (ö. 525-550 arası) şiiri:

eş-Şenferâ’ya nispet edilen şiir şudur:

وَصَافٍ إِذَا طَارَتْ لَهُ الرِّيحُ طَيَّرَتْ لَبَائِدَ عَنْ أُعْطَافِهِ مَا تُرْجَلُ

Yazar şiirde طار fiilinin rüzgâr için kullanılmasını bu fiilin masdar/isim formunun da “aniden ortaya çıkan toz-kum-taş-toprak bulutu” manasında kullanılabileceğine delil olarak sunmaktadır.⁹¹ Ancak bu şiirde طار fiili rüzgâra nispet edilmekle birlikte هبّ manasında rüzgârın esmesini anlatmaktadır. Nitekim şiirin başka kaynaklarda yer alan çok sayıda rivâyetinde buradaki fiil طار yerine هبّ şeklinde aktarılmaktadır.⁹² Yazar makalesinde şiirin bu farklı versiyonlarına işaret etmemiştir. Dolayısıyla şiirin ilk beytinin “Rüzgâr ona doğru [birden/aniden] uçunca/vurunca...” yerine “Rüzgâr ona doğru esince...” şeklinde tercüme edilmesi daha doğru ve daha anlamlıdır. Rüzgârın esmesini anlatmak için kullanılan bir fiilin isim formundan “aniden ortaya çıkan toz-kum-taş-toprak bulutu” manasını çıkarmak oldukça zorlama ve delilsiz bir yorum olarak durmaktadır.

⁹⁰ Nâbiğa ez-Zübyânî, *Divânü en-Nâbiğa ez-Zübyânî*, 23.

⁹¹ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Süresinin Anlamı”, 497.

⁹² Ebû Feyd Müerric b. ‘Amr b. el-Ḥâris es-Sedûsî el-Başrî en-Nahvî, *Şi’ru’s-Şenferâ el-Ezdî*, thk. ‘Alî Nâsır Gâlib (Riyad: Dâru’l-Yemâme li’l-Bahsi ve’t-Ṭabâa, 1419/1998), 88; Ebu’l-‘Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Müberred, *Şerhu’l-Müberred ‘alâ Lâmiyeti’l-‘Arab*, thk. Cemil ‘Abdullâh ‘Avîza (b.y.: y.y., 1430/2009), 23; Muḥammed b. el-Mübârek b. Muḥammed İbn Meymûn el-Bağdâdî, *Münteha’l-‘Arabiyye min eş-‘Arabiyye’l-‘Arab*, thk. Muḥammed Nebil et-Ṭarîfî (Beyrut: Dâru Şâdir, 1999), 6/409.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

Burada bir başka hususa daha dikkat çekmekte fayda vardır. Hicrî dördüncü asır âlimlerinden İbn Hâleveyh (ö. 370/980) Arapça’da rüzgâr için kullanılan kelimeler ile bunların etimolojik açıklamalarına yer verdiği *er-Riḥ*⁹³ isimli bir eser yazmıştır. İbn Hâleveyh her türlü rüzgârın ismine yer verdiği bu eserinde Ṭayr kelimesinin rüzgâr, kasırga ya da bunların oluşturduğu bulut anlamında kullanıldığına dair en küçük bir bilgi vermemektedir.⁹⁴ Kelimenin rüzgâr, kasırga ya da bulut anlamında kullanıldığına dair bir bilgi olsaydı İbn Hâleveyh ya da başkalarının bu anlama değinmesi beklenirdi. Bu durum yazarın iddiasının aleyhine bir delil olarak düşünülebilir.

9.3. en-Nâbiğa ez-Zübyânî’nin şiiri:

en-Nâbiğa ez-Zübyânî’ye nispet edilen şiirin ilgili kısmı şudur:

إِذَا مَا غَزَوْا بِالْجَيْشِ حَلَقَ فَوْقَهُمْ عَصَائِبَ طَيْرٍ، مَهْتَدِي بَعْصَائِبِ

en-Nâbiğa ez-Zübyânî’ye nispet edilen yukarıdaki beyitte tercüme hatalarının yanı sıra bazı belâgat kurallarının ihmal edildiği görülmektedir. Yazar bu beyitlerde bahsi geçen kimselerin ordularıyla savaşa çıktıklarında üstlerinde peş peşe طَيْرٍ عَصَائِبِ oluştuğunu ve onların tozu dumana katarak ilerlediklerinin ima edildiğini söylemektedir. Sözü edilen beyitlerde “tozu dumana katarak ilerleme” anlamını ihtiva eden herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Beyitte onların ordularıyla savaşa çıktıklarında üstlerinde kuş sürülerinin (عَصَائِبِ طَيْرٍ) daireler çizerek uçtukları⁹⁵ ve orduyu izledikleri/ordunun peşinden gittikleri (مَهْتَدِي بَعْصَائِبِ) anlatılmaktadır. Beyitte yer alan ikinci بَعْصَائِبِ kelimesi birinci عَصَائِبِ طَيْرٍ kelimesi gibi nekra olarak getirilmiştir. Arap Dili’nde bir cümlede nekranın iade edilmesi öncekinden farklı bir şeyin kastedildiğini ifade eder.⁹⁶ Dolayısıyla beyitte birinci عَصَائِبِ’in yani kuş sürülerinin ikinci بَعْصَائِبِ’i yani orduyu/topluluğu izlediği tasvir edilmektedir. Ayrıca bu kelimenin insan toplulukları ile at ve kuş sürülerini ifade etmek için kullanıldığı⁹⁷ da göz önünde bulundurulmalıdır. Şiirde kelimenin asıl anlamının (kuş sürüleri) terk edilip mecâzî anlamının (bulut öbekleri) tercih edilmesini gerektiren herhangi bir neden bulunmamaktadır. Dolayısıyla yazarın “Burada “طير” ifadesiyle “kuşlar”ın kastedildiği zannedilmiş ve bunun sebebi kuşların savaş olacağını hissederek orduların peşinden gittiği şeklinde bir te’vile gidilmiştir.” şeklindeki ifadelerinin doğru bir yorum olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bilakis yazarın kabul etmeyerek eleştirdiği bu anlam doğru anlamdır. Bu

⁹³ Hüseyin Tural, “İbn Hâleveyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Mayıs 2023).

⁹⁴ Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh, *er-Riḥ*, thk. Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref (Medine: y.y., 1404/1984), 1-130.

⁹⁵ حَلَقَ الطَّائِرُ إِذَا: ارتفاعه في طيرانه: Bk. Cevherî, “ḥlk”, 4/1462; وَحَلَقَ الطَّائِرُ تَحْلِيْقًا: إِذَا ارْتَفَعَ: Bk. Ezherî, “ḥlk”, 4/41; حَلَقَ الطَّائِرُ إِذَا ارْتَفَعَ فِي الْهَوَاءِ وَاسْتَدَارَ: Bk. İbn Manzûr, “ḥlk”, 2/969.

⁹⁶ قَالَ أَهْلُ الْعِلْمِ فِي ذَلِكَ: لَا يَغْلِبُ عَسْرٌ يُسْرَتَيْنِ، مُسْتَخْرِجِينَ لِذَلِكَ الْمَعْنَى فِي هَذِهِ الْآيَةِ؛ لِأَنَّ الْعَسْرَ خَرَجَ مَخْرَجَ الْمَعْرِفَةِ فَكَانَ عَلَى وَاحِدٍ، وَخَرَجَ الْيُسْرُ مَخْرَجَ التَّكْوِينِ فَكَانَ فِي كُلِّ وَاحِدٍ الرَّابِعَ عَشَرَ قَوْلُهُمْ إِنَّ التَّكْوِينَ إِذَا: Bk. Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Ḥacri el-Miṣrî et-Taḥâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*; thk. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Müessesetü’r-Risâle, 1415/1994), 5/254; أَعْبَدتْ نَكْرَةً كَانَتْ غَيْرَ الْأُولَى: Bk. Ebû Muhammed Cemâluddîn ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. ‘Abdullâh b. Hişâm en-Nahvî el-Enşârî, *Muğni’l-lebîb*, thk. Mâzin Mübârek- Muhammed ‘Alî Ḥamdullâh (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1985), 861; نَأَى الْعَرَبُ إِذَا أُنْتُ: Bk. Ebû’l-‘Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn el-Ḥalebî, *ed-Dürrü’l-maṣûn fi ‘ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Ḥarrâd (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, ts.), 11/46.

⁹⁷ الْعَصَابَةُ: الْجَمَاعَةُ مِنَ النَّاسِ وَالْحَيْلُ وَالطَّيْرُ: Bk. Cevherî, “aşb”, 1/183; Ezherî, “aşb”, 2/31.

durumda yazarın bir sonraki cümlesinde “Ancak bu beyitlerin hemen arkasından gelen يصاحبهم حتى يغرن يصاحبهم حتى يغرن مغارهم من الضاريات بالدماء الدوارب şeklinde beyitlerde bu yırtıcı kuşlar ayrıca zikredilmiştir” şeklinde kullandığı ifadeler anlamsız kalmaktadır. Yazar bir önceki beyitte yer alan عصائب طير ifadesiyle bulutların kastedildiğini, sonraki beyitte⁹⁸ yer alan مغارهم من الضاريات بالدماء الدوارب kuşlarla ilgili yeni bir cümlelerin başladığını zannetmiş olmalıdır. Fakat bu, gramer açısından mümkün değildir. يُصَاحِبُهُمْ cümlesinin bir önceki cümle ile bağlantılı olduğu açıktır. Çünkü bu fiilin fâili muttasıl zamir olarak gelen nûnu'n-nisvedir. Zamirler ise kendilerinden önce geçen bir kelimeye râci‘ olmak zorundadır. Dolayısıyla bu beyitte يُصَاحِبُهُمْ fiili ile bahsedilen ve orduya eşlik eden şeyler bir önceki beyitte bahsedilen kuşlardır. Yazarın buradaki bir başka hatası, cemi müennes olan يصاحب kelimesinin fâilini الدوارب kelimesi olarak düşünmesidir. Hâlbuki يصاحب kelimesinin fâili yukarıda da belirtildiği gibi muttasıl zamir olarak gelen nûnu'n-nisvedir. الدوارب kelimesinin de bu fiilin fâili olarak kabul edilmesi durumunda bir fiilin aynı anda iki fâil alması gerekecektir. Bu ise nahiv kuralları açısından mümkün değildir.

Diğer taraftan söz konusu şiirin devamı da burada Ṭayr ifadesiyle kastedilenin bulutlar değil, kuşlar olduğunu çok açık biçimde ortaya koymaktadır.⁹⁹

تَراهنَّ خَلْفَ الْقَوْمِ خُزْرًا عِيُونًا
جُلُوسَ الشُّيُوخِ فِي تِيَابِ الْمَرَانِبِ

Sen onları (yazarın ifadesiyle Ṭayr-ı ebâbili) gözleri kısık bir vaziyette onların (ordunun) arkasında görürsün

Tıpkı şeyhlerin/ileri gelenlerin tavşan postlu elbiselerinin içinde oturdukları gibi

Burada açıkça Ṭayr-ı ebâbil hakkında bir teşbih yapılmaktadır. Eğer burada Ṭayr ifadesi “bulut öbekleri” şeklinde yorumlanırsa, bulutların gözleri kısık bir vaziyette oturdukları şeklinde bir anlam ortaya çıkar ki bu anlamsızdır. Ancak buradaki Ṭayr kuş sürüleri şeklinde anlaşılıp yorumlandığı zaman savaş şiddetlendiğinde kuşların görüşlerini netleştirmek için gözlerini kısık yukarıdan savaş meydanına bakmaları, kavmin ileri gelenlerinin postlu elbiselerinin içinde oturup ilerideki bir nesneye ya da kişiye bakmalarına benzetilmiş olur.

Şiirin devamındaki beyitler de Ṭayr kelimesi ile kuşların kastedildiğini teyit etmektedir:¹⁰⁰

جَوَانِحٌ قَدْ أَيْقَنَ أَنَّ قَبِيلَهُ
إِذَا مَا التَّقَى الْجَمْعَانَ أَوَّلَ غَالِبِ
هُنَّ عَلَيْهِمْ عَادَةٌ قَدْ عَرَفْنَاهَا
إِذَا عَرَّضَ الحَطِيَّ فَوْقَ الكَوَائِبِ
عَلَى عَارِفَاتٍ لِلطَّعَانِ عَوَائِسِ
بَيْنَ كَلُومٍ بَيْنَ دَامٍ وَجَالِبِ

Eğik bir vaziyette duruyorlar ve o kavmin (savaşçıların) iki topluluk karşılaştığında galip gelen taraf olacağını kesin olarak biliyorlardı. Onların bir de önceden edindikleri adetleri var ki mızraklar göğüslere saplandığında yaralardan dolayı kaşları çatılacak/suratları asılacak...¹⁰¹

⁹⁸ Nâbiğa ez-Zübyânî, *Divânü en-Nâbiğa ez-Zübyânî*, 43.

⁹⁹ Nâbiğa ez-Zübyânî, *Divânü en-Nâbiğa ez-Zübyânî*, 43.

¹⁰⁰ Nâbiğa ez-Zübyânî, *Divânü en-Nâbiğa ez-Zübyânî*, 43.

¹⁰¹ Kuşlara âdet nispet edilmesi başka şiirlerde de kullanılmaktadır. لا يعنى الطَّيْبُ خَذِيه ومفرقه ... ولا يمسح عينيه من الكحل. Bk. İşfahânî, *el-Eğânî*, 19/27.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

9.4. Zeydu'l-Ḥayl'e (ö. 9/630) nispet edilen şiir:

Zeydu'l-Ḥayl'e nispet edilen şiir şudur:

نَجِيءٌ بَنِي لَأْمٍ جِيَادٌ كَأَمَّا عَصَابٌ طَيْرٍ يَوْمَ طَلٍ وَحَاصِبٍ

Yazar en-Nâbiğa ez-Zübyânî'ye nispet edilen bir önceki şiirle birlikte alındığında bu şiirde طَيْرٍ عَصَابٌ ifadesinin açık biçimde حَاصِبٍ ile ilişkilendirilmiş olmasından hareketle hem طَيْرٍ عَصَابٌ hem de طَيْرًا أَبَابِيلٍ ifadelerinin ikisiyle de benzer bir doğa olayının kastedildiği sonucuna ulaşmaktadır. Yazara göre şiirde طَيْرٍ عَصَابٌ ifadesiyle kastedilen, hafif yağmurlu ve taş-toprak fırtınası olan bir günde ortaya çıkan bir şeydir.¹⁰² en-Nâbiğa ez-Zübyânî'ye nispet edilen bir önceki şiirde طَيْرٍ عَصَابٌ ifadesi ile kastedilenin kuş sürüleri olduğunu kesin biçimde ortaya koymuştuk. Aynı şekilde bu şiirde de طَيْرٍ عَصَابٌ ifadesi ile kuş sürüleri kastedilmektedir. Şâir burada soylu atların süratli bir şekilde koşarak Benî Le'm'e doğru gelişlerini kuşların yağmurlu ve fırtınalı bir günde uçuşarak kaçışmalarına benzeterek savaş anındaki durumu tasvir etmektedir. Bu benzetmede müşebbehün bih kuş sürülerinin fırtınadan kaçışması, müşebbeh atların dörtnala koşmaları, vech-i şebeh ise sürattir. Arap şiirinde kuşların süratle özdeşleştirilerek at ve deve gibi bineklerin koşması ve insanların kaçması sıklıkla kuşların uçmalarına benzetilmiştir. Örneğin Dahtenûs bt. Lukayt b. Zürâre'nin (ö. 594 [?])¹⁰³ şu şiirinde bu benzetmeyi görmek mümkündür.¹⁰⁴

فَرَّتْ بَنُو أَسَدٍ حُرُودَ الطَّيْرِ عَنْ أَرْبَابِهَا

Bu şiirde Benî Esed'in savaşta canlarını kurtarmak için süratli biçimde kaçışları ile kuşların sahiplerinden kaçışları arasında benzerlik kurulmuştur. Yukarıda en-Nâbiğa ez-Zübyânî'nin beytinde de atların doludizgin koşmaları yağmurdan kaçan kuşların uçuşuna benzetilmişti. Sonuç olarak yazarın Zeydu'l-Ḥayl'e nispet edilen şiirde طَيْرٍ عَصَابٌ ifadesi ile doğa olayının kastedildiğini ileri sürmesi doğru değildir. Bu hata yazarın kısmen Arap şiirindeki benzetmeleri dikkate almamasından, kısmen de kendi iddiasını ispatlamak için şiirde olmayan bir anlamı şiire yüklemeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki yazarın iddiasının kabul edilmesi durumunda yağmurlu ve taş-toprak fırtınasının açıkça zikredildiği (يوم طل وحاصب) bir beyitte bulut/bulutsu kümenin yeniden zikredilmesinin ve sonra atların buna benzetilmesinin ne gibi bir yararı olacaktır? Atların (süratinin) kuş sürüsüne (kuşların süratine) benzetilmesi ise edebî açıdan son derece uygun bir teşbîhtir.

9.5. Ferzdağ'ın (ö. 110/728) şiiri:

Yazar طَيْرٍ ifadesiyle bayraklardan oluşan bir طَيْرٍ yani “uçuşan küme, bulut” tarif edildiği iddiasına Ferzdağ'ın şu beytini delil getirmektedir.¹⁰⁵

كَأَنَّ طَيْرًا مِنَ الرِّايَاتِ فَوْقَهُمْ فِي قَاتِمٍ لِيَطْهَأَ حُمُرَ الْأَنْبِيَاءِ

Bu şiirde atların üstünde savaşa giden ve ellerinde sopalı bayraklar tutan süvarilerin dalgalanan bayrakları, havada uçan kuşlara teşbîh edilmiştir. Şiir, *Üstlerinde kuşlar gibi (uçuşan) bayraklar*

¹⁰² Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 498.

¹⁰³ Ebû Gays Muhammed Ḥayrüddin b. Maḥmûd ez-Ziriklî, *el-A'lam* (b.y.: Dâru'l-İlmi li'l-Melâ'yîn, 2002), 2/337.

¹⁰⁴ Ebû 'Osmân 'Amr b. Baḥr b. Maḥbûb el-Câhiz, *Kitâbü'l-Ḥayevân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004), 5/158.

¹⁰⁵ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 498.

vardır... şeklinde tercüme edilebilir. Nitekim aşağıda görüleceği gibi bu benzetme başka şâirler tarafından da kullanılmaktadır.

وَيَوْمَ تَرَى الرِّايَاتِ فِيهِ كَأَنَّهَا حَوَائِمُ طَيْرٍ مُسْتَدِيرٍ وَوَأَقَع
مَضَى أَرْبَعٌ بَعْدَ اللَّقَاءِ وَأَرْبَعٌ وَبِالْمَرْجِ بَاقٌ مِنْ دَمِ الْقَوْمِ نَاقِعٌ

‘Amr b. Muḥallât el-Kelbî’ye ait şiirde bayraklar havada dönerek uçan kuşlara benzetilmiştir. İlk beytin sonunda yer alan *مستدير* kelimesi savaşı kazananların bayraklarının tıpkı kuşların havada kanat çırparak döndüğü gibi dalgalanmaya devam ettiğini, *واقِع* kelimesi ise savaşı kaybedenlerin bayraklarının kuşların yere doğru süzülmesi ya da düşmesi gibi yere düştüğünü ifade etmektedir.¹⁰⁶

Cerîr’in şiirinde de benzer bir kullanım yer almaktadır. Bu şiirde birliklerin çıkardığı bayraklar havada dönerek/süzülerek uçuşan kuşlara benzetilmiştir.¹⁰⁷

وَإِذَا الْكُتَابُ أَغْلَمَتْ رَايَاتُهَا وَكَأَنَّ عِنَاقَ طَيْرٍ حَوْمٍ

*Ansızın bayraklarını çıkararak birlikler ortaya çıktı
Bayraklar tıpkı süzülerek uçan yirtücü kuşlar gibidir*

Mühelhil b. Rebî‘a’nın (ö. 525 [?]) şiirinde de bayraklar ile kuşlar arasında benzetme söz konusudur.¹⁰⁸

تَلْمَعُ لَمَعِ الطَّيْرِ رَايَاتُهُ عَلَى أَوَادِي لُجِّ بَحْرِ عَمِيقٍ

*Bayrakları tıpkı kuşların parıldaması gibi parıldar
Çok derin bir denizin tam karşısına geldiklerinde*

A‘şâ’nın şu şiiri de bayrakların/sancakların kuşlara benzetildiğinin en açık örneklerinden biridir.¹⁰⁹

كَفَّوْا إِذْ أَتَى الْهَامِرُ تَحْفِيقُ فَوْقَهُ كَطَلِّ الْعُقَابِ إِذْ هَوَتْ فَتَدَلَّتْ

Burada saldırmak için gelen Fars ordusunun bayrakları avına saldırmak için yaklaşan kartalın kanatlarının gölgesine benzetilmiştir.

Sonuç olarak Ferzdağ’ın yukarıdaki şiirinde yer alan *طير* ifadesiyle “uçuşan küme, bulut” manası kastedildiğine dair yazarın kendi kanaati dışında hiçbir delil bulunmamaktadır. Bilakis Arap şiirinde kuş-bayrak benzetmesiyle bizzat kuşların kastedildiğini gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır. Ṭayr kelimesinin anlamının doğru bir şekilde tespiti noktasında delil niteliği taşıyan bu örneklerin yazar tarafından dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır.

9.6. Ru‘be b. el-‘Accâc’ın (ö. 145/762) şiiri:

وَمَسْتَهُمْ مَا مَسَّ أَصْحَابَ الْفَيْلِ وَلَعِبَتْ طَيْرٌ بِحَمِّ أَبَائِبِلِ

¹⁰⁶ İsfahâni, *el-Eğâni*, 19/131.

¹⁰⁷ Cerîr, *Dîvânü Cerîr bi şerhi Muḥammed b. Ḥabîb*, 1/71.

¹⁰⁸ Mühelhil b. Rebîa Ebû Leylâ et-Tağlibî, *Dîvânü Mühelhil b. Rebîa*, nşr. Ṭalâl Ḥarb (b.y.: ed-Dâru’l-‘Âlemiyye, ts.), 54.

¹⁰⁹ Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-A‘şâ, *Dîvânü l-A‘şâ el-Kebîr*, şrh. Muḥammed Hüseyin (İskenderiye: Mektebetü’l-Âdâb bi’l-Cemâmîz, 1950), 259.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

Yazar Ru'be b. el-'Accâc'ın şiirinde rüzgârla birlikte kullanıldığında yerle bir etmek, mahvetmek anlamına gelen “لعبت طير بجم أبييل” fiiliyle birlikte kullanılan “Onları peş peşe gelen taş-toprak bulutu mahvetti/dümdüz etti” şeklinde tercüme edilebileceğini öne sürmektedir. Yazar gerekçe olarak “طير” kelimesinin “kuşlar” olarak kabul edildiğinde beytin anlam kaybına uğrayacağını söylemektedir.¹¹⁰

Beyitte yer alan “طير” kelimesinin asıl anlamı olan kuşlar şeklinde anlaşılmasının nasıl bir anlam kaybına sebep olacağı yazar tarafından açıklanmamıştır. Bilakis bu durumda diğer şiir ve rivâyetlerde olduğu gibi kuş sürülerinin orduyu helâk etmesi anlatılmış olmaktadır. Burada “طير” kelimesinin, vaz' edildiği asıl anlamı dışında başka bir anlamda kullanıldığını gösteren herhangi bir delil bulunmamaktadır.

10. Anlatımlar

10.1. Huzeyl Kabilesinden Bir Adama Nispet Edilen Anlatım

Yazar, Huzeyl kabilesinden bir adama nispet edilen anlatımı verdikten sonra olayın şiddetli bir karanlık ve rüzgâr şeklinde tarif edildiğini, metnin siyak ve sibakına bakıldığında metinde yer alan Ṭayr kelimesinin kuşlar manasına geldiğine delalet eden *فِي كَلِّ مَنْقَارِ طَيْرٍ مِنْهَا حَجْرٌ وَفِي رَجَلِ كَلِّ طَيْرٍ مِنْهَا حَجْرٌ* ifadesinin müdrec olabileceğini söylemektedir. Buna delil olarak da Ṭayr kelimesinden sonra metinde rüzgâr ile ilgili anlatımlar bulunduğunu, kuşların taş attığına dair bir ifade bulunmadığını öne sürmektedir.¹¹¹

Yazarın iddiasına mesned teşkil etmesi için sunduğu metne eklektik bir tavırla yaklaştığı görülmektedir. Buna göre yazar metnin bir kısmını sahih kabul ederken, iddiasını nakzedecek ifadeler barındıran kısmının ise sonradan yapılmış bir ekleme olabileceğini ifade etmektedir. Yazarın müdrec olabileceğini belirttiği kısımda kuşların her birinin gagasında ve ayaklarında taş bulunduğu belirtilmektedir. Bu ifadeler, aslında yazarın iddiasının aksine Ṭayr ile kastedilenin kuşlar olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yazarın makalesine eleştiri olarak kaleme alınan başka bir makalede söz konusu metnin idrâc olduğuna dair yazarın öne sürdüğü delillerin tutarsız olduğu ifade edilmiştir. Bizim de katıldığımız bu eleştirilerde dört husus üzerinde durulmaktadır.¹¹² Bu hususlara ilave olarak şunlar söylenebilir: Daha çok bir hadis terimi olarak kullanılan idrâcın tespit edilebilmesi, ancak aynı olaydan bahseden farklı metinlerin bir araya getirilerek birbiriyle karşılaştırılmasıyla mümkündür. Yazarın makalede yer verdiği Fil Vakası'ndan bahseden metnin kaynağını teşkil eden Ebû Nuaym el-İşfahânî'nin (ö. 430/1038) *Delâilü'n-nübüvve*¹¹³ ve Süyûfî'nin (ö. 911/1505) *ed-Dürri'l-Mensûr* isimli eserlerinde¹¹⁴ aynı olayı anlatan benzer çok sayıda rivâyette kuşların taşları atıklarından açıkça bahsedilmektedir. O halde

¹¹⁰ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 498.

¹¹¹ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 499.

¹¹² “1) Anlatıda rüzgârdan söz edilmesi kuşların bulunmadığını göstermez. 2) Kuşların taşları atmak için taşıdıkları malum olduğu için bu fiilin ayrıca zikredilmesine gerek olmadığı düşünülebilir. 3) Bu tür metinlere müdahale imkânı varsa bu durumda ilave etme ve eksiltme ihtimali aynı oranda söz konusudur. Başka bir ifadeyle Yazarın ilave edildiğini iddia ettiği kısmın eklenmiş olması ne kadar muhtemel ise kuşların taş attığına dair ibarenin metinden çıkarılmış olması da o kadar muhtemeldir. 4) Farzımuhal müdrec iddiası doğru kabul edilse bile bu ilave, o zamandaki üslubu yansıttığı için Fil Olayı'ndan bahseden bütün şiirlerdeki ṭayr kelimesinin “kuşlar” anlamında kullanıldığına delalet eder.” Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 875-876.

¹¹³ *فَجَاءَتْ حَتَّى صَفَّتْ عَلَى رُؤُوسِهِمْ وَصَاحَتْ وَأَلْقَتْ مَا فِي أَرْجُلِهَا وَمَنَاقِيرِهَا* Bk. İşfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/149.

¹¹⁴ *ترسل واجدة على رأس الرجل فيسيل لحمه وذمه وتبقى عظاماً خاوية لا لحم عليه ولا جلد ولا دم* Bk. Süyûfî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 8/632.

yazarın delil olarak kullandığı metnin yer aldığı aynı kaynaktaki bu ifadeleri neden dikkate almadığını açıklaması ve idrâc iddiasını ihtimallerle değil, sağlam delillerle ispat etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yazarın bir tespit değil, ancak bir te’vîl yaptığından söz edilebilir ki te’vîl de bilindiği gibi kesinlik değil, zan bildirir. Ayrıca yazarın delil olarak kullandığı metinde yer alan ifadeleri müdrec kabul etmesinin kendi delilini de kuşkulu hale soktuğuna dikkat edilmelidir. Diğer taraftan yazarın delil olarak kullandığı şiirlerde olduğu gibi Huzeyl kabilesinden bir adama nispet edilen söz konusu anlatımda da taşlar ve rüzgârın birbirinden ayrı iki olgu olarak zikredildiği gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü bu rivâyette rüzgâr hadisesi atıf harfî olan vâv ile anlatılmaktadır. Bilindiği gibi bu harf mugâyeret bildirir yani atıf yoluyla birbirine bağlanan iki şeyin birbirinden ayrı iki olgu olduğunu gösterir.

10.2. Hırâş (Hıdâş?) b. Umeyye el-Ka‘bî’ye (ö. 60/680 [?]) Nispet Edilen Anlatım

Yazar söz konusu rivâyeti verdikten sonra eklektik yaklaşımını sürdürerek metnin belli bir kısmından hareketle طير kelimesinin “kuşlar” anlamına geldiğinin söylenemeyeceğini ifade etmektedir. Yazara göre ‘Abdülmuṭṭalib’in çok uzak mesafeden gelen kuşları detaylı bir şekilde görüp anlatabilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı yazar detay içeren ifadelerin “طير”ın “kuşlar” anlamına geldiğinin kabul edilmesi ve bunun detaylanmasından sonra metne dâhil edilmiş görüldüğünü söylemektedir.¹¹⁵ Yazar burada rivâyetin metninde kendi görüşünü nakzedecek ifadelerin (güvercinden daha küçük, başları siyah, pençeleri ve gagaları kırmızı, askerlerin üstünde daireler çizen, gagalarında birer pençelerinde ikişer olmak üzere üçer taş taşıyan vb.) müdrec olabileme ihtimalini yeterince tartışmamış ve delillendirmemiştir. Çünkü ‘Abdülmuttalib’in kendilerine doğru yaklaştıktan sonra kuşlarla ilgili detayları vermiş olması mümkündür.

Yazar söz konusu rivâyetin Muḳâtil b. Süleymân (ö. 150/767) tarafından aktarılan versiyonunda طير’in kuşlar manasında anlaşılması durumunda nereye gideceklerinin sorulmasını da anlamsız bulmaktadır. Oysa kuşların Beyti’ne saldıranlara Allah tarafından bir azap olarak gönderildiğini düşünenler için bu oldukça anlamlı bir sorudur.¹¹⁶

10.3. İbn ‘Abbâs’a Nispet Edilen Anlatımlar

10.3.1. Birinci Rivâyet

İbn ‘Abbâs’tan aktarılan rivâyet şu şekildedir:

فَدَعَا اللَّهُ الطَّيْرَ الْأَبَابِيلَ، فَأَعْطَاهَا حِجَارَةً سَوْدًا عَلَيَّهَا الطَّيْنُ، فَلَمَّا حَادَتْهُمْ رَمْتُهُمْ، فَمَا بَقِيَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَخَذَتْهُ الْحِجَّةُ، فَكَانَ لَا يَحْكُ إِسْنَانٌ مِنْهُمْ

جِلْدُهُ إِلَّا تَسَاقَطَ حَمِيمُهُ

Bu rivâyette Allah’ın Ṭayr-ı ebâbîli çağırıp onlara üzerinde çamur bulunan siyah taşlar verdiği, tam ordunun hizasına gelince onların bu taşları attıkları, taşlar kimin vücuduna temas ettiyse vücudunda bir kaşıntı başladığı, kaşındıkça da etlerinin döküldüğü anlatılmaktadır.¹¹⁷

¹¹⁵ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 500.

¹¹⁶ Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 876.

¹¹⁷ Ebu’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. ‘Alî b. Muḳammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Şahîhi’l-Buḳârî*, nşr. Muḳhibbüddîn el-Ḥaṭîb vd. (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1379/1959), 12/207; Beyhaḳî, *Delâilü’n-nübüvve*, 1/124; Maḳrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’*, 4/82; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/629; a.mlf., *el-Ḥaşâ’işü’l-kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 1/74.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

Yazar “metinde “طير”ın “kuşlar” anlamına geldiğini net bir biçimde gösterebilecek ifadelerin yer almadığını, dolayısıyla burada öbek öbek bir bulutun Fil Ordusu’nun üzerine taş fırlatmasından bahsedildiğinin söylenebileceğini” öne sürmektedir.”¹¹⁸

Rivâyetin metni dikkatli bir şekilde incelendiğinde buradaki Ṭayr kelimesinin kuşlar manasında kullanıldığına delalet edebilecek bazı delillerin bulunduğu söylenebilir: Öncelikle Ṭayr kelimesinin hakiki manası kuşlardır. Dolayısıyla kelimenin asıl manasında değil, bunun dışında başka bir manada kullanıldığının söylenebilmesi için delil gösterilmesi gerekmektedir. İkincisi, metinde bu taşları onlara Allah’ın verdiği ifade edilmektedir. Bu ifadeden taşların orada önceden bulunan taşlar olmadığı anlaşılmaktadır. Ṭayrın fırtına manasında kullanılmış olması durumunda ise fırtınanın orada bulunan taşları harekete geçirmesi gerekmektedir. Ancak rivâyetin devamında bu taşların siyah renkli ve üzerinde çamur bulunduğu belirtilmektedir. Bu ifadeler de taşların başka bir yerden geldiğini göstermektedir. Üçüncüsü, metinde Ṭayrın tam onların hizasına gelince taşları attıkları ifade edilmektedir. Ṭayrın fırtına manasında kullanılmış olması durumunda ise fırtınanın onları içine aldıktan sonra taşlara maruz kalmaları gerekmektedir. Dolayısıyla فَلَمَّا حَادَتْهُمْ رَمْتُهُمْ ifadeleri taşların yukarıdan ordunun üzerine bırakıldığını göstermektedir. Ayrıca bu rivâyetin yer aldığı kaynaktan çok daha eski olan Muḳâtil b. Süleymân’ın tefsirinde Ṭayr kelimesiyle kuşların kastedildiğini gösteren ifadeler bulunmaktadır:¹¹⁹ حتى إذا جازت بعسكر القوم ركذون فوق رؤوسهم فلما توافتها الرعال كلها هالت الطير ما في مناقيرها من الحجارة على من تحتها فلما توافتها الرعال كلها هالت الطير ما في مناقيرها من الحجارة من الحجارة ركذون ifadesi kuşların ordunun tam üstünde durduklarını, فَلَئِمَّا حَادَتْهُمْ رَمْتُهُمْ ifadesi kuşların ordunun üstüne attıklarını bildirmektedir. Dördüncüsü, anlatının devamında taşların farklı bir özelliğinden bahsedilmektedir. Buna göre taşlara maruz kalan kimselerin vücutlarında kaşıntı meydana gelmiştir. Fırtınaya maruz kalanların vücutlarında bu şekilde bir kaşıntı meydana geldiği ise bilinmemektedir. Beşincisi, anlatının yazarın da kullandığı başka bir kaynaktaki versiyonunda فَصَّتْ fiilinin zikredilmiş olmasıdır (فَلَئِمَّا حَادَتْهُمْ ثُمَّ صَفَّتْ عَلَيْهِمْ رَمْتُهُمْ).¹²⁰ Bu fiil, kuşların havadayken kanatlarını çırpmadan süzülmesi anlamındadır.¹²¹ Fiil bu anlamıyla başka şiirlerde de kuşlar için kullanılmaktadır. Örneğin Fîl Vakası’ndan çok önce meydana gelen Süleyman’ın rüzgâr ve kuşlarla seyahatini tasvir eden ve söyleyeni belli olmayan bir şiirde şöyle denmektedir:¹²²

متى تَرَكَبُ الرِّيحَ الْمُطِيعَةَ أَسْرَعَتْ مبادرةً عن شهريها لم تقصُر

تُظَلِّهِمْ طَيْرٌ صُفُوفًا عَلَيْهِمْ متى رفرفت من فوقهم تبسُر

Ne zaman itaatkâr rüzgârlara binsen hızlıca gider

¹¹⁸ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 501.

¹¹⁹ Ebu’l-Ḥasen Muḳâtil b. Süleymân el-Ezdi el-Belḥî, *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân*, thk. ‘Abdullâh Maḥmûd Şehḥâte (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 1423/2003), 4/852.

¹²⁰ فَلَمَّا حَادَتْهُمْ رَمْتُهُمْ Bk. Maḳrîzî, *İmtâ’u l-esmâ’*, 4/82.

¹²¹ Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitâbü l-’Ayn*, 7/88; İbn Düreyd, “şff”, 1/142; Ezherî, “şff”, 12/83; Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 877.

¹²² Ebû İshâk Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî en-Nisâbüri, *Ḳıṣṣatü Nebiyillâh Süleymân b. Dâvûd ‘aleyhimâ es-selâm ve Belḳis Meliketi’s-Sebe’* (Roma: Biblioteca dell Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, 314.439), 13a. Sa’lebî’nin tefsirinin matbu nüshasında söz konusu beyitlere bazı lafız farklılıklarıyla yer verilmiştir: متى يركبوا الريح المطيعة أسرع / متى رفرفت من فوقهم لم تبسُر / ... مبادرة عن شهريها لم تقصُر Bk. Sa’lebî, *el-Keşf ve l-beyân*, thk. Muḥammed b. ‘Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-’Arabî, 1422/2002), 8/74.

*Eksiği olmadan bir aylık mesafeyi birden kat eder
Üzerlerinde süzülerek uçan kuşlar onları gölgeler
Ne zaman kanat çırparlarsa üstlerinde hiddetle bakarsın*

Görüldüğü gibi rivâyetin diğer varyantında yer alan صَفَّتْ fiili çok açık biçimde kuşlar için kullanılmaktadır. Dolayısıyla yazarın da makalesinde kullandığı ve kabul ettiği önemli bir kaynaktan yer alan ifade, yazarın iddiasının aksine söz konusu rivâyetin kuşlar anlamına geldiğini net biçimde göstermektedir. İddiasının aksini gösteren rivâyetler ve ifadeler söz konusu olduğu zaman yazarın sahibi olduğu *Bütünsel Yaklaşım Teorisi*'ni tam olarak uygulamadığı ya da bu ifadeleri görmediği anlaşılmaktadır. Yazar ilgili teorisinde “bir hadisin kusurlarının görülebilmesi veya doğru anlaşılabilmesi için” hem klasik hadis usûlünün hem de sahibi olduğu *Bütünsel Yaklaşım Yöntemi*'nin benzer birtakım usûl ve kavramlarından bahsetmekte, bunların ilki olarak da “hadisin farklı tarihlerinin bir araya getirilmesini” zikretmektedir.¹²³ Yazarın eleştirmize konu olan makalesinde Fîl Vakası'ndan bahseden şiir ve rivâyetleri takdire şâyân bir gayretle büyük oranda bir araya topladığı görülmektedir. Bununla birlikte Ṭayr kelimesinin anlamının doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için yazarın, delil olarak kabul ettiği Câhiliyye ve yakın döneme ait başka şiir ve rivâyetlerde geçen Ṭayr kelimesinin de hangi anlamda kullanıldığını dikkate alması gerekirdi. Fakat bu makalede gösterildiği gibi bazı rivâyetlerin yanı sıra özellikle Câhiliyye ve yakın döneme ait çok sayıda şiirde Ṭayr kelimesinin çok açık biçimde kuşlar manasında kullanıldığı örneklere yazar tarafından yer verilmemiştir. Bu durum, yazarın iddiası açısından önemli bir nakîsa teşkil etmektedir.

10.3.2. İkinci Rivâyet:

İbn ‘Abbâs’tan aktarılan ikinci rivâyet şudur:¹²⁴

عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ مَالِكِ الْجُرَيْرِيِّ ، عَنْ عِكْرِمَةَ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ: لَمَّا أُرْسِلَ اللَّهُ الْحِجَارَةَ عَلَى أَصْحَابِ الْفِيلِ ، جَعَلَ لَا تَقَعُ مِنْهَا حَجْرٌ بِرَجُلٍ مِنْهُمْ إِلَّا نَفَطَ مَكَائَهُ ، قَالَ فَذَلِكَ أَوَّلُ مَا كَانَ مِنَ الْجُدْرِيِّ قَالَ: ثُمَّ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ سَيْلًا ، فَذَهَبَ بِمِمَّ فَأَلْقَاهُمْ فِي الْبَحْرِ.

Yazarın bu rivâyeti verdikten sonra iddiasıyla ilgili tek yorumu rivâyette kuşlara değinilmemiş olmasıdır.¹²⁵ Eğer kuşlara değinilmemiş olması burada Ṭayr ile kastedilenin kuşlar olmadığına delalet ediyorsa, aynı şekilde bu rivâyette fırtına ya da buluttan da söz edilmediği için fırtına ya da bulut manasından söz etmek de imkânsız olur.

10.3.3. Üçüncü Rivâyet:

İbn ‘Abbâs’tan aktarılan üçüncü rivâyet şudur:¹²⁶

فَأَقْبَلَتْ مِثْلُ السَّحَابَةِ مِنْ نَحْوِ الْبَحْرِ حَتَّى أَطْلَتْهُمْ طَيْرٌ أَبَابِيلُ الْأَيِّ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: {تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ} [الفيل: 4] قَالَ: فَجَعَلَ الْفِيلُ يُعْجُ عَجًا {فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ}

Yazar rivâyeti verdikten sonra kesin bir dille burada benzetilen şeyin şiirlerde خاصيب şeklinde ifade edilen toz-taş-toprak karışımı bulutsu kütle olduğunu ifade etmektedir. Yazar rivâyette Ṭayrın gölgesinden bahsedilmesinden hareketle kuşların bu şekilde bir gölge oluşturabilmeleri için oldukça çok

¹²³ Mehmet Apaydın, *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 177-178.

¹²⁴ Ebû Bekr ‘Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-Şan‘ânî, *et-Tefsîr*, thk. Maḥmûd Muḥammed Abduh (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1419/1988), 3/461.

¹²⁵ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Süresinin Anlamı”, 501.

¹²⁶ Ebû ‘Abdullah Muḥammed b. ‘Abdullah b. Muḥammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Şahîhayn* (b.y.: Dâru’t-Te’sîl, 1435/2014), 4/549.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

sayıda olması gerektiğini söylemektedir. Matematiksel bir hesapla metrekareye dört kuş düştüğü var sayılırsa “1000 metre x 1000 metrelik bir bulutun ordunun üstünü kapattığını düşündüğümüzde en az 4 milyon kuş gerekir ki böyle bir durumda dahi tam bir gölgeden bahsedilemez.”¹²⁷ demektir.

Yazarın bu yorumunun isabetli olduğu söylenemez. Çünkü hadiseyi anlatan rivâyetler incelendiğinde hadisenin akşama doğru gerçekleştiği görülmektedir.¹²⁸ Kuşların güneşin battığı taraftan ve akşam vaktine yakın bir zamanda geldiği düşünülürse az sayıda kuşun bile ordunun üstünde belli düzeyde bir gölge oluşturması mümkündür. Kaldı ki rivâyetlerde kalıcı ve uzun süreli bir gölgeden bahsedilmemektedir. Muhataplar tıpkı bulut gibi (فَأَقْبَلْتُ مِثْلَ السَّحَابَةِ مِنْ نَحْوِ الْبَحْرِ) gölgeye sebep olan şeyin kuş sürüsü olduğunu ancak kendilerine iyice yaklaşıncaya fark etmişlerdir. Şayet burada bulut benzeri şekilde ifade edilen olgu, yazarın kesin bir dille ifade ettiği gibi toz-taş-toprak ya da kum fırtınası olsaydı, bu çok uzak bir mesafeden de tespit edilebilirdi. Bu durumda şairin doğrudan bir fırtınadan bahsetmesi beklenirdi. Oysa bulut benzeri şey ifadesi havada olan cisim ya da canlıları işaret etmektedir. Yazarın makalenin başından beri tasvir edip sonuna da fotoğrafını koyduğu kum fırtınası ise karada/kara ile bitişik vaziyettedir.¹²⁹ Nitekim hem yukarıdaki rivâyette hem de hadiseyi anlatan bazı rivâyetlerde على harf-i cerri kullanılmaktadır (لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُهْلِكَ أَصْحَابَ الْفِيلِ بَعَثَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا).¹³⁰ Bilindiği gibi bu harfin asıl vaz‘ edildiği ve kullanıldığı anlam isti‘lâdır.¹³¹ Sonuç olarak bulut benzeri olarak tabir edilen olgu yukarıdan ve havadan gelen şeyleri nitelemektedir. Şiirle ilgili önemli bir husus ise İbn ‘Abbâs’a nispet edilen birinci rivâyette yer verdiğimiz şiirde de görüldüğü gibi kuşların gölge yapmasının Arap şiirinde kullanılan bir fenomen olmasıdır. Ayrıca eğer İbn ‘Abbâs rivâyetindeki önce bulut benzeri (مِثْلَ السَّحَابَةِ) olarak ifade edilen şeyin daha sonra kesin olarak bulut olduğu görülüp anlaşılıysaydı hemen arkasından kuşların gölge yaptığının zikredilmesine (حَتَّى أَظَلَّتْهُمْ طَيْرٌ أَبَابِيلٌ) gerek kalmazdı.

Rivâyetteki bulut benzeri şeyin yazarın iddia ettiği gibi kum ya da toz-taş-toprak fırtınası manasında anlaşılmasının önündeki bir diğer engel ise hadiseyi anlatan başka rivâyetlerde yer alan bazı ifadelerdir. Örneğin, ‘Abdülmuttalib’ten aktarılan bir rivâyete göre görülen şeyler o coğrafyaya yabancı, daha önce görülmemiş şeylerdir.¹³² Hâlbuki Tayr ifadesiyle kastedilen fırtına olsaydı bu şekilde söylenmesinin hiçbir anlamı kalmazdı. Çünkü kum fırtınası bölgede sürekli görülen ve çölde yaşayan bütün Araplar tarafından bilinen bir doğa olayıdır. Ayrıca diğer bazı kaynaklarda kuşların sayılamayacak

¹²⁷ Apaydın, “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 501.

¹²⁸ Bk. Ahmed b. ‘Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâ'iki'l-Kavmiyye, 1423/1992), 15/308.

¹²⁹ Akdemir, “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 878.

¹³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/52-53; Ebû Bekr Abdullah İbn Ebî Şeybe el-‘Absî el-Kûfî, *el-Muşannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988), 7/165; Beyhaqî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/123; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 8/631; Ebû Muhammed ‘Abdurrahmân İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-‘azîm li İbn Ebî Hâtim*, thk. Es‘ad Muhammed et-Tayyib (b.y.: Mektebetü Nizâr Muştafâ el-Bâzi, 1419/1988), 10/3466.

¹³¹ Ebû Bişr Sibeveyhi ‘Amr. ‘Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l- Hâncî, 1408/1988), 4/230; Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl İbnü’s-Serrâc el-Bağdâdî, *el-Uşûl*, thk. ‘Abdülhuseyn el-Fetlî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 2/216; Ebû ‘Amr Cemâlüddîn ‘Osmân b. Ömer İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, thk. Şâlih ‘Abdülazîm eş-Şâir (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1430/2010), 52.

¹³² Bk. Muqâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muqâtil b. Süleymân*, 4/852; İn هذه لطير غربية بأرضنا، ما هي بنجدية ولا تخامية ولا شرقية، ولا بجانية، ولا شامية، وإنما تطير بأرضنا غير مؤنسة. Bk. Ebu'l-Hasen ‘Alî b. Muhammed b. Hâbib el-Başrî el-Mâverdî, *Tefsîru'l-Mâverdî*, thk. Seyyîd b. ‘Abdülmaşûd b. ‘Abdürrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-‘Ilmiyye, ts.), 6/341.

kadar çok olduğu, güvercinden daha küçük oldukları, görenlerin bu çokluktan dolayı şaşırdukları ve önce ne olduğunu anlamadıkları, bu şekildeki kuşları daha önce hiç görmedikleri de aktarılmaktadır.¹³³

Diğer taraftan rivâyetin Beyhaķî'nin (ö. 458/1066) *Delâilü'n-nübüvve* 'sinde yer alan 'Ubeyd b. 'Umeyr el-Leysi'den aktarılan başka bir versiyonunda sözü edilen kuşların kırlangıca benzedikleri, siyah ve beyaz renkli oldukları, gagalarında birer, ayaklarında ikişer taş bulunduğu, onların kafalarının üstüne geldikten sonra çığlık atarak/ötüşerek taşları attıkları bildirilmektedir. Bütün bunlar sözü edilen hadisede Ṭayr ifadesiyle kuşların kastedildiğini ortaya koymaktadır. Rivâyette kuşlardan ayrı bir olgu olarak şiddetli bir rüzgârın da çıktığı belirtilmektedir.¹³⁴

10.3.4. Dördüncü Rivâyet:

İbn 'Abbâs'tan aktarılan dördüncü rivâyet şu şekildedir:¹³⁵

عن عبد الله بن عباس في قوله: وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ، قَالَ: طَيْرٌ هَا خَرَاتِيمُ كَخَرَاتِيمِ الطَّيْرِ، وَأُكْفٌ كَأُكْفِ الْكِلَابِ

Yazar طير yine الطير ile karşılaştırıldığı için bu rivâyette anlamsız bir benzetme bulunduğunu söylemektedir. Bundan dolayı yazar kum fırtınasının kuşların gagalarına benzeyen hortumları bulunduğunun söylenebileceğini ve yerden kalkan tozların da köpeklerin ayaklarına benzetilmiş olabileceğini ifade etmektedir.¹³⁶

Rivâyette yer verilen iki benzetme birbirinden bağımsız biçimde ayrı ayrı düşünüldüğünde yazarın “anlamsız benzetme” iddiası doğru görünebilir. Oysa iki benzetme birlikte düşünüldüğünde anlam şu şekilde olmaktadır: “Bu kuşların bilinen kuşların gagaları gibi gagaları, (fakat) köpek pençeleri gibi pençeleri vardı”. Buna göre sözü edilen kuşların gaga yapısı diğer kuşlar gibiyken tırnak yapısının onlardan farklı olarak birbirine bitişik/perdeli olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁷ Bu durumda yazarın anlamsız benzetme iddiası geçersiz kalmaktadır.

Rivâyetin anlaşılması ile ilgili ikinci bir ihtimal ise anlatımda yer alan iki teşbîhin birbirinden bağımsız iki ayrı benzetme olarak düşünülmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Buna göre kuşların pençeleri köpeklerin pençelerine benzetildiği için gagalarının da başka bir canlıya benzetilmesi gerektiği öne sürülebilir. Bazı kaynaklarda yer alan kimi ifadeler bu düşünceyi desteklemektedir. Örneğin Faḥreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) naklettiği rivâyette kuşların gagaları fillerin hortumlarına benzetilmiştir:¹³⁸

¹³³ فلما قارب المساء نظروا إلى طير قد أقبلت من نحو البحر لا تحصى كثرة أصغر من الحمام، فعبجوا من كثرتها ولم يعرفوها ولا رأوا على خلقتها طيوراً، وكان مع كل طير ثلاثة أحجار: حجران

¹³⁴ لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُهْلِكَ أَصْحَابَ الْفِيلِ بَعَثَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا نَشَأَتْ مِنَ الْبَحْرِ كَأَنَّهَا الْخَطَّاطِيُّفُ، بَلَقَ كُلُّ طَيْرٍ مِنْهَا مَعَهُ ثَلَاثَةَ أَحْجَارٍ مُجْرَعَةٍ، فِي مَنْقَارِهِ حَجْرٌ، وَحِجْرَانٌ فِي رِجْلَيْهِ، ثُمَّ جَاءَتْ حَتَّى صَفَّتْ عَلَى رُءُوسِهِمْ ثُمَّ صَاحَتْ، وَأَلْقَتْ مَا فِي أَرْجُلَيْهَا وَمَنْقَارِهَا، فَمَا مِنْ حَجْرٍ وَقَعَ مِنْهَا عَلَى رَجُلٍ إِلَّا خَرَّ مِنْ الْجَانِبِ الْآخَرِ: إِنَّ وَقَعَ عَلَى رَأْسِهِ خَرَّ مِنْ دُبُرِهِ، وَإِنْ وَقَعَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ خَرَّ مِنْ جَانِبٍ آخَرَ، قَالَ: وَبَعَثَ اللَّهُ رِيحًا شَدِيدَةً، فَضْرَبَتْ أَرْجُلَهَا، فَزَادَهَا شِدَّةً، فَأَهْلِكُوا جَمِيعًا Bk. Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Ukûbât*, thk. Muḥammed Ḥayr Ramazân Yûsuf (Beirut: Dâru İbn Ḥazm, 1416/1996), 162; Ebû 'Osmân Sa'id b. Mansûr el-Ḥorasânî, *es-Sünen*, thk. Sa'd b. 'Abdullâh 'Âl-i Ḥumeyyid (Riyad: Dâru'l-Ülûke li'Neşr, 1432/2012), 8/428; Beyhaķî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/123-124. فزادها شدة. Bk. 'Alî b. Muḥammed el-Ḥâzin, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzîl*, thk. Muḥammed 'Alî Şâhîn (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-'Ilmiyye, 1415/1994), 4/473.

¹³⁵ İbn İshâk, *Siretü İbn İshâk*, 65.

¹³⁶ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Süresinin Anlamı”, 502.

¹³⁷ Akdemir, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Süresinin Anlamı” Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 879-880.

¹³⁸ Ebû 'Abdullâh Faḥreddîn Muḥammed b. Ömer b. Ḥuseyn er-Râzî, *Meḫtâṭhu'l-ğayb* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/1999), 32/291. Bk. Nizâmüddîn Ḥasen b. Muḥammed b. Ḥuseyn en-Nisâbüri, *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân ve ragâ'ibü'l-*

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

مَا صِفَةُ تِلْكَ الطَّيْرِ؟ الْجَوَابُ: رَوَى ابْنُ سِيرِينَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَتْ طَيْرًا لَهَا خَرَاطِيمٌ كَخَرَاطِيمِ الْفِيلِ وَأُكْفٌ كَأُكْفِ الْكِلَابِ

Başka bazı rivâyetlerde ise kuşların gagalarının devenin hortumuna, burnunun da köpeklerin burnuna benzetildiği görülmektedir.¹³⁹

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: {طَيْرًا أَبَابِيلَ} قَالَ: خَضِرٌ لَهَا خَرَاطِيمٌ كَخَرَاطِيمِ الْإِبِلِ وَأُكْفٌ كَأُكْفِ الْكِلَابِ

Fakat erken dönem kaynaklarında bu rivâyette yer alan ifadenin fil, deve ya da başka bir hayvan zikredilmeden كَخَرَاطِيمِ الطَّيْرِ şeklinde kuşlara benzetme yapılarak yer aldığı görülmektedir.¹⁴⁰ Dolayısıyla er-Râzî'nin كَخَرَاطِيمِ الْفِيلِ şeklindeki rivâyetinde ve كَخَرَاطِيمِ الْإِبِلِ şeklindeki diğer rivâyetlerde muhtemel bir râvî tasarrufundan söz edilebilir ya da en azından diğer ifadelerin geçtiği rivâyetlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiği söylenebilir.

İbn ‘Abbâs’ın son rivâyetiyle ilgili önemli bir başka nokta ise şudur: Yazar bu rivâyette Tayrın et-Tayr ile karşılaştırılmasından hareketle burada kum fırtınasının kuşların gagalarına benzeyen hortumları olduğunun söylenebileceğini ifade etmektedir. Fakat yazarın kum fırtınasının kuşların gagasına benzetildiğini öne sürmesi kendi iddiası açısından sorunludur. Çünkü bu durumda yazar rivâyette yer alan birinci Tayr kelimesini kendi anlayışı doğrultusunda fırtına olarak tercüme ederken, ikinci et-Tayr kelimesini ise makalenin başından beri iddia ettiği aksine kuşlar olarak anlamış olmaktadır. Bu durum ise yazarın kendi iddiasıyla çelişmesi anlamına gelmektedir. Burada yazardan en azından ikinci et-Tayr ifadesini neden kuşlar anlamında kabul ettiğini açıklaması beklenirdi. Daha da önemlisi bu okuma biçiminin kabul edilmesi durumunda teşbîhte müşebbehin (kum fırtınası) vasfının (burada uzunluk olmalıdır) müşebbehün bihten (kuşların gagaları) daha üstün olması gerekmektedir. Ancak teşbîhte asıl olan, müşebbehün bihin vech-i şebehte daha üstün nitelikte olmasıdır. Başka bir ifadeyle bu durumda yazarın teşbîhi, kâmilin nâkıs olana benzetilmesini gerektirir ki asıl anlamsızlık tam da o zaman ortaya çıkmış olur.

Yazarın bazı şiirlerin nispetinde de hatalar yaptığı görülmektedir. Örneğin Ferazdak’a nispet ettiği¹⁴¹ şu şiir bizzat yazarın kullandığı kaynakta aslında ona değil, bir a‘râbiye nispet edilmektedir:¹⁴²

وقال أعرابي: يا رب أوجدني صؤاباً حياً ... فما أرى الطيار يغي شيئا

11. Değerlendirmeler

Yazarın değerlendirmeler kısmında yer verdiği bazı ifadeleri iddiası açısından sorunludur. Buradaki eleştirilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

furkân, thk. Zekeriyâ ‘Umeyrât (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-‘Ilmiyye, 1416/1995), 6/566; Ebû Hafş Sirâcüddîn İbn ‘Âdil en-Nu‘mânî, *el-Lübâb fi ‘ulûmi’l-kitâb*, thk. ‘Âdil Aḥmed ‘Abdülmevcûd – ‘Alî Muḥammed Muavvaz (Beirut: Dâru’l-Kütübi’l-‘Ilmiyye, 1419/1998), 20/500; Akdemir, “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”, 880.

¹³⁹ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/630.

¹⁴⁰ İbn İshâk, *Siretü İbn İshâk*, 65; Ebû Muḥammed ‘Abdullâh İbn Vehb, *Tefsîru’l-Kur’ân mine’l-Câmi’ li’bni Vehb*, thk. Miklos Muranyi (b.y.: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 1423/2003), 1/148, 2/141; İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 7/326; Ebû Ca’fer Muḥammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdülmuḥsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr li’t-Ṭabâa ve’n-Neşr, 1422/2001), 24/630, 631.

¹⁴¹ Apaydın, “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 499.

¹⁴² Ebû Muḥammed ‘Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Me’âni’l-kebir*, thk. ‘Abdurrahmân b. Yaḥyâ el-Yemânî (Ḥaydarâbâd: Dâiretü’l-Maârifî’l-‘Osmâniyye, 1368/1949), 1/501.

Yazar “Şiirlerde kafiyelerin bozulma ihtimalinden dolayı nakil sırasında beyitlere bir müdahale olması oldukça zordur. Dolayısıyla bunların “طير” kelimesini “kuş” olarak anlamamıza imkân vermeyecek şekilde farklı bir olgu olduğu görülmekte iken...” ifadelerine yer vermektedir. Hâlbuki bu çalışmada gösterildiği gibi yazarın delil olarak öne sürdüğü hiçbir şiir ve rivâyette طير kelimesinin kumtaş-toprak fırtınası manasına delaleti kesin değildir. Nitekim yazarın kelimenin fırtına ya da bulut manasına delaletini açıklarken kullandığı imkân ve ihtimal bildiren çok sayıda ifadesinden de bu açıkça anlaşılmaktadır. Bilakis hemen hemen yazarın delil ve şahid olarak öne sürdüğü bütün şiirlerde ve bizim bu çalışmada yer verdiğimiz diğer çok sayıda şiirde görüldüğü gibi طير kelimesinin kuşlar manasına delalet ettiğini gösteren çok sayıda metin içi unsurlar bulunmaktadır. Özellikle kelimenin bu manaya delaletini kesinleştiren bazı sıfatlara yazar tarafından hiçbir surette değinilmediği görülmektedir.

Yazara göre ‘Osmân b. el-Muğîre b. el-Aḥnes’den nakledilen rivayette kuşlar değil, hortumları olan bir kum fırtınası tarif edilmektedir. Buna delil olarak kuşun hortumundan bahsetmenin imkânsız olması yazar tarafından öne sürülmektedir. Bu rivayetin eleştirisinde açıkladığımız gibi burada hortumlar ifadesiyle kuşların gagaları kastedilmiş olabilir ya da bu ifadeyle kuşların uçarken hortuma benzer şekiller oluşturduğu söylenebilir. Burada dikkat çeken husus ise طير kelimesinin açıkça kuşlar manasında kullanıldığını gösteren مناقير/gagalar ifadesini yazarın garip teşbihlerle kasırğa sırasında meydana gelen hortumlar manasına hamletmede¹⁴³ bir sakınca görmezken, hortumlar ifadesinin ise gagalar manasında kullanılmış olabileceğini anlamsız bulmasıdır.

‘Osmân b. el-Muğîre b. el-Aḥnes rivâyeti ile ilgili bir diğer husus ise yazar tarafından طير kelimesinin rivâyette müfred müennes olarak kullanıldığını iddia etmesidir. Yazar bu iddiasını طَيْرٌ مِنَ الْبَحْرِ ifadesinin hiçbirinde cemi müennesi gösteren herhangi bir ifadenin yer almaması ile gerekçelendirmektedir.¹⁴⁴ Hâlbuki طير kelimesi Arapça’da tıpkı صَاحِبٌ kelimesinin çoğulu olan صَحْبٌ ve رَاكِبٌ kelimesinin çoğulu olan رُكْبٌ gibi طَائِرٌ kelimesinin cemi teksîri olarak kullanılmaktadır. طير kelimesi de ayrıca أَطْيَارٌ şeklinde bir daha cemi olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁵ Eğer yazarın iddiası طير kelimesinin başındaki âmîl konumunda bulunan خَرَجَتْ fiilinin müfred müennes olarak kullanılmasından kaynaklanıyorsa, bu iddia doğru kabul edilemez. Çünkü bilindiği gibi cemi teksîr bir kelimeye isnâd ederse âmîlin müfred müennes olması caizdir.¹⁴⁶ Eğer iddia لَهَا kelimesindeki طير’a dönen zamirin müfred müennes olmasından kaynaklanıyorsa yine gayr-i âkîl olan cemi teksîre dönen zamirlerin müfred

¹⁴³ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 488.

¹⁴⁴ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 505.

¹⁴⁵ وقال الجرمي: قالوا شاهد، وشهد. كما قالوا: تاجر، وتجر. وراكب، وركب ثم جمعوا الشاهد فقالوا: الأشهاد. وقال الله عز وجل: {ويوم يقوم الأشهاد}. وقالوا: ناصر، ونصر، ثم جمعوا النصر وقالوا: أصناف، وأطيار كذلك Bk. Ebu’l-Kâsım ‘Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *İstikâku esmâ’illâh*, thk. و (الطيْر) جماعة مؤنثة، وقد تُذكر، والتانيث أكثر، ولا يقال للواحد: طيرٌ إنما Bk. Ebû Bekr Muḥammed İbnü’l-Enbârî, *el-Müzekker ve’l-mü’ennes*, thk. Muḥammed ‘Abdülhâlîk Uzayme (Mısır: İhyâü’t-Türâs, 1401/1981), 2/130.

¹⁴⁶ أن يكون الفاعل ضميراً يعود إلى جمع مؤنث سالم، أو جمع تكسير مؤنث أو لمذكر غير عاقل، غير أنه يؤنث بالناء أو Bk. Ebû Muḥammed Bahâüddîn İbn ‘Akîl, *Şerḥu İbn ‘Akîl* (Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, ts.), 1/285; و (الفاطم أقبلت أو أقبلن) و (الجمال تسير أو يسرن) Bk. Muḥstafâ b. Muḥammed Selîm el-Galâyînî, *Câmi’u’d-dürüsi’l-‘Arabîyye* (Beirut: el-Mektebetü’l-‘Aşriyye, 1414/1993), 2/241.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

müennes olması gerekmektedir.¹⁴⁷ Her durumda yazarın طير kelimesinin müfred müennes olarak kullanıldığı iddiası doğru değildir. Öte yandan bu metinde طير kelimesinin cemi teksîr olarak kullanıldığını gösteren başka bir husus daha bulunmaktadır. Zira metnin devamında كَأَنَّ ile başlayan teşbîh cümlesinde طير, البئس'e benzetilmektedir. Bu kelimenin çobanların giydiği kalın elbise ya da sığırcık kuşu manasına gelen البلاس kelimesinin çoğulu olarak kullanıldığını daha önce izah etmiştik. Dolayısıyla burada çoğul olan طير, yine çoğul olan bu elbiselere ya da sığırcık kuşlarına benzetilmektedir. Bir sonraki cümlede bunlar da yarasalara teşbîh edilmiştir (شبيهة بالوطواط). Yazarın teşbîh cümlelerindeki çoğul ifadeleri dikkate almadan bu yargıya vardığı görülmektedir. Oysa طير kelimesinin rivayette müfred müennes olarak kullanıldığı iddia edilirse, tekil olan bir nesnenin iki defa çoğul olan nesnelere benzetilmesi gerekir ki bu durumda teşbîhten kastedilen anlam tam manasıyla elde edilmiş olmaz. Aslında yazarın herhangi bir gerekçe yokken burada طير kelimesinin müfred müennes olduğunu iddia etmesinin kendisine yöneltilebilecek muhtemel bir itirazın önünü kesmek için olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre eğer ‘Osmân b. el-Muğîre b. el-Ahnes’in rivâyetinde yer alan طير kelimesi diğer şiirlerde ve rivâyetlerde olduğu gibi cemi müennes kabul edilirse, yazara Fîl Vakası’nda çok sayıda kum fırtınasının ortaya çıkmış olması gerekeceği şeklinde bir itiraz söz konusu olabilir. Hâlbuki ortada tek bir tane kum fırtınası vardır. Kanaatimize göre yazar bu itirazın önünü kesmek için burada طير kelimesinin müfred müennes olarak kullanıldığını öne sürmektedir. Hâlbuki bu rivâyetteki طير kelimesi yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı müfred müennes olarak değil, cemi teksîr olarak kullanılmıştır. Bu durum da söz konusu rivâyette yer alan طير ifadesi ile kum fırtınasının değil, çok sayıda kuşun kastedildiğini göstermektedir.

Diğer taraftan yazar, makalesinin baş tarafında Kelimeler/Kavramlar başlığı altında طير kelimesinin müfredinin طائر olduğunu, gerek Câhiliyye şiirlerinde gerek diğer anlatımlarda gerekse Fîl sûresinde cemi müennes bir isim kabul edildiğini ifade etmektedir. Yazar bu iddiasına Hâlîl b. Aḥmed’in *Kitâbu’l-‘Ayn* isimli eserinde yer alan اِسْمٌ جَامِعٌ مُؤَنَّثٌ ifadesini delil olarak göstermektedir. Ancak bilindiği gibi طائر kelimesi müfred müzekker bir kelime olup müfred müzekker bir kelimenin çoğulunun ise cemi müennes değil, cemi müzekker olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle طير kelimesi cemi müennes değil, cemi teksîr bir kelime olup cemi teksîrlere ise cemâat te’vîli ile müennes hükmünde kabul edilmektedir. Dolayısıyla yazarın طير kelimesinin cemi müennes olduğu iddiası doğru değildir. Yazarın bu hatası Hâlîl b. Aḥmed’in اِسْمٌ جَامِعٌ مُؤَنَّثٌ ifadesinde yer alan جَامِعٌ kelimesini cemi şeklinde algılamasından kaynaklanmaktadır. Oysa burada جَامِعٌ kelimesi cemi anlamında değil, türün bütün öğelerini kapsayan ism-i cins manasında kullanılmıştır.

¹⁴⁷ Bk. إذا كان جمع تكسير لغير العاقل فيكون ضميره «نون» النسوة، أو ضمير المفرد المؤنث، مثل: «المدن كبرت أو كبرن» *el-Mu‘cemü’l-mufaşşal fi’n-naḥvi’l-‘Arabî* (b.y.: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1413/1993), 2/719.

Yazar şiirlerde ve Fîl sûresinde طير kelimesinin hemen hemen her yerde nekra ve tekil olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Yazar طير kelimesinin tekil ve nekra olarak kullanımını kuşlardan başka bir şey kastedildiğine delil olarak kullanmakta ve ma‘rife olarak gelmemesini وريح و خاصيب gibi atmosferik olguların özel bir durum olmadığı hallerde nekra olarak zikredilmesiyle ilişkilendirmektedir.¹⁴⁸ Yazarın طير kelimesinin müfred olarak kullanıldığını iddia etmesi makalesinin baş tarafında kelimenin cemi müennes olduğu şeklinde verdiği bilgi ile çelişmektedir. Ayrıca Fîl sûresinde طير kelimesinin tekil olarak kullanılmadığı açıktır. Çünkü hemen sonrasında gelen أَبَيبِل kelimesi طير’in sıfatı olup çoğuldur. Bu kelimenin tekilinin bulunup bulunmadığı ise tartışmalıdır. Diğer taraftan Arap dilinde ma‘rifelik ve nekralık gibi durumların yazarın iddia ettiği anlamla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Çünkü bir kelimenin ma‘rife ya da nekra olarak kullanılması, delalet ettiği mananın mütekellim ve muhatap tarafından bilinip bilinmemesi ile ilgilidir. Dolayısıyla طير kelimesinin nekra olarak kullanılması, söz konusu kuşların görenler ve anlatanlar tarafından hangi cins ve ne tür kuşlar olduğunun bilinmediği manasından başka bir anlam ifade etmemektedir. Nitekim bazı rivâyetlerde sözü edilen kuşların ne daha önce ne de daha sonra görülmediği bildirilmektedir.¹⁴⁹ Sonuç olarak طير kelimesinin nekra olarak kullanılmasından hareketle yazarın yaptığı yorum isabetli bir yorum değildir. Kaldı ki ‘Abdülmüttalib’e nispet edilen ikinci (بالطير ترميهم جثوما) ve üçüncü şiirde (والطير من فوقهم مئولا), İbn Kays er-Ruqayyât’a nispet edilen şiirde (واستهلَّت عليهم الطير بالجندل) olduğu gibi Fîl Vakası’nı anlatan bazı şiirlerde طير kelimesi ma‘rife olarak da kullanılmaktadır. Öte yandan طير kelimesinin önünde sıfat olarak nekra-i muhassasa olduğu yani nekra-i mahza olmaktan bir adım sıyrılarak ma‘rifeye yaklaşmış biçimde kullanıldığı şiirler de bulunmaktadır (وطير حوم). Yazar ise طير kelimesinin bu gibi sıfatlar olarak kuşlar manasında kullanıldığını gösteren durumlarda söz konusu sıfatları görmezden gelmekte, hem çevirilerinde hem de yorumlarında bunu anlama yansıtmamaktadır. Bu ise bilimsel bir çalışmanın taşıması gereken objektiflik vasfına zarar vermektedir.

Sonuç

Mehmet Apaydın tarafından kaleme alınan “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” başlıklı makalede Fîl sûresinde geçen Ṭayr kelimesinin kuşlar değil, kum-taş-toprak fırtınası ya da bunun neticesinde oluşan bulut kümesi manasına geldiği iddia edilmiştir. Makalede öne sürülen delillerin Arap dili, belâgatı, şiirler ve rivâyetler bağlamında incelendiği bu çalışmada yazarın ulaştığı sonucun doğru olmadığı ortaya konulmuştur. Arapça şiirler ve rivâyetlerden oluşan delillerin yazarın iddia ettiği manaya delaleti kesinlik değil, ihtimaller üzerine kuruludur.

Makalede sarf, nahiv, belâgat, beyân ve lügat ilimleriyle ilgili yanlışlar tespit edilmiştir:

Sarf ilmiyle ilgili hatalar, kelimelerin anlamları tespit edilirken bâblarının ve binâlarının dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Nahivle ilgili hatalar, daha çok fâil, mef‘ûlün bih, hâl, mef‘ûlün lieclih gibi cümle öğelerinin yanlış tespit edilmesi, zamirlerin merciinin, atıfların ve harf-i cerlerin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Bu hatalar makalede delil olarak kullanılan şiir ve rivâyetlerin tercümelerine yansımış, ayrıca yazarın yorum ve çıkarımlarını da etkilemiştir. Dolayısıyla şiir ve rivâyetlerin tercümelerinde azımsanamayacak sayıda hata ve eksiklik bulunmaktadır. Şiirlerde ve

¹⁴⁸ Apaydın, “Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”, 505.

¹⁴⁹ Beyhaqî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/123; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'*, 4/82-83; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/631.

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

rivâyetlerde Ṭayr kelimesinin kuşlar manasına delalet ettiğini gösteren bazı sıfatlara ve ifadelere yazar tarafından temas edilmeyerek bunların göz ardı edildiği görülmektedir. Harf-i cer ile fiil arasındaki irtibatın dikkate alınmayarak çeviriye yansıtılmadığı örnekler de göze çarpmaktadır. Yazarın makalede alıntılıdığı Arapça metinlerde bazı i‘râb/hareke hataları da dikkat çekmektedir. Fakat hem sonuca etki etmediğinden hem de makaleyi uzatmamak adına bu hatalara değinilmemiştir.

Makalede belâgat ilmiyle alakalı önemli bazı sorunlar bulunduğu da görülmüştür. Şiir zaruretinden dolayı cümlelerin öğelerinin yer değiştirmesinden kaynaklanan ta‘kîdin çözümlenememesi neticesinde şiirin metnine yapılan müdahale buna örnek olarak gösterilebilir. Bu müdahale ve tasarruf neticesinde şiir hem şâirin kastından tamamen farklı bir şekilde tercüme edilmiş hem de buna bağlı olarak yanlış yorum ve çıkarımlarda bulunulmuştur.

Beyân ilmiyle ilgili hatalar, şiirlerde bulunan teşbîhlerin dikkate alınmaması ve teşbîhin anlamlı olabilmesi için müşebbehün bihte üstün nitelikte bulunması gereken vech-i şebihin doğru tespit edilememesi neticesinde makbul ve ma‘kûl olmayan benzetmelere meyledilmesinden kaynaklanmaktadır. Câhiliyyede ve bu döneme yakın zamanda yaşayan şâirlerin başka şiirlerinde yoğun biçimde kullanılan Ṭayr kelimesinin kuşlar manasında kullanıldığını gösteren bazı benzetmelere de yazar tarafından hiç temas edilmediği görülmektedir. Oysa bu teşbîhler Ṭayr kelimesinin şâirler tarafından rüzgâr ya da bulut değil, kuşlar manasında kullanıldığını kesin olarak ortaya koymaktadır. Şiirlerde yer alan bazı kelimelerin anlamlarının doğru tespit edilememesi neticesinde lügat ilmini ilgilendiren yanlışlar da bulunmaktadır.

Yazarın makalesinde yer verdiği rivâyetlerde Ṭayr kelimesinin kuşlar manasında kullanıldığını açık biçimde gösteren ifadeleri rivâyetlere sonradan eklenmiş/müdreç kabul ettiği görülmektedir. Ancak sözü edilen rivâyetlerde yazar idrâc iddiasını ispat edecek delil ortaya koymamaktadır. Yazarın bu rivâyetlerde yer alan kendi görüşünü destekleyeceğini düşündüğü kısımları sahih kabul ederken kendi tezini nakzeden çok sayıda ifadeyi sonradan ilave edilmiş kısımlar olarak kabul etmesi çelişki içermektedir. Yazardan beklenen, sözü edilen kısımları neden müdreç kabul ettiğini delilleriyle ortaya koymasıdır. Diğer taraftan gerek bu rivâyetlerin sahiplerinin gerekse rivâyetlerin yer aldığı eserlerin yazarlarının Ṭayr kelimesini yazarın iddiasının aksine kuşlar manasında kullandıkları da belirtilmelidir.

Yazarın bazı örneklerde anlatılan bütün olayların sebebini rüzgâr ve toz-taş-toprak fırtınasına bağlayarak indirgemeci bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Hâlbuki şiirlerin ve rivâyetlerin çoğunda Ṭayr ve rüzgâr şeklinde iki ayrı olgunun varlığı ve bunların farklı olayların sebebi olarak tasvir edildiği müşahede edilmektedir. Buna göre anlatılarda taş atma eylemi Ṭayra nispet edilirken yere kapaklanma ise rüzgâra nispet edilmektedir.

Yazarın makalesinin baş tarafında Ṭayr kelimesinin cemi müennes olduğunu, son kısmında ise müfred müennes olarak kullanıldığını ifade etmesi doğru değildir. Çünkü bu kelime طائر kelimesinin cemi teksiri olup طائر kelimesi de müzekkerdir. Ṭayr kelimesinin müfred müennes olarak kullanılmadığı ise bu kelimenin sıfatının (أبيل) cemi olarak kullanılmasından açık bir biçimde anlaşılmaktadır.

Yazarın nekra olarak kullanılmasından hareketle Ṭayr kelimesi ile kuşlardan başka bir şeyin kastedildiği sonucuna ulaşması da doğru değildir. Çünkü Arap dilinde ma‘rifelik ve nekralık, kelimenin vaz‘ edildiği asıl anlamı değiştirerek ona yeni anlamlar yükleyen bir olgu olmayıp kelimenin delalet ettiği mananın mütekellim ve muhataplar tarafından bilinip bilinmemesi ile ilgilidir.

Fîl sûresindeki Ṭayr kelimesinin yazarın delil olarak kullandığı şiir ve rivâyetlerde kum-taş-toprak fırtınası ya da bulut manasına delaletinin imkânsız olduğunu, bilakis kuşlar manasına delalet ettiğini gösteren delillerin yanı sıra şu husus da göz önünde bulundurulmalıdır: Bizzat yazarın delillerini aldığı kaynakların hiçbirisi Ṭayr ifadesini yazarın iddia ettiği anlamda kullanmamaktadır. Buna rağmen yazarın ihtimaller üzerine kurguladığı iddiasını kesinlik içeren bir tespit olarak sunduğu görülmektedir. Ancak tefsir ilmine göre bir âyetin kesinlik içermeyen muhtemel anlamlarını belirleme çabası te’vîl terimi ile ifade edilir. Bundan dolayı yazarın neredeyse tamamını ihtimaller üzerine binâ ettiği iddiasını bir tespit olarak sunması kabul edilemez bir durumdur. Çünkü “tespit” hem delillerin hem de bu delillerin delaletinin sağlam olması durumunda söz konusu olabilir. Âyetlerin anlamının kesin delillere dayanılarak kesin biçimde belirlenmesi “tefsir” terimi ile ifade edilir. Tefsir ise sözü edilen anlamın ancak ve ancak kesin bir şekilde Hz. Peygamber’den ve sahâbeden nakledilmesi yahut kesin delillere dayanması halinde söz konusu olur. Makaleye konu olan Fîl sûresinin 3. âyetinde geçen Ṭayr ifadesinin bulut ya da fırtına/kasırğa anlamına geldiğine yönelik ise Hz. Peygamber’den ve sahâbeden herhangi bir nakil bulunmadığı gibi kesin deliller de söz konusu değildir. Bundan dolayı yazarın iddiasını bir tespit olarak değil, te’vîl olarak sunması daha doğru bir yaklaşım olurdu.

Sonuç olarak Ṭayr kelimesi, yazarın iddiasının aksine makalede delil olarak kullanılan şiirlerde ve rivâyetlerde ilk dönemlerden bu yana kuşlar manasında kullanılmıştır. Yazarın makalesinde yer vermediği fakat bu makalede gösterilen başka şiirlerde de Ṭayr kelimesi yine kuşlar manasında kullanılmıştır. Bütün bu veriler dikkate alındığında olaya şahit olanlar ve aktaranlar tarafından Fîl sûresinde anlatılanların, Apaydın tarafından ileri sürüldüğü gibi kum fırtınası şeklinde gerçekleşen sıradan bir doğa olayı olarak değil, ilâhî müdahale ile meydana gelen olağanüstü bir hadise şeklinde görüldüğü ve anlaşıldığı ortaya çıkmaktadır.

Hikmet Akdemir tarafından kaleme alınan önceki makalede ve bu çalışmada dile getirilen eleştiriler zorlama yorumlarla metne istenilen anlamın yüklenebilmesinin mümkün olduğuna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu eleştiriler ayrıca ülkemizde bilimsel yayınların değerlendirilmesi noktasında hakemli dergilere yöneltilen eleştirilerde haklılık payı bulunduğunu da göstermektedir. Zira sarf ve nahiv gibi gramer ilimlerinin kurallarına çok açık biçimde ve azımsanamayacak sayıda aykırılık, tercüme hataları, aksi yöndeki delillere işaret edilmeme, eklektik yaklaşım, meânî ve beyân ilimlerinin kurallarına muhalefet, kelimelerin muhtemel başka anlamlarının göz ardı edilmesi neticesinde lügat ilmine dair kusurlar, karşıt delil niteliğindeki şiirler ile bazı teşbih, mecâzî anlatım ve üslup biçimlerinin ihmalî, aksi anlama delalet eden metin içi delillerin yok sayılması, delalet sorunları, hatalı yorum ve çıkarımlar, bazı rivâyetlerin ve rivâyetlerin içeriğindeki temel iddiayı nakzeden ifadelerin delilsiz biçimde zanna dayalı olarak reddedilmesi, metne yapılan müdahale gibi çok sayıda hata ve noksanlığın editöryal süreçte ve hakem değerlendirmesi sırasında tespit edilememesi hem son derece şaşırtıcıdır hem de ülkemizdeki bilimsel yayıncılığın niteliği açısından üzüntü ve endişe vericidir.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

Kaynakça/Bibliography

- ‘Abdürrezzâk San‘ânî, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi‘. *et-Tefsîr*. thk. Maḥmûd Muḥammed Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1419/1988.
- Aḥmed Muḥtâr Ömer. *Mu‘cemü’l-luġati’l-‘Arabiyye el-muâşıra*. 4 Cilt. Ḳahire: Âlemü’l-Kütüb, 1. Basım, 1429/2008.
- Akdemir, Hikmet. “‘Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı’ Adlı Makaleye Dair Bazı Tespit ve Eleştiriler”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022), 844-884. <https://doi.org/10.14395/hid.1139314>
- Apaydın, Mehmet. *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- Apaydın, Mehmet. “Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı”. *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2021), 475-516. <https://doi.org/10.14395/hid.981812>
- A‘şâ, Ebû Basîr Meymûn b. Ḳays b. Cendel. *Dîvânü’l-A‘şâ el-Kebîr*. şrh. Muḥammed Hüseyin. İskenderiye: Mektebetü’l-Âdâb bi’l-Cemâmîz, 1950.
- Bâbestî, ‘Azîze Fevâl. *el-Mu‘cemü’l-mufaşşal fi’n-naḥvi’l-‘Arabî*. 2 Cilt. b.y.: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1413/1993.
- Beyhakî, Ebû Bekir. *Delâilü’n-nübüvve*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1405/1984.
- Buḥârî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. İsmâîl. *el-Câmi‘u’s-şahîḥ*. nşr. Muḥammed Fuâd ‘Abdülbâkî. Riyad: Dâru’s-Selâm, 1419/1998.
- Câhîz, Ebû ‘Osmân ‘Amr b. Baḥr b. Maḥbûb. *Kitâbü’l-Ḥayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1424/2004.
- Cerîr b. ‘Atıyye b. Ḥatafâ Temîmî. *Dîvânü Cerîr bi şerhi Muḥammed b. Ḥabîb*. thk. Nu‘mân Muḥammed Emîn Tâhâ. 3 Cilt. Ḳahire: Dâru’l-Maârif, 3. Basım, ts..
- Cevherî, İsmâîl b. Ḥammâd. *eş-Şihâḥ*. thk. Aḥmed ‘Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebû Dâvûd Sicistânî, Süleymân b. Eş‘as b. İshâk. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnaût-Muḥammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. b.y.: Dâru’r-Risâleti’l-‘Âlemiyeye, 1430/2009.
- Ebu’l-Bekâ’ Kefevî, Eyyûb b. Mûsâ. *el-Külliyât*. thk. Adnân Dervîş-Muḥammed Mısrî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts..
- Ebû Tâlib ‘Abdümenâf b. ‘Abdilmuḥtalib. *Dîvânü Ebî Tâlib*. thk. Muḥammed Tüncî. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1. Basım, 1414/1994.
- Enîs, İbrâhîm vd.. *el-Mu‘cemü’l-vasîf*. 2 Cilt. Ḳahire: Mektebetü’ş-Şürûḳı’d-Düveliyeye, 4. Basım, 1425/2004.
- Ezherî, Muḥammed b. Aḥmed. *Tehzîbü’l-luġa*. thk. Muḥammed İvaz Mu‘rib. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1. Basım, 2001.
- Ezrakî, Ebu’l-Velîd Muḥammed. *Aḥbâru Mekke*. thk. Rüşdî Şâlih Melḥas. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Endelüs li’n-Neşr, ts..
- Fettenî, Cemâlüddin Muḥammed Tâhir b. ‘Alî. *Mecma‘u’l-bihâri’l-envâr fi ġarâibi’t-tenzîl ve leṭâifi’l-aḥbâr*. Ḥaydarâbâd: Maṭba‘atü Meclisi Dâireti’l-Maârifi’l-‘Osmâniyye, 1387/1967.
- Fîrûzâbâdî, Ebu’t-Tâhir Meccüddîn Muḥammed b. Ya‘kûb. *el-Ḳâmûsü’l-muḥîṭ*. nşr. Muḥammed Nuaym ‘Arḳasûsî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 8. Basım, 1426/2005.

- Ġalâyînî, Muştafâ b. Muḥammed Selîm. *Câmi‘u’d-dürûsi’l-‘Arabiyye*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Aşriyye, 28. Basım, 1414/1993.
- Hâkim Nisâbüri, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. ‘Abdullâh b. Muḥammed. *el-Müstedrek ‘ale’s-Şahîhayn*. 8 Cilt. b.y.: Dâru’t-Te’sîl, 1. Basım, 1435/2014.
- Halîl b. Aḥmed Ferâhidî. *Kitâbü’l-‘Ayn*. thk. Mehdî Maḥzûmî– İbrâhîm Sâmerri. 8 Cilt. b.y.: Dâru ve Mektebetü’l-Hilâl, ts..
- Ḥamîdüddîn Ferâhî, ‘Abdüllhamîd b. ‘Abdükerîm. *Tefsîru nizâmi’l-Ḳur‘ân ve te‘vîlu’l-Furḳân bi’l-Furḳân*. Azamgarh: Dâiratu’l-Hamîdiye, 2008.
- Ḥattâbî, Ebû Süleymân Ḥamd b. Muḥammed b. İbrâhîm b. Ḥattâb. *Ġarîbü’l-ḥadis*. thk. ‘Abdükerîm İbrâhîm ‘Azbâvî. 3 Cilt. Dımaşq: Dâru’l-Fikr, 1402/1982.
- Ḥassân b. Sâbit b. Münzir Ḥazrecî. *Dîvânü Ḥassân b. Sâbit*. şrh. ‘Abd E. ‘Alî Mühennâ. b.y.: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, ts..
- Ḥâzin, ‘Alî b. Muḥammed. *Lübâbü’t-te‘vîl fi me‘âni’t-tenzîl*. thk. Muḥammed ‘Alî Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- İbn ‘Âdil, Ebû Hafş Sirâcüddîn Nu‘mânî. *el-Lübâb fi ‘ulûmi’l-kitâb*. thk. ‘Âdil Aḥmed ‘Abdümevcûd – ‘Alî Muḥammed Muavvaz. 20 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1419/1998.
- İbn ‘Aḳîl, Ebû Muḥammed Bahâüddîn. *Şerḫü İbn ‘Aḳîl*. 2 Cilt. Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyyeti’l-Kübrâ, ts.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muḥammed. *Cemheretü’l-luġa*. thk. Remzî Münîr Ba‘lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, 1. Basım, 1987.
- İbn Ebî’d-Dünyâ, Ebû Bekr ‘Abdullâh b. Muḥammed. *el-‘Uḳûbât*. thk. Muḥammed Ḥayr Ramazân Yûsuf. Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, 1. Basım, 1416/1996.
- İbn Ebî Ḥaşîne. *Dîvânü İbn Ebî Ḥaşîne*. thk. Muḥammed Es‘ad Ṭalas. Beyrut: Dâru Şâdır, 2. Basım, 1419/1999.
- İbn Ebî Ḥâtîm, Ebû Muḥammed ‘Abdurrahmân. *Tefsîru’l-Ḳur‘âni’l-‘azîm li İbn Ebî Ḥâtîm*. thk. Es‘ad Muḥammed Ṭayyib. 13 Cilt. b.y.: Mektebetü Nizâr Muştafâ el-Bâzî, 3. Basım, 1419/1988.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr ‘Abdullâh ‘Absî Kûfî. *el-Muşannef*. thk. Kemâl Yûsuf Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1. Basım, 1409/1988.
- İbn Fâris, Ebu’l-Ḥuseyn Aḥmed Ḳazvînî. *Mu‘cemü meḳâyisi’l-luġa*. thk. ‘Abdüsselâm Muḥammed Ḥârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru’l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Ḥabîb, Ebû Ca‘fer Muḥammed Ḥâşîmî. *el-Münemmaḳ fi aḫbâri Ḳureyş*. nşr. Hurşîd Aḥmed Fâriḳ. Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1. Basım, 1405/1985.
- İbn Ḥacer, Ebu’l-Fazl Şihâbüddîn Aḥmed b. ‘Alî b. Muḥammed Aşkalânî. *Fethü’l-bârî bi-şerḫi Şahîhi’l-Buḫârî*. nşr. Muḫibbüddîn Ḥatîb vd..13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 1379/1959.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh. *er-Rîḫ*, thk. Hüseyin Muḥammed Muḥammed Şeref. Medine: y.y., 1404/1984.
- İbn Hişâm, Ebû Muḥammed Cemâlüddîn ‘Abdümelik. *es-Sîretü’n-nebeviyye*. thk. Muştafâ Sekkâ vd.. 2 Cilt. Ḳahire: Şirketü Mektebetü ve Maṭbaatü Muştafâ el-Bâbî el-Ḥalebî, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn Hişâm Naḫvî, Ebû Muḥammed Cemâlüddîn ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. ‘Abdullâh Enşârî. *Muġni’l-lebîb*. thk. Mâzin Mübârek- Muḥammed ‘Alî Ḥamdullâh. Dımaşq: Dâru’l-Fikr, 6. Basım, 1985.

“Tayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

- İbn İshâk, Ebû ‘Abdullâh Muhammed Kureşî. *Sîretü İbn İshâk (es-Siyer ve'l-Megâzî)*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1398/1978.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Müslim Dîneverî. *el-Me‘âni'l-kebîr*. thk. ‘Abdurrahmân b. Yahyâ Yemânî. 3 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-'Osmâniyye, 1. Basım, 1368/1949.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-'Arab*. thk. ‘Abdullâh ‘Alî Kebîr vd.. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts..
- İbn Meymûn, Muhammed b. Mübârek b. Muhammed Bağdâdî. *Münthehe't-taleb min eş'âri'l-'Arab*. thk. Muhammed Nebîl Tarîfî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1. Basım, 1999.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed. *el-Müzekker ve'l-mü'ennes*. thk. Muhammed ‘Abdülhâlik Uzayme. 2 Cilt. Mısır: İhyâü't-Türâs, 1401/1981.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddin. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed Zâvî – Maḥmûd Muhammed Tanâhî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, 1399/1979.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû ‘Amr Cemâlüddîn ‘Osmân b. Ömer. *el-Kâfiye*. thk. Şâlih ‘Abdülazîm Şâir. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1. Basım, 1430/2010.
- İbnü'l-Kattâ‘ Şıkkîlî, Ebu'l-Kâsım ‘Alî b. Ca'fer. *Kitâbü'l-Ef'âl*. 3 Cilt. b.y.: ‘Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1403/1983.
- İbnü'l-Kûtîyye, Ebû Bekr Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Ef'âl*. thk. ‘Alî Fûde. Kahire: Mektebetü'l-Ḥancî, 2. Basım, 1413/1993.
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Serî b. Sehl Bağdâdî. *el-Uşûl*. thk. ‘Abdülhuseyn Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts..
- İbn Sîde, Ebu'l-Ḥasen ‘Alî b. İsmâîl Darîr. *el-Muḥaşşaş*. thk. Ḥalîl İbrâhîm Ceffâl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 1417/1996.
- İbn Sîde, Ebu'l-Ḥasen ‘Alî b. İsmâîl Darîr. *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'zam*. thk. ‘Abdülḥamîd Hindâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1421/2000.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed ‘Abdullâh. *Tefsîru'l-Kur'an mine'l-Câmi' li'bni Vehb*. thk. Miklos Muranyi. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1423/2003.
- İşfahânî, Ebû Nuaym. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Muhammed Ravvâs Kal'acî – ‘Abdülberri ‘Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1406/1986.
- İşfahânî, Ebu'l-Ferec ‘Alî b. Ḥuseyn. *el-Eġânî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 1415/1994.
- Ķâzî ‘İyâz, Ebu'l-Fazl b. Mûsâ b. ‘İyâz Yahşûbî. *Meşâriku'l-envâr 'alâ şihâhi'l-âsâr*. 2 Cilt. Tunus: el-Mektebetü'l-'Atîka, 1333/1912.
- Ķazvînî, Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn Ḥatîb. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâġa*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 4. Basım, 1418/1998.
- Ķurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Kur'an*. thk. Hişâm Semîr Buḥârî. Riyad: Dâru ‘Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- Maḳrîzî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. ‘Alî. *İmtâ'u'l-esmâ'*. thk. Muhammed ‘Abdülḥamîd Nümeysî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1420/1999.
- Mâverdî, Ebu'l-Ḥasen ‘Alî b. Muhammed b. Ḥabîb Başrî. *Tefsîru'l-Mâverdî*. thk. Seyyîd b. ‘Abdülmaḳşûd b. ‘Abdürrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, ts..

- Me‘ânî. Erişim 6 Mayıs 2023. <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/%D8%B9%D9%86%D8%AF%D9%85/>
- Mes‘ûdî, ‘Alî b. Huseyn. *Mürûcü’z-zehab*. thk. Es‘ad Dâğır. 4 Cilt. Kum: Dâru’l-Hicret, 1409/1988.
- Mu‘allimî, ‘Abdurrahmân b. Yahyâ Yemânî. *Risâle fi’t-ta’kîb ‘alâ tefsîri şûreti’l-Fil*. thk. Muhammed Ecmel İşlâhî. Mekke: Dâru ‘Âlemi’l-Fevâid, ts..
- Muhammed Esed Meali*. 7 Mayıs 2023. <https://www.kuranayetleri.net/hud-suresi/muhammed-esed-meali>
- Mu‘kâtil b. Süleymân, Ebu’l-Hasen Ezdî Belhî. *Tefsîru Mu‘kâtil b. Süleymân*. thk. ‘Abdullâh Maḥmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 1. Basım, 1423/2003.
- Müberred, Ebu’l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd. *Şerḥu’l-Müberred ‘alâ Lâmiyeti’l-‘Arab*. thk. Cemîl ‘Abdullâh ‘Avîza. b.y.: y.y., 1430/2009.
- Mühelhil b. Rebîa Ebû Leylâ Tağlibî. *Dîvânü Mühelhil b. Rebîa*. nşr. Ṭalâl Ḥarb. b.y.: ed-Dâru’l-‘Âlemiyye, ts..
- Nâbiga Zübânî, Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye. *Dîvânü en-Nâbiga ez-Zübânî*. thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dâru’l-Maârif, 2. Basım, ts..
- Nizâmüddîn Nisâbüri, Ḥasen b. Muhammed b. Huseyn. *Ġarâ’ibü’l-Kur‘ân ve ragâ’ibü’l-furkân*. thk. Zekeriyâ ‘Umeyrât. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1. Basım, 1416/1995.
- Nüveyrî, Aḥmed b. ‘Abdülvehhâb. *Nihâyetü’l-ereb fi fûnûni’l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kütüb ve’l-Vesâ’ikî’l-Ḳavmiyye, 1. Basım, 1423/1992.
- Râzî, Ebû ‘Abdullâh Faḥreddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn. *Mefâtiḥü’l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Sa‘îd b. Maşûr, Ebû ‘Osmân Ḥorasânî. *es-Sünen*. thk. Sa‘d b. ‘Abdullâh ‘Âl-i Ḥumeyyid. 8 Cilt. Riyad: Dâru’l-Ülûke li’Neşr, 1. Basım, 1432/2012.
- Sa‘îdî, ‘Abdülfeṭṭâḥ – Huseyn Yûsuf Mûsâ. *el-İfşâḥ fi fikhü’l-luğa*. 2 Cilt. Kum: Mektebü’l-İ‘lâmü’l-İslâmî, 4. Basım, 1410/1989.
- Sa‘lebî, Ebû İshâk Aḥmed b. Muhammed b. İbrâhîm Nisâbüri. *Ḳışṣatü Nebiyyillâh Süleymân b. Dâvûd ‘aleyhimâ es-selâm ve Belkîs Meliketi’s-Sebe’*. Roma: Biblioteca dell Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, 314.439, 1a-40a. https://drive.google.com/file/d/1NK4IKLXWXcOf-W_ABSGCrHG18iLDZy/view?fbclid=IwAR23L8OGNGFhRPeXNfOAFkNCcCnj3IJBgl9AUhZTFBFT8ANaFqwXc1_DH1c
- Sa‘lebî, Ebû İshâk Aḥmed b. Muhammed b. İbrâhîm Nisâbüri. *el-Keşf ve’l-beyân*. thk. Muhammed b. ‘Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1. Basım, 1422/2002.
- Se‘âlibî, Ebû Maşûr ‘Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil. *Fikhü’l-luğa ve sırrü’l-‘Arabiyye*. thk. ‘Abdürezzâk Mehdî. b.y.: İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1. Basım, 1422/2002.
- Sedûsî, Ebû Feyd Müerric b. ‘Amr b. Ḥâris Başrî Naḥvî. *Şi’ru’s-Şenferâ el-Ezdî*. thk. ‘Alî Nâsır Ġâlib. Riyad: Dâru’l-Yemâme li’l-Baḥsi ve’t-Ṭabâa, 1. Basım, 1419/1998.
- Semîn Halebî, Ebu’l-‘Abbâs Şihâbüddîn Aḥmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *ed-Dürrü’l-maşûn fi ‘ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*. thk. Aḥmed Muhammed Ḥarrâd. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru’l-Kalem, ts..
- Sibeveyhi, Ebû Bişr ‘Amr. ‘Osmân b. Ḳanber Ḥârisî. *el-Kitâb*. thk. ‘Abdüselâm Muhammed Ḥârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü’l-Ḥancî, 3. Basım, 1408/1988.
- Süyûṭî, Ebu’l-Fazl Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bi’l-me’sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts..

“Ṭayr-Bulut İlişkisi ve Fil Sûresinin Anlamı” Başlıklı Makale Üzerine Arap Dili, Şiiri ve Rivâyetler Bağlamında Bir Eleştiri

- Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Ḥaşâ 'işü'l-kübrâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi 'u'l-beyân*. thk. 'Abdullâh b. 'Abdülmüşsin Türkî. 26 Cilt. b.y.: Dâru Hier li't-Ṭabâa ve'n-Neşr, 1. Basım, 1422/2001.
- Ṭahâvî, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Ḥacrî Mısırî. *Şerḥu Müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnaût. 16 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1415/1994.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahreddîn Ömer Herevî. *Muḥtaşaru'l-me'ânî*. Kum: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1411/1991.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. İbrâhîm Uṭve Avd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebetü ve Maṭbaatü Muştafâ el-Bâbî el-Ḥalebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Tural, Hüseyin. “İbn Hâleveyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Mayıs 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-haleveyh>
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtezâ. *Tâcü'l-'arûs*. thk. 'Alî Şîrî. 20 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1424/2004.
- Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk Nihâvendî. *İştikâku esmâ'illâh*. thk. 'Abdülhuseyn Mübârek. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1406/1986.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Maḥmûd b. Ömer. *Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419/1998.
- Ziriklî, Ebû Ğays Muhammed Ḥayrüddîn b. Maḥmûd. *el-A'lâm*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Wikipedia. “andem”. Erişim 6 Mayıs 2023. <https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B9%D9%86%D8%AF%D9%85>
- Wikipedia. “demü'l-eḥaveyn”. Erişim 6 Mayıs 2023. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AF%D9%85_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AE%D9%88%D9%8A%D9%86